

Diplomová práce

Vznik nacismu v Německu: průběh a příčiny

Studijní program:

N0114A300106 Učitelství pro střední školy a 2.
stupeň základních škol

Studijní obory:

Základy společenských věd
Německý jazyk

Autor práce:

Bc. Kryštof Hána

Vedoucí práce:

Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.
Katedra filosofie

Liberec 2023

Zadání diplomové práce

Vznik nacismu v Německu: průběh a příčiny

<i>Jméno a příjmení:</i>	Bc. Kryštof Hána
<i>Osobní číslo:</i>	P21000913
<i>Studijní program:</i>	N0114A300106 Učitelství pro střední školy a 2. stupeň základních škol
<i>Specializace:</i>	Základy společenských věd Německý jazyk
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra filosofie
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Práce podrobně vyloží historické příčiny vzniku fašismu v rámci různých teoretických výkladových přístupů. Nejprve pomocí historické analýzy a pojmové analýzy vymezí pojem nacismus. Dále se bude věnovat procesům vedoucím ke vzniku nacismu v Německu a jeho historickému kontextu, včetně politických, ekonomických a sociokulturních aspektů. Dále práce představí různé teoretické výklady vzniku fašismu a z nich plynoucí spory o příčiny jeho vzniku. V závěru práce přehledově zhodnotím tyto různé výkladové rámce a ukáži jejich klady i nedostatky.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše?*. 2006 GRIFFIN, Roger. *Fašismus: úvod do komparativních studií fašismu*. 2021 GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus*. 2016 O'SULLIVAN, Noël. *Fašismus*. 2002 PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*. 2007 Další informace

Vedoucí práce:

Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání práce:

9. dubna 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 30. května 2023

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

V úvodu bych rád poděkoval panu Mgr. Ing. Martinu Brabci, Ph.D. za jeho cenné rady a především vstřícný, milý, ochotný a aktivní přístup k vedení této diplomové práce. Děkuji také všem svým blízkým, kteří mě v průběhu tvorby této práce podporovali.

Anotace

Tato diplomová práce podrobně vyloží historické příčiny vzniku fašismu v rámci různých teoretických výkladových přístupů. Nejprve pomocí historické analýzy a pojmové analýzy vymezí pojem nacismus. Dále se bude věnovat procesům vedoucím ke vzniku nacismu v Německu a jeho historickému kontextu, včetně politických, ekonomických a sociokulturních aspektů. Dále práce představí různé teoretické výklady vzniku fašismu a z nich plynoucí spory o příčiny jeho vzniku. V závěru práce budou tyto různé výkladové rámce zhodnoceny a budou analyzovány jejich klady i nedostatky.

Klíčová slova

ideologie, fašismus, nacismus, nacionalismus, válka, antisemitismus, holocaust, genocida, Benito Mussolini, Adolf Hitler, NSDAP, SA, SS

Annotation

This diploma thesis will thoroughly explain the historical causes of the emergence of fascism within various theoretical interpretive approaches. First, through historical and conceptual analysis, it will define Nazism. It will then focus on the processes leading to the emergence of Nazism in Germany and its historical context, including political, economic, and socio-cultural aspects. Furthermore, the thesis will present various theoretical interpretations of the emergence of fascism and the resulting debates on its causes. Finally, these different interpretive frameworks will be evaluated, and their strengths and weaknesses will be analysed.

Keywords

ideology, fascism, nazism, nationalism, war, antisemitism, holocaust, genocide, Benito Mussolini, Adolf Hitler, NSDAP, SA, SS

Obsah

Obsah	8
1 Úvod	9
2 Vymezení klíčových pojmů	10
2.1 Ideologie	10
2.2 Fašismus	11
2.3 Nacismus	12
3 Nosné myšlenky fašismu	13
4 Spory o kontext vzniku	16
5 Zakládání fašistických hnutí	17
5.1 Okolnosti po první světové válce	18
5.2 Emoce proti rozumu	21
5.3 Politická předehra fašismu	25
5.4 První následovníci fašismu	27
6 Upevnění fašismu na politické scéně	29
6.1 Úspěšné zakotvení NSDAP	31
6.2 Srovnání s mezinárodní fašistickou scénou	34
7 Proces získávání moci	39
7.1 Dohody v politickém zákulisí	41
7.2 Vytváření nacistických spojení	43
7.2.1 Co mohli fašisté svým spojencům nabídnout	44
7.3 Hitlerovo získání absolutní moci	46
7.4 Srovnání s mezinárodní fašistickou scénou	48
8 Výkon moci	50
8.1 Napětí mezi NSDAP a konzervativci	54
8.2 Napětí mezi NSDAP a Hitlerem	55
8.3 Napětí mezi NSDAP a státem	56
8.4 Teror a užívání násilí	59
8.5 “Revoluce” nacismu	61
9 Postupná radikalizace	63
9.1 Holocaust	66
10 Šance fašismu v kontextu dnešního světa	72
10.1 Kontext poválečné Evropy	74
10.2 Mimoevropský kontext	78
11 Konečné vymezení fašismu	78
11.1 Interpretace fašismu	80
12 Závěr	82
Seznam použité literatury	84

1 Úvod

Fašismus a nacismus jsou dva klíčové termíny oblasti politologie, které rozhodujícím způsobem změny její chápání svého oboru. V průběhu tvorby této diplomové práce jsem dospěl ke zjištění, že i v dnešní Evropě a dokonce i mimo ni, jsou dohledatelná krajně pravicová uskupení, která se neustále snaží udržovat při životě, a nesou ve svých programových prohlášeních více či méně otevřeně širokou škálu fašistických myšlenek, témat a praktik. Považuji za stěžejní, porozumět specifickým podmínkám, za kterých se historické fašistické režimy projeví, získaly moc, a využily příležitost ke konání těch největších hrůz proti lidskosti, v rámci minulého století.

Fašismus je fenomén, který významně ovlivnil historii 20. století a zanechal trvalý otisk ve světových dějinách. Jeho vznik a vývoj v různých zemích představují zajímavý a důležitý předmět politologického studia. Tato diplomová práce se zaměřuje na podrobné vyložení historických příčin vzniku a vývoje fašismu, potažmo jeho konkrétního projevu pod taktovkou Adolfa Hitlera v Německu, tedy nacismu. Cílem této diplomové práce je přinést podrobný a komplexní pohled na historické příčiny vzniku a vývoje nacismu v rámci teoretických přístupů, jejichž rozbor je postupně rozvíjen v rámci dílčích kapitol dle jednotlivých fází struktury vývoje tohoto režimu.

Práce nejprve vyloží tyto klíčové pojmy pomocí historické a pojmové analýzy. Je nezbytné zpřesnit definice těchto termínů a porozumět jejich specifickým charakteristikám, odlišnostem a spojitostem, abychom mohli kvalitněji rozebrat procesy, které vedly k jejich vzniku a rozšíření. Následně práce vyloží základní stavební kameny fašistických myšlenek. V dalších kapitolách bude práce postupně rozebírat nejprve vznik nacistického hnutí, pak jeho politické ukotvení, jeho vývoj a proces získání moci, jejího vykonávání a postupnou radikalizaci vedoucí až k nevyhnutelné záhubě celého režimu. Následně práce zhodnotí možnosti obnovení fašistických režimů v současnosti. Tato majoritní část práce bude postupně odkrývat souvislosti vícero teoretických výkladů historických skutečností, které budou nakonec přehledově shrnuty a kriticky zhodnoceny v poslední kapitole.

2 Vymezení klíčových pojmů

Na úplném začátku této diplomové práce je nezbytné si vymezit několik málo termínů, se kterými bude v jejím obsahu operováno a které by, při jejich špatném porozumění nebo v jiné podobě výkladu, mohly vést k zavádějícím myšlenkám nebo špatným interpretacím těch mých. Následující vymezení nejsou dogmatická, existuje řada různých interpretací následujících pojmů od značného množství autorů, které se liší, avšak pro naše potřeby v rámci této práce budou dostačující následující:

2.1 Ideologie

Roger Griffin píše, že “fašismus druhově patří k politické ideologii...”¹. Roger Eatwell k tomu dodává, že za fašismem „stojí koherentní myšlenková soustava”, která jej drží pohromadě a je klíčová pro soudržnost fašistických přívrženců.² Pro naše účely bude lepší tento model rozšířit z pouhých myšlenek ještě na hodnoty a postoje, které do ideologie bezesporu patří. Pravděpodobně nejčastější použití slova ideologie je ve spojitosti s politickým myšlením a přesvědčením, pak popisujeme politickou ideologii za soubor idejí, které tvoří základ jeho aktuálního politického jednání, ať aktivního či jen postojem pasivního.³ Ideologie nabízí pochopení pohledu na to, jak funguje společnost, a předkládá, jak by fungovat měla.

Hitlerova nacistická ideologie, klíčová pro tuto diplomovou práci, byla jakýmsi vyjádřením Hitlerova více či méně osobního světonázoru */Weltanschauung/*. Hitler jako vůdce chtěl pozvednout svůj lid do vyšší politické sféry, která bude pro něj i jeho přívržence smyslově prožitelná - popisuje hřejivé pocity rasové sounáležitosti, historického určení a především své síly, síly velkého kolektivního činu, pro který se vyplatí obětovat své malicherné maličkosti v rámci kolektivního blaha. V rámci nacistické ideologie se dostaneme k bližšímu popisu později.

¹ Griffin, Roger. *The Nature of Fascism*. Routledge, London, 1991

² Eatwell, Roger. *Fascism: A History*. Penguin, London, 1996

³ Heywood, Andrew; Drábek, Vladimír. *Politické ideologie*. Victoria Publishing, Praha, 1994

2.2 Fašismus

Fašismus odborníci pokládají za nejvýznamnější politickou inovaci 20. století, kdy vstupuje na svět jako jistý protiproud konzervatismu, liberalismu a socialismu, tedy největších politických směrů, které vznikly už v první polovině 19. století. Slovo fašismus jako takové mělo vzniknout z italského *fascio*, čili svazek, nebo z latinského slova *fasces*, jímž se označoval svazek prutů se sekerou uprostřed. Ten byl tradičně při příležitostech velkých průvodů v Římě vystavován jako symbol úřední autority a státní jednoty.⁴ Marianne, význačná postava Francouzské republiky, byla v průběhu 19. století většinou zobrazována právě s *fasces* v rukou, čímž byla zvýrazněna republikánská síla a solidarita namířená proti jejím odpůrcům.⁵

V roce 1914 se začal Benito Mussolini snažit o to, aby Itálie vstoupila do války na straně jejích tehdejších spojenců, a aby si zvolila jméno vyjadřující její jednomyslnost a cílevědomost: *Fascio Rivoluzinario d'Azione Interventista* (Revoluční svaz intervenční akce).⁶ Oficiálně došlo ke zrodu fašismu 23. března roku 1919 v Miláně, kdy došlo k vyhlášení války proti socialismu, protivícímu se nacionalismu.⁷ Hlavními myšlenkami, na kterých se ve svém počátečním období fašismus postavil na nohy, byl veteránský patriotismus, zabavení církevního majetku, válečná expanze do Středomoří a na Balkánský poloostrov, zrušení horní sněmovny italského parlamentu, ale také vytvoření nové ústavy nebo zavedení volebního práva pro ženy a všeobecně zavedení volebního práva od 18 let. Významnými hybnými silami byla odhodlanost k násilí a obecné neuznávání nastavené společenské hierarchie.⁸

Fašismus se dostal do světové historie násilným činem. Vkročil na politickou scénu svým otevřeným namířením proti socialismu, buržoaznímu právnímu systému, hájící jakousi vyšší míru národního blaha. Dne 15. dubna roku 1919 vpadli Mussoliniho pobočníci do redakce sociálního deníku *Avanti*, kde zničili mnoho zařízení včetně tiskařských strojů. Došlo k zabití 4 lidí a zranění 39 lidí.⁹

⁴ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁵ Agulhon, Maurice. *Marianne au combat. L'imagerie et la symbolique républicaines de 1789 à 1880*. Flammarion: Paris, 1979

⁶ Milza, Pierre. *Mussolini*. Fayard, Paris, 1999

⁷ Delzell, Charles F. *Mediterranean Fascism, 1919-1945*. Harper & Row, New York, 1970

⁸ tamtéž

⁹ De Felice, Renzo. *Mussolini il Rivoluzionario*. Einaudi, 2019

2.3 Nacismus

O dekádu později převzala moc v Německu jiná fašistická strana - NSDAP. Odborníci po celém světě vedou nekonečné debaty o tom, zda nebo na kolik byla tato strana stranou fašistickou. Pro tuto práci jsem se rozhodl přijmout teorii, že ano, že Hitlerův nacismus byl něčím, co bezesporu z fašismu vzešlo, fašismem bylo, a možná ho to posunulo ještě dál. Hitler sám o sobě tvrdil, že je Mussoliniho “upřímným obdivovatelem a žákem” a ve své pracovně v Hnědém domě v Mnichově měl vystavenou jeho monumentální bustu.¹⁰ Hned 6 let po převzetí moci zatáhl Hitler Evropu do války, která nakonec zasáhla většinu světa.

Nacismus můžeme jako odrůdu fašismu kategorizovat i díky tomu, že fašistická hnutí jsou velmi různorodá, a velmi často se od sebe nápadně liší. Často jsou tyto jednotlivosti tak markantní, že se dokonce vedly debaty o tom, zda má fašismus jako pojem sám o sobě vůbec nějaký význam, kromě toho, že se používá jako obecné hanlivé adjektivum.¹¹ Navíc je potřeba dodat, že fašistické režimy nikdy neměly otevřené tendence své know-how někde duplikovat. Dokonce i Hitler při svých expanzích často nespolupracoval ani s fašistickými stranami v okupovaných státech. Michael Ledeen tento přístup popisuje velmi trefně tím způsobem, že “každé fašistické hnutí si střeží svůj vlastní recept na národní obrodu”.¹²

Nositel nobelovy ceny za literaturu a Hitlerův současník Thomas Mann, v době, kdy Hitler nastoupil do role říšského kancléře, napsal, že “se stal svědkem revoluce, jaké nebylo dříve vídáno - bez zásadních myšlenek, proti myšlenkám, proti všemu ušlechtilějšímu, lepšímu, slušnému, proti svobodě, pravdě a spravedlivosti” ... “Sprostá chátka převzala moc za doprovodu mocného jásotu mas”¹³ Právě práce s masami byla pro fašistický, potažmo nacistický režim, nesmírnou výhodou a silou.

David Beetham píše, že nacismus a fašismus vznikly jako “nástroje velkoburžoazie v boji proti proletariátu v situaci, kdy legální prostředky, jež má stát k

¹⁰ Kershaw, Ian. *Hitler 1889-1936: Hubris*. Norton, New York, 1999

¹¹ Allardyce, Gilbert. *What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept*. American Historical Review, 1979

¹² Ledeen, Michael A. *Universal Fascism*. Howard Fertig, New York, 1972

¹³ Mann, Thomas. *Diaries 1918-1939*. H. N. Abrams, New York, 1982

dispozici, se ukazují jako nedostatečné k porobení proletariátu”.¹⁴ Selhání legálních prostředků tehdejší liberálně demokratické Výmarské republiky budeme podrobně rozebírat v následujících kapitolách.

Roger Griffin popisuje fašismus a nacismus jako “otevřenou, teroristickou diktaturou těch nejreakčnějších, nejšovinističtějších a nejimperialističtějších složek finančního kapitálu”.¹⁵

Jak jsem psal výše, minimálně pro účely této práce je vhodné zahrnout nacismus pod fašismus, protože kdybychom to tak nechtěli udělat, muselo by každé fašismu podobné hnutí mít svůj vlastní název a výzkumný přístup, každý tento režim by musel být zkoumán jako samostatný jev. V rámci této práce budeme brát pojem fašismus jako všeobecný pro označení všeobecného jevu lidových hnutí zaměřených proti levici a proti liberálnímu individualismu, která v sobě nutně nesou prvky násilí.

Druhou možností by bylo zabalit rozmanité formy fašismu do jednoho “ideálního typu”, který sice přesně neodpovídá jakémukoliv konkrétnímu příkladu, ale pusť nás k vytvoření alespoň nějaké obecné teorie. Takovou předkládá Griffin, který jej popisuje jako typ “politické ideologie, jejíž mýtické jádro ve svých rozmanitých permutacích je palingenetickou formou populistického ultranacionalismu”¹⁶

3 Nosné myšlenky fašismu

Ještě před detailním rozebíráním samotného vzniku fašismu, potažmo nacismu, je i pro rozvedení předchozích vymezení jistě vhodné, srovnat základní myšlenky těchto režimů, které se vyvinuly z historického kontextu dané doby, tedy především konce 19. století a událostí první světové války. Tyto myšlenky nám později pomohou lépe pochopit různé teoretické pohledy na příčiny vzniku daných režimů a příčiny jejich enormního růstu a expanze.

¹⁴ Beetham, David. *Marxists in Face of Fascism: Writings by Marxists on Fascism from the Interwar Period*. University of Manchester Press, Manchester, 1983

¹⁵ Griffin, Roger. *Fascism*. Oxford University Press, Oxford, 1995

¹⁶ tamtéž

Poměrně rozšířeně stále převládá mylné přesvědčení, že některé dějinné predispozice a omyly jistých národních společenství daly vzniknout režimům jako byl fašismus. Tato víra funguje jako alibi pro ty, kdo v první polovině 20. století jen sledovali dění a tvrdili, že “u nich by se něco takového stát nemohlo”, my si však později ukážeme, že díky jistým okolnostem může fašismus přebrat moc téměř v jakémkoliv liberálním státu, který se ocitá v jistých krizových okolnostech. Sled událostí je ale úplně jiný, například Mussoliniho Itálie prosazovala jen málo prvků antisemitismu ještě 16 let poté, co zde převzali fašisté moc. Někteří z Mussoliniho stoupenců, kteří jeho hnutí podporovali fyzicky i finančně, byli dokonce Židé.¹⁷ Oproti tomu například francouzská vláda maršála Pétaina (1940-1944) byla velmi výrazně antisemitská, avšak v řadě dalších ohledů by bylo vhodnější nepovažovat ji za fašistickou, nýbrž jen za autoritářskou.¹⁸

Jednoznačným společným znakem všech fašistických režimů jsou pouliční boje s mladými komunisty. Na tomto příkladu budeme později rozebírat Hitlerův úmyslný rozvrat společnosti a umělé vytvoření vnitřního nepřítele státu, stejně tak jako vytvoření dojmu z neschopnosti pořádkových jednotek a postupnému budování monopolu nacistické stranické policie.¹⁹

Myšlenky fašistických režimů byly vždy výraznější rétoricky než svojí skutkovou podstatou. Nejen proto se hlavním nástrojem nacismu v rámci obyvatel Německa stala propaganda a ovládnutí informačních zdrojů. Fašisté vytvořili základnu obrozeného národa, odsuzovali buržoazii kvůli jejím sklonům k individualismu a laxnosti, kterou oslabovala národ. Fašisté také otevřeně odsuzovali kapitalistickou politiku pro její lhostejnost k národním věcem. Jak se ale později dozvíme, kapitalisté a majitelé velkých společností tvořili hlavně v Německu velkou část voličů fašismu, a mnozí z nich dokonce Hitlerovu NSDAP nejen na jejích začátcích finančně podporovali. Fašisté reálně nikdy neměnili společenskou hierarchii, majetek konfiskovali jen církvi, Židům a protivníkům v rámci politické scény.²⁰

¹⁷Stille, Alexander. *Benevolence and Betrayal: Five Italian Jewish Families Under Fascism*. Penguin, New York, 1993

¹⁸Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹⁹Rosenhaft, Eva. *Beating the Fascist? The German Communists and Political Violence 1929-1933*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983

²⁰Furet, Francois. *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*. University of Chicago Press, Chicago, 1999

Oproti konzervatismu fašisté velmi výrazně podněcovali agresivní emoce a činy, do té doby známé pouze z válek a revolucí. Rétoricky fašisté odsuzovali materialismus a urbanizaci, obecně luxus velkých měst. Naproti tomu utopizovali prostou agrární komunitu, oproštěnou od konfliktu a ztráty morálky. Ve skutečnosti pak ale nejen vůdci tíhli k modernímu luxusu, jako například letadlům či rychlým autům²¹ a svoji propagandu šířili za pomoci výtvarných nejmodernějších technologií. Po získání moci se zejména nacisté soustředili na průmyslovou výrobu a co nejvyspělejší a nejrychlejší znovuvyzbrojení státu.²² Ještě pokročilejší v tomto faktoru bylo císařské Japonsko, které ve využití moderních metod propagandy a mobilizace mas za účelem jejich sjednocení pod tradiční autoritou jako jediné předběhlo nacistické Německo.²³

Pro fašistickou ideologii jsou typické rasové čistky. Němečtí nacisté velmi významně podporovali rozvoj medicíny a systému veřejného zdravotnictví, a s eugenickou touhou chtěli očistit svoji “panskou rasu” od všeho nehodného a nečistého. Pravděpodobně hlavně díky moderním technologiím a mimo jiné také odmítání morálních argumentů jako nepodstatných, dosáhl Hitler za 3 roky provádění holocaustu toho, co by dávným pogromům trvalo 200 let.²⁴

Dalším z charakteristických znaků fašismu je jejich politický program, nebo přesněji řečeno spíše to, že se o žádný konkrétní program tyto režimy často neopíraly. Mussolini program neměl úmyslně žádný, Hitler svůj sice předložil (25 bodů z února 1920), ovšem přestože jej hlásal za nezměnitelný, sám mnohá z jeho ustanovení ignoroval a porušoval. Podle jeho vlastních slov odmítal “předstoupit před národ /Volk/ s nějakými lacinými sliby”²⁵ Fašistické režimy potřebují věrnost svých stoupenců, ne jejich přímý souhlas s jejich úmysly a činy.

Klíčových myšlenek fašistické ideologie samozřejmě čítáme mnohem více. Zde jsem chtěl nastínit hlavně některé paradoxy, které jsou pro tyto režimy typické. Těm

²¹ Milza, Pierre. *Mussolini*. Fayard, Paris, 1999

²² Woolf, Stuart J. *Nature of Fascism*. Random House, New York, 1968

²³ Brooker, Paul. *The Faces of Fraternalism: Nazi Germany, Fascist Italy, and Imperial Japan*. Clarendon Press, Oxford, 1991

²⁴ Dimsdale, Joel E. *Survivors, Victims, and Perpetrators: Essays in the Nazi Holocaust*. Hemisphere Publishing Corp., Washington, 1980

²⁵ Domarus, Max. *Hitler Speeches and Proclamations, 1935-1942*. I. B. Taurus, London, 1990

myšlenkám, pojícím se ke vzniku fašismu a jeho převzetí moci, se budeme podrobně věnovat v následujících kapitolách.

4 Spory o kontext vzniku

Před uchopením moci fašistickými režimy bylo pozorovatelných jen pár nenápadných varování. Signály nasvědčující tomu, že by přicházela totalitní diktatura nebo dokonce další světová válka, byly minimální. Kontext vzniku a přebírání moci těchto režimů je klíčovým pilířem této práce i prací mnoha historiků a politologů, kteří se zabývají primárně otázkou, zda by bylo v dnešním světě možné, aby se fašismus dostal v obdobné míře k moci znovu. My se této otázce pověnujeme v závěrečné části této diplomové práce také, nicméně nejdříve si pro ni musíme trochu připravit půdu.

Fašismus je hojně interpretován jako reakce na velkou hospodářskou krizi na začátku minulého století, což ovšem představuje riziko velmi omezeného kontextu pro detailní analýzu jeho příčin. Jedná se o teorii, kterou zastávají převážně marxisté. Pro specifický případ nacismu vznikající v dobové Výmarské republice */Weimarer Republik/* je podle řady odborníků nejvýznamnějším faktorem sociální krize a neschopnost liberálního státu poradit si se situací po první světové válce. V Německu vládla masová nezaměstnanost v důsledku demilitarizace, prudce se zvyšovala inflace a rostlo společenské napětí. Aktuálními problémy v té době byly také nízká vzdělanost a prakticky nulová zkušenost s občanskou odpovědností.

Fašistická hierarchie hodnot nadřazuje národní společenství nad lidstvo a tvrdí, že individuální práva a svobody musí ustoupit zájmu toho, co Němci označují za *Volk*, Italové za *razza*, a my bychom pravděpodobně použili pojem národ. Fašistické pojetí lidského života uznává individuální hodnotu člověka pouze do té míry, do jaké jsou jeho zájmy totožné se zájmy státními.²⁶

Fašistické režimy se chopily moci díky pomoci od vystrašených liberálních dezertérů, technokratických oportunistů a tehdejších mocichtivých a poměrně naivních konzervativců. Kromě toho bezpochyby díky ohromné mase běžného lidu, která zavírala oči před hrůzami, nechala se ovládnout strachem, nebo zkrátka volila menší zlo. Za

²⁶ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

podobu většího zla byl v obvyklém diskurzu považován komunismus, zvláště ve spojitosti s revolučními událostmi v tehdejší Rusku.

Při rozebírání příčin vzniku nacismu je nutné nahlížet na problematiku komplexně a z více úhlů pohledu. Je potřeba zařadit faktory sociální, ekonomické, kulturní, psychologické i politické. Z praktických důvodů jsme se rozhodl práci koncipovat tak, že budu zmíněné faktory rozebírat kombinovaně v rámci více kapitol strukturovaných chronologicky podle vývoje nacistického režimu. Nepůjde tedy o rozbor jednotlivých kategorií, ale o jejich souběžný vývoj jdoucí ruku v ruce s vývojem nacistické totality. Toto sousledné uspořádání umožní nahlížet na problematiku vzniku nacismu jako na dynamický proces, nikoliv na statický výčet nejdříve sociálních, později ekonomických, dále kulturních, psychologických a politických faktorů.

Premisa mé práce je taková, že vznik fašismu byl výsledkem interakce mezi různými faktory, včetně socioekonomických, kulturních, politických a psychologických. Mnozí badatelé poukazují na to, že fašismus nelze redukovat pouze na jedno vysvětlení, ale vyžaduje komplexní analýzu různých aspektů a jejich vzájemných vztahů. V pozdější fázi práce odhalím, že pokud by nedošlo k vhodné kombinaci všech těchto faktorů, nacismus by pravděpodobně nedostal šanci ke svému projevu v nám známé podobě.

Rozebíraných fází zde bude 5, a tedy: zakládání fašistických hnutí, upevnění na politické scéně, proces získávání moci, výkon moci a postupná radikalizace.

5 Zakládání fašistických hnutí

Ještě před první světovou válkou byli Rakušané a Němci velmi znepokojeni zisky Čechů a dalších menšinových národů monarchie v oblastech jazykové a správní autonomie. Už po přelomu století začali podněcovat rostoucí nacionalismus v německy mluvící dělnické třídě. Němečtí dělníci začali po krátké době Čechy brát jako konkurenty místo jako proletářské druhy. Již v této fázi se začala výrazně projevovat

psychologie “my versus oni”, kterou široce rozebírá Robert Sapolsky ve své knize *Chování*²⁷

Původní Německá dělnická strana, v roce 1918 obnovená s názvem Německá nacionálně socialistická dělnická strana, začala jako svůj symbol používat svastiku /*Hakenkreuz*/, která v původním významu vyjadřovala věčnost a energii. Nejedná se tedy prvotně o nacistický symbol, naopak, svastika byla používána již ve starověku v rámci mnoha náboženských systémů a hnutí.²⁸

Pro vznik fašistických hnutí na německém území vznikla extrémně úrodná půda poklesem národní sebedůvěry a hrdosti po porážce v první světové válce. Němci byli porážkou otřeseni, byli skeptičtí vůči novému systému, a v té době začala hojně vznikat nejrůznější antisocialistický hnutí národní obrody. Hitler byl jako tehdejší kaprál pověřen roku 1919 armádní rozvědkou, aby prověřil jedno z nově vzniklých nacionalistických hnutí. Jednalo se o Německou dělnickou stranu (DAP), kterou již ke konci války založil Anton Drexler. Byla zde skupina patriotů se společným snem zisku nacionalismu pro dělnickou třídu. Hitler se přidal k jejich iniciativě a zakrátko se stal jedním z nejvýkonnějších řečníků této strany, a zároveň členem jejich výkonného výboru. S rokem 1920 byla Hitlerovi svěřena kompletní propaganda strany. Když strana dosáhla již tisíců přívrženců, přejmenoval ji Hitler na NSDAP /*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*/, zkráceně /*Nazi-Partei*/, a předložil svých 20 bodů, které jsem zmiňoval v předchozí kapitole. Německo už tehdy vnímalo Hitlera jako vůdce této strany, tedy *Führera*.²⁹

5.1 Okolnosti po první světové válce

Fašismus pokládáme za výdobytek počátku 20. století, možná dokonce můžeme říci, za největší politickou inovaci této doby. Před rokem 1914 bychom nenašli obdobný politický rámec, v němž by bylo možné představit si nacionalistickou masovou činnost, mířenou jak proti liberalismu, tak proti socialismu. Velká válka přinesla na svět obecné předpoklady pro násilnosti - bolševismem počínaje a novou podobou impresionistického

²⁷ Sapolsky, Robert M. *Chování*. Biologie člověka v dobrém i ve zlém. Dokořán, Praha, 2019

²⁸ Heller, Stephen. *The Swastika: Symbol Beyond Redemption?* Allworth, New York, 2001

²⁹ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

malířství konče.³⁰ Mnohočetné sociální, kulturní, ekonomické a politické podmínky připravila fašismu až první světová válka.³¹

V sociální rovině se zde jednalo o enormně početné skupiny demoralizovaných válečných veteránů a jejich dětí, které ve válce rostly a dospívaly. Tito lidé potřebovali najít způsob, jak dát najevo svůj vztek a deziluzi bez ohlížení se na konzervativní morálku a spoutanost zákony. Výmarská republika se snažila stát modernizovat, rozšiřovala městské zástavby, což vedlo k průmyslovým konfliktům, přemíře urbanizace a chudnutí agrárních komunit (ze kterých si Hitler na počátku svého působení udělal dominantní voličskou základnu).³²

Na kulturní rovině šlo především o diskreditaci optimismu. Válka sebrala naději a ideály velké části německého obyvatelstva. Došlo ke zborcení představ o budoucím pokroku a prosperitě, k destrukci liberálních idejí o přirozené lidské harmonii.³³ V umělecké sféře vznikalo mnoho nových stylů */Literatur der Jahrhundertwende/*, které vzájemně soupeřily ve vykreslování vnitřních pocitů, nebo jejich expresionistickými výkřiky navenek.³⁴

V rámci ekonomické roviny této problematiky je nutno zdůraznit, že na konci války byli Evropané na přechodu mezi starým světem, do kterého již nebylo návratu, a světem novým, ze kterého zatím cítili pouze zklamání. Velmi kvapně došlo k opuštění válečného hospodářství, demilitarizace a válečné reparace měly na ekonomické poškození Německa nepředstavitelný dopad, inflace se utrhla ze řetězu a buržoazní ctnosti, jako ukládání peněz nebo hospodárnost, se staly terčem posměchu. Ta část německého obyvatelstva, která byla zvyklá, že ekonomické problémy za ně řešil stát, byla vhozena do propasti nejistoty. Paradoxně i vyhlídka na možnou komunistickou revoluci budila i v rámci sociálně nakloněných voličů významné znepokojení a nedůvěru.³⁵

³⁰ Furet, Francois. *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*. University of Chicago Press, Chicago, 1999

³¹ Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980

³² tamtéž

³³ tamtéž

³⁴ Baumann, Barbara. *Deutsche Literatur in Epochen*. Max Hueber Verlag, Deutschland, 2000

³⁵ Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980

Ekonomické a sociální problémy se vymkly kontrole až do kompetencí politické roviny. Současná situace se stala neřešitelnou pro stávající instituce, ať konzervativní nebo liberální. Současná demokratická vláda nebyla s to vymanit se ze sevření takového množství každodenních potíží, které nepřestávaly nabírat na obrátkách. V dalších kapitolách rozepíši, jak málo oleje Hitlerovi stačilo přilít do tohoto ohně, aby zbortil občanskou důvěru v celý stávající politický systém.³⁶

Po skončení Velké války o politický vliv soupeřily 3 hlavní směry - liberalismus, konzervatismus a komunismus. Liberální demokraté chtěli nový svět zorganizovat na principu práva na sebeurčení národů. Každý národ má podle nich mít vlastní stát, v němž bude společně existovat v přirozené harmonii, a nebude potřebovat zásahy jakýchkoliv vnějších sil k udržení mírového stavu v rámci svého společenství. Konzervativci byli konci první světové války a zborcení monarchie značně umlčeni, přesto se však tiše snažili obnovit starý svět, v němž by měly ozbrojené síly řešit vztahy mezi státy. Impulsem k tomu bylo mimo jiné i to, že se nad Německem neustále snažila držet vojenskou převahu Francie. Od listopadu 1917 byl v Rusku za pomoci revoluce nastolen socialistický režim. Lenin chtěl dosáhnout celosvětového komunistického společenství, které by jakoukoliv podobu národních států naprosto převyšovalo. Západní představitelé komunismu, kteří tvořili po Velké válce poměrně silné politické zastoupení, si nechtěli nechat ujet revoluční vlak a měli tendence držet krok s Leninem. My již dnes víme, že ani jednomu z těchto tří klíčových směrů se jeho záměry naplnit nezdařilo. Poválečný svět byl rozdělen na vítěze a poražené. V Evropě, rozpolcené podivnou formou wilsonismu a nenaplněným leninismem, to vřelo nevyřešenými třídními a teritoriálními konflikty. To byla příležitost pro vznik čtvrtého z klíčových směrů - fašismu. Fašismus ve shodě s konzervatismem sliboval porovnání teritoriálních uspořádání tak, aby vítězné státy vyšly jako ty silné. Sliboval překonání třídních konfliktů sjednocením všech do jednoho rovného národa, a to ideálně přesvědčením, případně násilným donucením. Fašisté od samého začátku nechtěli garantovat a držet mír, chtěli válku, která měla nevyhnutelně vést k národnímu sjednocení a navrácení

³⁶ Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980

sebedůvěry panské rase. Ty měli dle fašistického scénáře triumfovat, naproti tomu kolísavé a hybridní národy se mají stát jejich otroky.³⁷

5.2 Emoce proti rozumu

Již v revoltě proti liberálním tendencím pro individuální práva a svobody, rozum, pokrok a přirozenou lidskou harmonii v průběhu 19. století se začaly objevovat některé z myšlenkových předpokladů fašismu. Agresivní rasismus a násilné události, poskytující fašismu zhoubnou půdu, se začaly projevovat ještě před přelomem 19. a 20. století. Světoznámý filozof Friedrich Nietzsche, žijící mezi lety 1844 a 1900 je často označován za původního otce fašismu. Není žádným tajemstvím, že Mussolini byl nadšeným čtenářem a obdivovatelem jeho děl. Nietzsche jako ateista píše o tom, jak ve světě, kde Bůh je mrtvý, náboženství slabé a věda lživá, pouze duševně oproštěný “nadčlověk” dovede žít v souladu s vlastními hodnotami bez ohledu na konvence. Nietzsche si svého “nadčlověka” představoval jako “svobodného ducha, nepřítele poroby, antiuctívače a obyvatele lesů”³⁸, avšak antisemity nebo extrémními nacionalisty, se kterými se ve svém životě potkal, otevřeně opovrhoval. Na tomto místě je zapotřebí upřesnit, že Nietzscheovy texty nabízí často širší paletu výkladů, a že ze strany fašistů docházelo k překrucování jeho výroků a jejich zneužívání pro vlastní propagandu. O vytrhávání myšlenek z kontextu svědčí i to, že fašisté i antifašisté často čerpali ze stejných Nietzscheových textů.³⁹

Francouzský sociolog Georges Sorel (1847-1922), jehož byl Benito Mussolini “nejlepším” žákem, hojně píše o svých myšlenkách o znovunabytí své staré energie evropskými národy, slepě omámenými humanitářstvím.⁴⁰ Mimo jiné i Henri Bergson (1859-1941) a Sigmund Freud (1856-1939), které samotné fašismus poškozoval a cenzuroval, pomohli svými texty polámat liberální přesvědčení, že politiku mají tvořit svobodní lidé, kteří by volili ty nejkvalitnější vlády, které by pak volily ty nejlepší

³⁷ Mayer, Arno J. *The Political Origins of the New Diplomacy, 1917-1918*. Yale University Press, New Haven, 1959

³⁸ Nietzsche, Friedrich. *Thus Spoke Zarathustra*. Penguin, Baltimore, 1961

³⁹ Aschheim, Steven E. *Culture and Catastrophe*. New York University Press, New York, 1996

⁴⁰ Sorel, Georges. *Reflection on Violence*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999

strategie politiky, na základě vlastního přesvědčení. Zejména Freudova tvrzení poměrně důrazně prostoupila do obecného povědomí společnosti.⁴¹

Významným myslitelem, který se věnoval explicitně tématu rasy a lidského vývoje, a ze kterého fašistická propaganda čerpala většinovým dílem, byl Charles Darwin, žijící 1809-1882. Darwin pojem “rasa” přebíral z neutrálního významu, kdy se pomocí něj rozlišovala lidská či zvířecí uskupení, a dal mu konkrétnější význam vztahovaný na lidskou biologii a dědičnost. V návaznosti na to Francis Galton (1822-1911) přišel s tvrzením, že lidstvo má svoji rasu zušlechťovat prostřednictvím reprodukce těch nejsilnějších a nejlepších jedinců za pomoci vědy. Vznikl tak nový pojem “eugenika”.⁴² Nikoho už nepřekvapí přímá souvislost s přesvědčením, že panské rasy, jako například árijci, mají mít nezlomná práva a možnosti v podrobování si a ovládání nižších ras.⁴³

Anglický polemik Thomas Carlyle (1795-1881) rozvádí svoji úvahu, co by bylo schopné přivést k poslušnosti “masy nasáklé pivem a nesmysly”⁴⁴, když neustále se zvyšující počet obyvatel získával volební práva. Popisuje řešení jakési militarizované, prosperitu garantující elitní diktatury, kterou by vykonávala nejen současná vládnoucí třída, ale také nová síla, složená z nezištných průmyslových kapitánů a dalších lidových hrdinů. Carlyle předpokládal přirozený respekt a autoritu těchto osobností, která by zajišťovala přívrženectví běžného obyvatelstva. Nacisté slavili Carlyleho za jednoho ze svých myšlenkových zakladatelů.⁴⁵

Dalším významným filozofem dané doby, především tedy novým sociologem, byl Émile Durkheim (1858-1917). Durkheim zkoumal fenomén urbanizace a růst zástavby měst, přistěhovalectví a průmyslové konflikty. Předkládá tvrzení, že “organická” solidarita tvořená vazbami v rámci přirozených společenství rodin a vesnic, byla zaměněna za solidaritu “mechanickou” vázanou na moderní propagandu a

⁴¹ Hughes, Stuart H. *Consciousness and Society: The Restructuring of European Social Thought, 1890-1930*. Random House, New York, 1961

⁴² Kevles, Daniel. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses Human Heredity*. Knopf, New York, 1985

⁴³ Poliakov, Léon. *The Aryan Myth: A History of Racist and Nationalist Ideas in Europe*. Basic Books, New York, 1974

⁴⁴ Schapiro, Salwyn J. *Journal of Modern History*. The University of Chicago Press, Chicago, 1945

⁴⁵ Bracher, Karl Dietrich, Sauer, Wolfgang, Schulz, Gerhard. *Die nationalsozialistische Machtergreifung*. Westdeutscher Verlag, Köln - Opladen, 1960

informační média, které později přivádějí do vrcholné podoby právě fašisté, především v nacistickém Německu nebo japonském Císařství. Tradiční přirozené společnosti *Gemeinschaften* se nahrazují moderními neosobními *Gesellschaften*. Právě z těchto německých pojmů si nacisté vybrali ten první, který si vypůjčili pro označování národní lidové pospolitosti *Volksgemeinschaft*, o jejíž vytvoření se pokoušeli.⁴⁶

V rozvoji fašismu do emoční sféry sehrály klíčovou roli vize nepřátel. Fašisté pracovali jak s konceptem vnitřních, tak vnějších nepřátel. Hledali tedy někoho, koho by mohli před svým národem démonizovat, jak v rámci vlastního státu, tak v cizině. V rámci cizineckých vztahů nebyla o potenciální nepřátele žádná větší nouze. Velmi aktuální stále byl poválečný konflikt o hranice poražených států, a s rostoucím bolševismem na východě se přibližovala i hrozba nechtěné revoluce. Vnitřními nepřáteli byli primárně odpůrci fašistických myšlenek a nebo příslušníci etnických menšin, jejich počet na západě se neustále zvyšoval kvůli rostoucímu tlaku neustálých pogrom na východě Evropy.⁴⁷ Dalšími adepty byli političtí a kulturní rozvraceči fašismu, tedy socialisté a avantgardní umělci, potažmo doboví intelektuálové. Před těmito darmotrapy bylo zapotřebí chránit kulturu. Během berlínského pálení knih 10. května 1933 prohlásil nacistický ministr propagandy Goebbels, že “věk přepjaté židovské intelektuálistiny se nyní skončil a úspěch německé revoluce opět dal přednostní právo německému duchu”⁴⁸

V tvorbě vnitřních nepřátel pomohly fašistům dva vědecké pokroky z 19. století. Prvním byl objev Louise Pasteura o přenášení nakažlivých nemocí za pomoci bakterií, druhým pak objev biologických zákonů dědičnosti od Gregora Mendela. Tyto objevy daly vzniknout úplně novým kategoriím potenciálních vnitřních nepřátel - přenašeči nemocí, špinaví lidé, duševně nemocní, dědičně nemocní apod. Fašistická propaganda budovala ve společnosti naléhavé nutkání k (lékařské) očištění. Německo bylo v této iniciativě bezkonkurenčně nejpokročilejší, ostatní státy předstihlo například zavedením lékařské euthanasie (1. 9. 1939), který popustil oště organizovanému vraždění do dosud nevídaných dimenzí.⁴⁹

⁴⁶ Turner, Stephen P., Käsler, Dirk., eds. *Sociology Responds to Fascism*. Routledge, London, 1992

⁴⁷ Marrus, Michael R. *The Unwanted: European Refugees in the Twentieth Century*. Oxford University Press, New York, 1985

⁴⁸ Heiber, Helmut. *Goebbels Reden 1932-1939*. Droste Verlag, Düsseldorf, 1971

⁴⁹ Burleigh, Michael. *Death and Deliverance: Euthanasia in Germany, c.1900-1945*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995

Řádně vykresleného nepřítele potřebovali fašisté pro emoční získání mas a jejich mobilizaci. Každý fašistický režim si určoval své nepřátele sám. V rámci nacistického Německa se vše špinavé, nakažlivé a cizí smíchalo do jedné podoby demonizovaného Žida, nicméně značná část místní propagandy byla cílena i proti Cikánům či Slovákům. Naproti tomu fašisté v USA si našli své nepřátele v černoších a v některých oblastech dokonce v katolicích. V Itálii fašisté viděli d'ábly ve svých jihoslovanských susedech, především cílili proti Slovincům.⁵⁰

Izraelský historik a politolog Zeev Sternhell popisuje výčet fašistických principů, kterými bylo cíleno na emoční vnímání mas obyvatel, a které pomáhaly společnost manipulovat až k vyhlášení světové války. Popisuje nadřazenost lidového celku a její upřednostnění před jakýmkoli právy jednotlivců, upřednostňování silnější rasy a její právo (klidně i pomocí násilí) bojovat za své výsadní postavení a obecně krásu násilných činů a jejich účinnost pro národ. Z negativně konotovaných principů vyzdvihuje pesimismus v náhledu na lidskou přirozenost a strach z pádu rasy či národa jako celku, případně jejich zkažení.⁵¹

Pro fašistickou ideologii a propagandu jsou charakteristické jisté “mobilizační vášně”, neboli ideje, na kterých jako na emočních základech fašismus stojí. Emočně vyhoceny byly v poválečné krizi po Velké válce, které právě emočním spektrem většinové části populace značně zahýbala. Těchto devět konkrétních idejí si dovolím přímo citovat z knihy *Anatomie fašismu* od Roberta Paxtona, který je shrnuje naprosto vynikajícím a vyčerpávajícím způsobem:

1. “pocit pocit zdrcující krize, kterou není možné vyřešit tradičními prostředky
2. přednost má kolektiv, vůči němuž má člověk povinnosti, které jsou nadřazeny veškerému dalšímu právu, ať již individuálnímu nebo všeobecnému, a dále též podřizovat individua kolektivu
3. přesvědčení, že vlastní kolektiv je obětí, tedy pocit, jenž ospravedlňuje jakýkoliv čin v boji s nepřítelem, ať již vnitřním či vnějším, a bez ohledu na zákonnost či morálku

⁵⁰ Hardy, Henry. *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas*. Knopf, New York, 1991

⁵¹ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

4. hrůza z úpadku vlastního kolektivu, jenž může být způsoben leptavým účinkem individualistického liberalismu, tradičních konfliktů a vlivem cizáckých živlů
5. potřeba pevnější integrace očištěného společenství na základě konsensu, pokud možno, ale v případě nutnosti též cestou výlučného násilí
6. potřeba autority uplatňované přirozenými vůdci (vždy muži), jež nachází vyvrcholení v národním vůdci, jenž sám je schopen být ztělesněním kolektivního osudu
7. nadřazenost vůdcových instinktů nad abstraktním a všestranným rozumem
8. krása násilí a přizpůsobivost vůle, jsou-li využívány ve jménu prospěchu kolektivu
9. právo vyvoleného lidu ovládat jiné populace bez omezení ze strany jakéhokoli lidského či božího zákona, právo, které je ustanoveno jedině na základě zdatnosti kolektivu v darwinovském zápase⁵²

Diskuze, jestli fašismus získával své následovníky spíše apelováním na emoce nebo na rozum jsou dodnes nevyjasněny. Považuji však za důležité vyzdvihnout, že i Hitler, jehož politickou a životní motivací byla především iracionální nenávist a nadhodnocování některých svých představ, byl s to pragmaticky a rozumově se rozhodovat, rozhodně minimálně před rokem 1942.⁵³ Fašističtí straníci byli většinou prostí psychicky zdraví lidé, a pokud bychom měli tendence tvrdit něco jiného, vytvářeli bychom akorát alibistický prostor pro zvěrstva, která se během první poloviny 20. století děla, nebo v současné době dít můžou.

5.3 Politická předehra fašismu

Ke vzniku fašismu a jeho převzetí moci by nemohlo nikdy dojít, kdyby pro něj nebyla vytvořena celá řada nutných předpokladů, především dlouhodobého charakteru, jako jsou změny v základních ekonomických a politických strukturách. Fašismus například vznikl v době trendu rozšiřování volebního práva, což mu geniálně hrálo do karet v jeho taktice oslovování mas. Fašisté nikdy nechtěli sebrat politiku z běžného

⁵² Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁵³ Brustein, William. *The Logic of Evil. The Social Origins of the Nazi Party, 1925-1933*. Yale University Press, New Haven, 1996

života lidí a vytvořit si poslušné pasivní stádo, naopak chtěli své občany živě zapojit a vybudovat si nadšené disciplinované následovníky.⁵⁴

Nutným předpokladem pro vznik a úspěch fašismu byl rozkol demokratické a socialistické levice. Levice nutně musela přijít o své postavení, který skýtalo útočiště pro všechny, kdo chtěli dosáhnout změny ve státě, ať už pocházeli z dělnických nebo středních tříd. O socialismu ve své původní podobě tito lidé ztratili iluze, a fašistům se podařilo zhmotnit jeho novou, přitažlivou podobu, čímž si získali následovníky právě z těchto řad. Během poválečné krize (specificky 1918-1922) se tato množina obyvatel poohlížela po něčem revolučním a nekompromisním, takže se stávali buď komunisty nebo fašisty. Střední a vyšší třídy od samého začátku tíhli spíše k fašismu, jelikož vnímali strach z Leninovy vítězné revoluce v Rusku, a očekávali úspěch komunistů i v Německu, které bylo výrazně průmyslově rozvinutější.⁵⁵

Fašismus na politickou scénu přišel poměrně nečekaně, narozdíl od ostatních zmiňovaných směrů nebyl výsledkem trendů předchozího století, a před jeho nástupem ani na světě nebyly pojmy, které by jeho formu vyjadřovaly a charakterizovaly. Samozřejmě se vše neseběhlo ze dne na den, a jisté náznaky, co přijde, se objevovaly. Zde bychom mohli zdůraznit formování prvních lidových hnutí, usilujících o upřednostnění národa proti ostatním formám internacionalismu a kosmopolitismu.⁵⁶

Koncem 19. století přišla do Evropy globalizační krize. Dovoz levného masa a obilí zapříčinil bankrot tradičních rodinných farem a velkých panství v rámci monarchie, města se zaplavila zchudlými přistěhovalci nejen z německého venkova, ale také ze Španělska či Itálie. Další významnou vlnu přistěhovalců tvořili Židé, kteří v enormním množství přechali z východní Evropy před pogromy.⁵⁷

Do parlamentů přišli noví politici, kteří byli voleni a dostávali za svoji politickou činnost mzdu. Tito noví politici už nepoužívali účty dědičných hodnostářů, kteří tak až do té doby ovládali parlamenty a museli si teď vybudovat něco, čím zaujmou své

⁵⁴ Stephenson, Jill. *Women in Nazi Society*. Croom Helm, London, 1975.

⁵⁵ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁵⁶ Schorske, Carl E. *Fin-De-Siecle Vienna*. Knopf, New York, 1980

⁵⁷ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

potenciální voliče.⁵⁸ Již na samých počátcích se jako nový nástroj v boji o politickou moc a získání voličů používal antisemitismus.⁵⁹ Nejranější fašistická hnutí se začala objevovat ještě před přelomem století, ovšem ve vztahu k tomu, co známe z doby po Velké válce, není potřeba přisuzovat těmto pokusům jakýkoliv význam. O prvenství v rámci fašistických hnutí se může ucházet Rusko, Francie, Itálie, avšak Německo jen velmi těžko.⁶⁰ Řady odborníků ještě vyzdvihují existenci staršího amerického Ku-klux-klanu, který již v polovině 19. století čítal tisíce příznivců.⁶¹ My se v rámci této práce ale chceme držet v mezích evropského kontextu.

5.4 První následovníci fašismu

Mezi prvními následovníky fašismu čítáme válečné veterány a jejich děti, které rostly a dospívaly během Velké války.⁶² Fašističtí přívrženci byli především mladí lidé, přesvědčení, že nedochází k pochopení jejich obav a potřeb starší generací, kterou obviňovali z války. Dominovalo přesvědčení, že si tito starší politici chtějí pouze udržet své postavení a obecná nedůvěra v politickou scénu. Tito politicky nezkušení mladí lidé s nadšením vítali nové hlasité fašisty, hlásající “antipolitickou politiku”.⁶³ Fašistické strany a hnutí pojily své členy do bratrství, ovládaných častými aktivitami a silnými emocemi, narozdíl od tradičních stran, reprezentovaných hodnostáři, kteří ke kontaktu s veřejností svolili jen v době voleb a aktivní politické propagace.⁶⁴

Narozdíl od třídně profilovaných (ať už buržoazně nebo socialisticky) stran se fašistům dařilo šířit ideu sjednocování celé své populace napříč všemi sociálními třídami. Toto byla pro mnoho voličů velmi přitažlivá novinka. Mimo jiné nacisté

⁵⁸ White, Dan. *A Splintered Party: National Liberalism in Hessen and the Reich, 1867-1918*. Harvard University Press, Cambridge, 1976

⁵⁹ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁶⁰ Rogger, Hans. *Jewish Policies and Right-Wing Politics in Imperial Russia*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1986

⁶¹ Chalmers, David M. *Hooded Americanism: The First Century of the Ku Klux Klan, 1865-1965*. Duke University Press, Durham, NC, 1987

⁶² Mommsen, Wolfgang J., Hirschfeld, Gerhard., eds. *Social Protest, Violence and Terror in Nineteenth and Twentieth Century Europe*. St. Martin's Press, for the German Historical Institute of London, New York, 1982

⁶³ Wanrooij, Bruno. *Journal of Contemporary History*. Sage Publications, London, 1987

⁶⁴ Palombara, Joseph La., Weiner, Myron., eds. *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press, Princeton, 1966

nehleděli tolik ani na genderová kritéria, a velkou popularitu si získal jejich nadtřídní Spolek německých dívek /*Bund deutscher Mädel*/.⁶⁵

Fašismus je hojně označován jako “extremismus průměrnosti”⁶⁶, vzhledem k zastoupení jeho příznivců, pocházejících převážně ze středních tříd. Ovšem na druhou stranu, všechny politické strany obecně reprezentují především střední třídy. Konkrétně německý nacismus měl však značnou odezvu i od příslušníků vyšších tříd, kteří se povětšinou snažili zabránit převzetí moci komunistů a zrušení volného trhu.⁶⁷ Ke komunismu naopak spíše než k fašismu tíhli nezaměstnaní, pokud se ovšem nejednalo o mladé nezkušené prvovoliče.⁶⁸

Fašistické strany ve velkém rozsahu lákaly své voliče na hesla otevřeně vystupující proti židovské migrační vlně. V době krize a nezaměstnanosti už nebyl o Židy zájem ani pro vykonávání těch prací, které původní obyvatelé původně dělat nechtěli, a míra židovské přítomnosti byla zprotivena. Tato situace se týkala především prostředí Velké Británie.⁶⁹

Dalším velkým a jedinečným lákadlem fašistických systémů jsou osobnosti jejich vůdců. Fašističtí vůdci byli především ztroskotanci, neúspěšní studenti, podnikatelé apod. Adolf Hitler byl neúspěšným studentem umění; Joseph Goebbels byl sice vystudovaný právník, ovšem nezaměstnaný; Hermann Göring byl během Velké války jedním z nejváženějších stíhacích pilotů, později fluktuant; Heinrich Himmler byl neúspěšný obchodník s hnojivem.⁷⁰ Tito outsideři si získávali na svou stranu občany svojí autenticitou, životními příběhy plnými silných emocí a především vytvářením nadějí v jejich následovatelnost a otočení současné bídy v potenciální velký úspěch. Fašistická strana získávala přívržence z celého společenského spektra, od potulných umělců a po univerzitní profesory. Důležitější než sociální profil byly společné klíčové

⁶⁵ Maschman, Melitta. *Account Rendered: A Dossier on My Former Self*. Abelard Schuman, London, 1965

⁶⁶ Lipset, Seymour Martin. *Political Man*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981

⁶⁷ Hamilton, Richard F. *Who Voted for Hitler?* Princeton University Press, Princeton, 1982

⁶⁸ Mc. Kibbin, R. I. *The Myth of the Unemployed: Who Did Vote for the Nazis?* Australian Journal of Politics and History, 1969

⁶⁹ Linehan, Thomas. *East London for Mosley: The British Union of Fascist in East London and Southwest Essex, 1933-1940*. Frank Cass, London, 1996

⁷⁰ Kater, Michael. *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders, 1919-1945*. Harvard University Press, Cambridge, 1983

hodnoty, tedy nenávisť vůči buržoazní politice a levici, entuziastický nacionalismus a benevolence vůči projevům násilí.⁷¹

6 Upevnění fašismu na politické scéně

Nějaké aktivistické hnutí nebo myšlenkový proud podobný nacismu se mezi první a druhou světovou válkou objevil snad v každé evropské zemi, nebo minimálně v těch, které začaly uplatňovat politiku pracující s masami. Většinou se jednalo o pomíjivá seskupení jako např. skupina Šedých košil na Islandu⁷², Nová garda v Austrálii⁷³ a samotná by neměla v rámci světové historie absolutně žádný význam, kdyby ovšem některá z nich, která se zrodila v příhodnějších podmínkách a s průbojnějšími, diplomatictějšími vůdci, nepřerostla do světových rozměrů.

K probojování se do otevřeného politického života povětšinou vedlo přesvědčení několika významných osobností, že právě daná politická strana je schopna přecíst a hájit jejich názory a zájmy lépe, než jiná politická uskupení. Fašistické strany se však nejen díky tomu staly vlivnými politickými silami, které mohly za rovných podmínek vstoupit do politické soutěže s již dávno zaběhlými politickými hnutími a stranami. V tu chvíli již fašisté nepotřebovali mobilizovat širokou veřejnost pomocí žalob a nářků mířených na všemožná témata a cílených všemožnými směry. Fašisté si v tuto chvíli potřebovali vybrat konkrétní politický prostor, nabídnout svým potenciálním voličům konkrétní benefity, a angažovat se na určitých událostech, u nichž bylo na první pohled zřejmé, kdo nich profituje a kdo jim podléhá jako oběť. To vedlo zaprvé k lepšímu ujasnění politických priorit a strategií fašistů, zadruhé pak k množství nejen neoficiálních pouličních potyček mezi fašisty a komunisty.⁷⁴

V návaznosti na ujasnění politických priorit a strategií praxe fašistické politiky ukázala, že její antikapitalistický postoj je čistě výběrový. I ve svých nejradiálnějších fázích byl propagovaný fašistický socialismus mnohem více nacionálním socialismem, který ubíral právo na soukromý majetek pouze vybraným skupinám, tj. vnitřním a

⁷¹ Turi, Gabriele. *Giovanni Gentile: Una biografia*. Giunti, Firenze, 1995

⁷² Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980

⁷³ Amos, Keith. *The New Guard Movement, 1931-1935*. Melbourne University Press, Melbourne, 1976

⁷⁴ Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980

vnějším nepřátelům. Němečtí podnikatelé, speciálně ti, kdo byli schopni se angažovat ve znovuvyzbrojování státu, byli pod ochranou a z pozdější nacistické vlády sbírali výhody. Hlásáním nacionálního socialismu chtěli nacisté především zabránit socialistické revoluci, jejíž hrozba přicházela z východu Evropy.⁷⁵

Adolf Hitler, kromě toho, že se považoval být povolán k moci jakýmsi osudem, neměl zároveň žádné výčitky z účasti v buržoazních volbách. Rozhodl se se svými taktikami riskovat množství pokusů-omylů, a svým politickým působením ze své osoby a strany udělat nepostradatelné účastníky politické scény. Vstoupit do rovné politické soutěže totiž znamenalo zapojit se do “špíny” demokratického parlamentarismu, což mnoho jeho stoupců vnímalo jako podraz své ideologie. Vystupovat pod záštitou politické strany znamenalo více debat a méně činů, více sjednávání kompromisů namísto prosazování jedinečného národního zájmu. Původní fašističtí podporovatelé usilovali o jistou novou formu politického života - “antistranictví”⁷⁶, které mělo celý národ sjednotit jak bez ohledu na parlamentní liberalismus, tak bez ohledu na třídní rozvrstvení socialismu.⁷⁷ Toto sestoupení do parlamentní sféry plné kompromisů se nakonec ukázalo jako jeden z faktorů, díky čemuž se dostal až na politický vrchol, přestože ho to stálo několik konfliktů a rozbrojů uvnitř jeho vlastní NSDAP, nicméně o tom až v další kapitole.

Fašisté se i nadále bránili nazývání svých politických uskupení stranami, spíše používali označení hnutí */Bewegung/*, tábor nebo bratrstvo. Hitlerova NSDAP nesla již od svého vzniku označení “strana”, nicméně už v době jejího působení ji četní politologové nazývali spíše “antistranou”, a to především z toho důvodu, že ji nebylo možné řádně klasifikovat ani k pravici ani k levici.⁷⁸ Ještě dnes stále neexistuje jasná explance toho, jak nacisté dokázali skloubit parlamentní fungování, a tedy politickou spolupráci s ostatními stranami, a zároveň si držet svoji revoluční rétoriku plnou antiburžoazních hesel.

⁷⁵ Sternhell, Zeev a kol. *The Birth of the Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*. Princeton University Press, Princeton, 1994

⁷⁶ Gentile, Emilio. *Le origini dell'ideologia fascista, 1918-1925*. Il Mulino, Bologna, 2011

⁷⁷ Delzell, Charles F. *Mediterranean Fascism, 1919-1945*. Harper & Row, New York, 1970

⁷⁸ tamtéž

Fašisté sami sebe prezentovali jako propagátory inovativní “antipolitiky”, čímž chtěli zapůsobit na voliče, kteří současnou politickou scénu a situaci vnímali jako špinavou a zbytečnou, a jejichž primární motivací politické participace bylo opovržení politikou jako takovou. Tón politických prohlášení zde neudávali karierističtí politici, nýbrž aktivisté, a narozdíl od marxistů či církevních představitelů nemluvili o dělení národa, ale o jeho sjednocování.⁷⁹

6.1 Úspěšné zakotvení NSDAP

Nacistům se nepodařilo uchytit se na politické scéně v rámci první poválečné krize v letech 1918-1923. Jejich příležitost se opakovala s velkou hospodářskou krizí. Při prvním pokusu se NSDAP soustředila na voliče z měst, u nichž nezískala potřebnou podporu, při druhém pokusu se tedy zkusila zapůsobit na vesnické obyvatelstvo. To byl pro nacisty dobrý tah. Na počátku 20. let se nikde v Evropě zemědělství nedařilo, světový trh byl zahlcen zbožím z USA, Kanady, Austrálie a Argentiny. Ceny zemědělských produktů se neustále snižovaly a finální ránu zemědělství uštědřila katastrofa v roce 1929.⁸⁰

Nacisté na začátku 30. let díky tomuto kroku získali většinu ve svobodných volbách ve vícero německých spolkových zemích /*Bundesländer*/. Největší úspěch byl zaznamenán ve Šlesvicku-Holštýnsku, kde nacisté 31. července 1932 sečetli 64 % hlasů. Jedná se o oblast, kde převládal chov skopového dobytka, a kde místní tradičně dávali své hlasy konzervativní Německé nacionální lidové straně (DNVP). V souvislosti s krizí na konci 20. let však farmáři ztratili důvěru v tradiční strany a víru, že jim současná německá vláda dokáže pomoci. S kolapsem cen spadlo mnoho z těchto lidí do dluhů, jejich majetek byl často konfiskován, a mnozí šli hledat naději do svépomocného rolnického spolku prostoupeného násilnickými tendencemi - *Landbundu*. *Landbund* organizoval protesty proti bankám a nejrůznější stávky, avšak bezvysledně, neboť měl spolek nulovou podporu na státní úrovni. Nacisté nabídli těmto rolníkům řešení.⁸¹

⁷⁹ Palombara, Joseph La., Weiner, Myron., eds. *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press, Princeton, 1966

⁸⁰ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁸¹ Heberle, Rudolf. *From Democracy to Nazism: Regional Case Study on Political Parties in Germany*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1945

V návaznosti na tyto výhry dosáhl Adolf Hitler v lednu roku 1933 na post kancléře. Raketový vzestup NSDAP v celostátních volbách mezi rokem 1928 a 1932 znamenal postup z osmého na první místo mezi politickými stranami v zemi. Partajní stratégové vytěžili z diskreditace tradičních stran to nejlepší, a spolu se sběrem stížností střední a nižší třídy postavili ten nejefektivnější politický program, jaký Německo do té doby vidělo. Významným faktorem byla mimo jiné ale také veřejná shromáždění uniformovaných, nebezpečně vzhlízejících oddílů, fyzické napadání stanovených nepřátel, bujarost davů a entuziastické proslovy. Oproti tradičním stranám, které byly stále upnuté na dlouhosáhlé strojené proslovy, působícími na kultivované ale nepočtené voliče, získala NSDAP jasnou výhodu, která ji vystřelila do čela politické scény.⁸²

Nacisté vynikali v umění, slíbit každému něco. Dokázali skloubit oslovení všech možných voličských skupin a zároveň přicházet s hesly, jak na míru pro ně ušitými. Přitom při detailním rozboru odhalíme, že stranická propaganda absolutně nedbala na to, aby si dané formulace a sliby vzájemně neprotiřečily.⁸³

Už v této fázi “dělání politiky” vyšla Hitlera jeho propaganda na mnoho peněz, a strana se téměř po celou dobu kampaně pohybovala s financemi jen těsně nad nulou. Často docházelo k tomu, že stranické účty byly hrazeny německými obchodníky a majiteli větších firem. Nejedna marxistická teze tvrdí, že si Hitlera právě tyto obchodníci záměrně najali, jako svoji osobní obranu proti komunistickým vlivům. Nepřímo to dokazuje kniha Fritze Thyssena (vydána anonymně) - *Platil jsem Hitlera (1941)*.⁸⁴ Po důkladném přebrání podnikatelských archivů je však možné tvrdit, že větší množství majitelů firem v Německu se snažilo pojit si udržení komunistů na uzdě přispíváním všem antisocialistickým politickým uskupením, které slibovali, že nenechají marxisty převzít moc. Mnohem více finančně podporované byly oproti NSDAP běžné konzervativní strany. Dalším významným zdrojem nacistických příjmů bylo vstupné z velkých shromáždění, prodej ideologických suvenýrů a brožur, nebo všeobecné dobrovolné příspěvky.⁸⁵

⁸² Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁸³ Childers, Thomas. *The Social Language of Politics*. American Historical Review, 1990

⁸⁴ Turner, Henry A. jr. *German Big Business and the Rise of Hitler*. Oxford University Press, New York, 1985

⁸⁵ Matzerath, Horst, Turner, Henry A. *Die Selbstfinanzierung der NSDAP, 1930-1932*. Geschichte und Gesellschaft, 1977

S polovinou roku 1932 se stala NSDAP historicky nejsilnější a největší politickou stranou v dějinách Německa. Příslušníci SA budili hrůzu a byli veřejně obdivováni pro svou odhodlanost a připravenost vystoupit proti komunistům, socialistům, pacifistům a cizincům. Volební kampaně spolu s přímými akcemi těchto jednotek se staly nástroji, které se vzájemně skvěle doplňovaly. Selektivní násilí bylo zaměřené na národního nepřítele, jehož určení (minimálně) většina Němců více či méně otevřeně uznávala, pomohlo Hitlerovi získat takový počet hlasů aby mohl tvrdit, že se k moci dostal legálně.⁸⁶

Další věc, která nacistům při získávání moci velmi pomohla, byl viditelný neúspěch liberálních demokratů při řešení dvojí krize, která se rozléhala Německem na konci 20. let minulého století. První polovinou krize byl sdílený pocit většiny Němců, že Versailleská smlouva měla za cíl zruinovat celý německý národ. Druhou polovinu představovala rozsáhlá hospodářská krize z konce roku 1929. Ekonomický pád měl ze všech evropských států na Německo ten nejvíce katastrofální dopad - téměř 25 % obyvatel ztratilo práci. Všechny protirežimní strany se samozřejmě okamžitě shodli, že vinu nese současná Výmarská republika. To byla jedna z hlavních příčin toho, že se nacistům zdařilo nahradit v politickém čele liberální strany zastupující převážně střední třídy.⁸⁷

V celostátních volbách v červenci roku 1932 získala Hitlerova NSDAP 37 % hlasů, čímž získala také pozici nepostradatelného člena jakékoliv antisocialistické koalice, která by se chtěla opírat o parlamentní většinu a v neposlední řadě snad definitivně ukončit vládu prezidentských nouzových dekretů, pomocí nichž byla realizována exekutiva již od března 1930, po pádu poslední standardní vlády.⁸⁸

Pozn.: Právě tato problematická situace byla později v druhé polovině 20. století jedním z hlavních pilířů, který poválečné Německo řešilo v rámci úprav své ústavy. V současné podobě německé politické scény není možné svrhnout stávající vládu bez předchozího (alespoň předběžně) schváleného návrhu na vládu novou.

⁸⁶ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁸⁷ tamtéž

⁸⁸ tamtéž

V navazujících volbách, které proběhly hned v listopadu 1932, počet hlasů NSDAP nepatrně klesl. Nacisté očividně ztratili jednu ze svých odlišujících výhod, a to dynamickou sílu. Hitler usiloval pouze o post říšského kancléře, a horečnatě odmítal všechny nabídky jakékoliv nižší pozice, např. post místokancléře v koaliční vládě. Masy nacistických podporovatelů začaly být nervózní a dnes je zpětně jasné, že právě v těchto chvílích bylo celé nacistické hnutí suverénně nejbližší svému konci. Nakonec to byli konzervativní politici, kdo na přelomu roku 1933 nacisty zachránil. Konzervativci si chtěli přivlastnit nacistické následovatele, využít jejich stranické síly k prosazení vlastních cílů, a vstoupili s nacisty do koalice.⁸⁹

6.2 Srovnání s mezinárodní fašistickou scénou

Všeobecně můžeme pozorovat poměrně široké spektrum fašistických hnutí, které se v Evropě objevily na přelomu 20. let 20. století. Jednotlivá hnutí v různých státech se vyvíjela odlišnou rychlostí a došla ve svém vývoji různě daleko. Porovnáváním jejich ne-úspěchů zjistíme, že nejdůležitější rozdíly nebyly jen v charakteru daných hnutí, ale že mnohem podstatnější rozdíly byly v příležitostech, které se jim nabízely.

Francouzský fašismus byl neúspěšný, přestože by teoreticky měl pro svůj vznik mít připraveny ty nejlepší podmínky, přihlédneme-li k intelektuální revoltě proti tradičním liberálním hodnotám, která probíhala počátkem 20. století. Jen stěží bychom argumentovali tím, že jiný stát byl pro nástup fašismu lépe připravený a poskytoval lepší podmínky.⁹⁰

Nevíme, na jakém myšlenkovém nebo hodnotovém základě lze usuzovat nebo dokonce předpovídat, zda a do jaké míry extrému budou ve fašistickém režimu zaváděna antisemitská opatření. Ještě před Velkou válkou by nikdo v Evropě nečekal, že právě v Německu číhá největší a nejaktuálnější antisemitská hrozba. Naopak právě ve Francii po zavládnutí hysterie ohledně Dreyfusovy aféry, tedy někdy po roce 1898, chodili Francouzi rabovat židovské obchody, a místy byli Židé dokonce vražděni. Značnými protižidovskými opatřeními vynikala i Velká Británie nebo USA. Jako ještě

⁸⁹ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁹⁰ Sternhell, Zeev. *Neither Left nor Right: Fascist Ideology in France*. University of California Press, Berkeley, 1988

extrémnější bychom mohli jmenovat státy, kde byl násilný antisemitismus téměř místní tradicí, tedy o Rusku či Polsku, kde pro pronásledování Židů zavedli i speciální slovo “pogrom”.⁹¹ V Německu začal řízený antisemitismus nabývat na síle sice již v 80. letech 19. století, avšak po několika málo letech ještě před první světovou válkou přestal být jakkoliv aktivní a ztratil svůj politický význam.⁹² S počátkem Výmarské republiky bylo pro příslušníky židovské obce jednodušší získat vysokoškolský titul právě v Německu, než třeba v USA. Nicméně je nutné dodat, že s nástupem nové vlny řízeného antisemitismu Německo ostatní státy suverénně předběhlo, pravděpodobně díky nižší politické kontrole během politické krize. V tomto období byl celý armádní, justiční i byrokratický systém značně oslaben.⁹³

Německému nacismu přišlo vhod také zrušení tříkomorového hlasovacího systému v roce 1918, kdy se mnoho starších politiků, ať již konzervativních nebo liberálních, dostalo do problémů, protože neměli tušení, jak zapůsobit na masy. Konzervativci brali populistické tendence na lehkou váhu, a hlásali, že “spíše než v politice by se mohl tento princip uplatnit jako reklama na nový druh čokolády”.⁹⁴ My dnes můžeme zpětně hodnotit, jak jim nakonec při utváření koalice v roce 1932 přišla nacistická zpopulizovaná podpora vhod, a jak ji sami chtěli využít. Mimo jiné zde lze také poukázat na fakt, že revoluce začíná zesměšňováním, stejně jako tomu bylo v případě rozpadu Rakousko-Uherské monarchie. Propagandistická manipulace veřejným míněním vytlačila ze svého místa intelektuální debaty o komplikovanějších problémech vedené v užších kruzích liberálních zákonodárců, kteří měli být kvalifikovanější než masy obyvatel. Ti měli k politickému dění ve státě pasivní vztah, nerozuměli mu, a byli přesvědčeni, že nemá smysl do něj zasahovat. Nacisté německé populaci nabídli nová bližší témata, kterými působili přímo a cíleně na emoce svých potenciálních voličů. Zdálo se, jako by nacismus nabídl novou metodu účinné kontroly a usměřování voličstva, jak popisuje George Mosse ve své publikaci *The Nationalization of the Masses*.⁹⁵

⁹¹ Birnbaum, Pierre. *The Anti-Semitic Moment: A Tour of France in 1898*. Hill and Wang, New York, 2002

⁹² Levy, Richard S. *The Downfall of the Antisemitic Political Parties in Imperial Germany*. Yale University Press, New Haven, 1975

⁹³ Schoenbaum, David. *Zabern 1913*. Allen and Unwin, Boston, 1982

⁹⁴ Passmore, Kevin. *From Liberalism to Fascism: The Right in French Province, 1928-1939*. Cambridge University Press, Cambridge, 1997

⁹⁵ Mosse, George L. *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. Howard Fertig, New York, 1975

Na fašismus nahlížíme jako na plod krize oslabeného nebo neúspěšného pokusu o vedení liberálního státu. Při detailní analýze této krize dojdeme až k samotnému přechodu do industrializovaného světa. Průmyslová revoluce otřásla celou moderní civilizací, a nastavila tak velké socio-ekonomické změny, že se s nimi jen málo států srovnalo nějakou hladkou cestou. Většina liberálních států nebyla schopná poradit si jak s přechodem k industriální společnosti, tak s nacionalizací mas, protože struktura jejich obyvatelstva se vyznačovala přílišnou heterogenitou. Ze společenského spektra ještě nevytizily staré předprůmyslové kategorie jako řemeslníci, rolníci, či vlastníci velkých pozemků, a už se draly na povrch kategorie nové, průmyslové, jako již zmiňovaná dělnická a manažerská třída. V oblastech, kde se vyskytovaly mocné předindustriální střední třídy, mohli jejich příslušníci ruku v ruce s touto krizí liberálního státu bránit poklidnému hašení aktuálních problémů, naopak je prohlubovat, a navyšovat přívrženecké počty fašistům, aby pomocí jejich politického vedení udrželi své výsadní postavení a mizející prestiž, na kterou byli zvyklí ze starého socio-ekonomického řádu.⁹⁶ Německo patřilo před první světovou válkou k těm nejvyspělejším industrializovaným státům, a po prohrané válce v roce 1918 potřebovalo svůj průmysl obnovit. Problém na sociální rovině tkvěl v silné předindustriální společenské struktuře, další problémy byly samozřejmě spojeny s důsledky prohry války a rozpadu monarchie.⁹⁷

Historická analýza odhalila, že úspěchy fašistických režimů se (jen na pár výjimkách) projeví na územích států, které z Velké války odešly jako poražené. Klasickým takovým příkladem je právě Německo, v němž se zrodila “legenda dýky vražené do zad”.⁹⁸ Na druhé straně Itálie, patřící sice mezi vítězné mocnosti, nedokázala naplnit své expanzionistické imperiální cíle, které si místní nacionalisté vysnili a kvůli kterým Itálii do války vtáhli. Jakkoliv bychom definovali krize demokratických států jako takové, je stoprocentní, že bez nich by žádné fašistické hnutí moci dosáhnout nemohlo.⁹⁹

Velkou hrozbou a zároveň motorem vpřed, který ve vícero případech fašistické režimy postrčil k převzetí moci a přihrál na jejich stranu spoustu voličů, byla bolševická

⁹⁶ Gasset, Ortega Jose. *The Revolt of the Masses*. Norton, New York, 1957

⁹⁷ Gay, Peter. *Weimar Culture: The Outsider as Insider*. Harper and Row, New York, 1968

⁹⁸ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁹⁹ Corner, Paul. *The Road to Fascism: An Italian Sonderweg? Contemporary European History*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002

revoluce, potažmo strach z ní. Ruský komunismus dával jasně najevo své vize o celosvětovém společenství, a strach z jeho rozšíření nabíral na síle především v Itálii, Německu či v Maďarsku. Nicméně ani tento jeden faktor nemůžeme považovat za klíčový pro úspěch fašistických hnutí, neboť se jim dařilo i ve státech, které řešily úplně jiné problémy - národnostní, etnické -, jako například v Belgii.¹⁰⁰

Německému nacismu hrála do karet oproti jiným státům značně složitá a problematická poválečná situace, současně s viditelnou neschopností Výmarské republiky tuto situaci ošetřit. Výmarskou republiku si většina jejích obyvatel spojovala s porážkou a pokořením svého národa, později navíc ještě s hospodářskou krizí a nebývalým volnomyšlenkářstvím v kulturní oblasti, což dalo mnoha umělcům prostor vykreslit republiku jako neuznávaný odpad. Témata lidských práv nebo demokracie byly s takto vykreslenou republikou dávány do souvislostí, a byly tedy automaticky zavrhovány. Ani jeden z dříve popsaných směrů, tedy komunismus, konzervatismus ani liberalismus, nebyly s to vyřešit poválečné poválečné problémy všechny.¹⁰¹

Pro úspěch fašismu ve státní politické soutěži bylo nezbytné, aby se někdo objevila vůdčí osobnost onoho shromáždovatele, toho, kdo bude schopen pokořit své protivníky a sjednotit davy. V rané fázi vzniku fašistických hnutí byl v Evropě velký nedostatek těchto osobností, později naopak jejich přehřel. Mussolini i Hitler si ve svých začátcích museli nejprve poradit s vlastními rivaly. V případě Adolfa Hitlera skončili jeho protivníci buď na neschopnosti postavit politickou stranu, která by dokázala oslovit každého, nebo na vlastní neschopnosti předat entuziastické nadšení masám, ke kterým měli možnost promlouvat.¹⁰²

Vůdce musel mít jisté vlohy pro diplomatické jednání, a především ochotu opustit čistou podobu fašismu, a vydat se do buržoazní sféry politiky sjednávat dohody a kompromisy. Fašisté museli v politice postupovat po malých krůčcích, snažit se působit více jako umírněná strana, a brát to, co bylo v tu chvíli dosažitelné. Nejúspěšnější fašističtí vůdci, tedy Mussolini a Hitler, pochopili, že musí svá hnutí přizpůsobit, aby dosáhli prvotních politických úspěchů. Nacistická strana si vybudovala svou podobu

¹⁰⁰ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹⁰¹ tamtéž

¹⁰² Rosenhaft, Eva. *Beating the Fascist? The German Communists and Political Violence 1929-1933*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983

díky ohlasu ve veřejném prostoru, a pomocí soupeření s mladými komunisty o vliv na berlínské dělnické čtvrti. Nacisté úmyslně dodávali svému vzezření dojem energičnosti a účinnosti síly, především na antikomunistických akcích. Současně tím chtěli dát najevo, že liberální stát neumí zajistit bezpečnost pro svoji veřejnost, a ještě více vyzdvihnout své “bojové jednotky”, které naháněly hrůzu i respekt.¹⁰³

Selektivní násilí nacistů bylo zcela záměrné a cílené. Neslo v sobě přesně vypočítaný shluk zpráv o mnohých, strach nahánějících tématech. Tyto zprávy hlásali o tom, jako jsou násilné akce pořádané komunisty stále četnější a intenzivnější, o tom, jak jim současné demokratické vedení státu není schopné zabránit, a o tom, že právě fašisté mají sílu a prostředku, aby národ před antinacionálními teroristy ochránili.¹⁰⁴ Násilné akce nacistů byly mířeny pouze proti těmto “teroristům”, nepřátelům národa, nicméně běžných obyvatel se většinou vůbec nedotkli, a ti z nich tedy nemuseli mít strach. Němečtí občané byli o tomto přístupu často ujišťováni právě s cílem šíření selektivního strachu z komunistů, ne z nacistů, dále pak s cílem tichého či otevřeného schvalování probíhajících násilností.¹⁰⁵

Klíčovým nástrojem pro získání moci a později pro její držení, byly pro NSDAP její paralelní struktury, neboli paralelní organizace. Jednalo se o organizace, které působily mimo oficiální struktury tehdejšího státu, ale byly s ním úzce spojené a sloužily jako jeho doplňkové instituce. Tyto organizace byly vytvořeny s cílem posílit nacistickou kontrolu nad různými oblastmi společnosti a zajišťovat větší dosah nacistické ideologie. Po převzetí moci nacisté v mnoha případech udržovali jak své paralelní organizace, tak ty tradiční, a to z důvodu udržování trvalého napětí ve společnosti. Existovaly různé typy nacistických paralelních organizací, které měly specifické funkce a záběr:

1. Vládní agentura pro zahraniční politiku: Nejprve si tato organizace dělila moc s původním ministerstvem pro zahraniční věci, postupně ho ale v jeho pozicích nahrazovala, až v roce 1938 zaniklo ministerstvo úplně.

¹⁰³ Rosenhaft, Eva. *Beating the Fascist? The German Communists and Political Violence 1929-1933*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983

¹⁰⁴ Maier, Charles S. *The Unmasterable Past: History, Holocaust, and German National Identity*. Harvard University Press, Cambridge, 1988

¹⁰⁵ Johnson, Eric A. *Nazi Terror: The Gestapo, Jews, and Ordinary Germans*. Basic Book, New York, 1999

2. Gestapo (Geheime Staatspolizei): Gestapo byla policejní organizace pod vedením fanatika Heinricha Himmlera, zodpovědná za pronásledování a potlačování politických odpůrců, odposlechy, zatýkání a mučení. Gestapo působilo mimo oficiální policejní struktury a mělo široké pravomoci v boji proti reálným i domnělým nepřátelům režimu. Právě pomocí gestapa došlo ke zboření státního monopolu donucovacích prostředků - přímé ohrožení liberálního režimu.
3. Hitlerjugend (Hitlerova mládež): Hitlerjugend byla mládežnická organizace, která sloužila k ideologickému výchově a militarizaci mladých lidí v Německu. Byla používána k propagaci nacistické ideologie a vytváření věrnosti Hitlerovi. Hitlerjugend hrála také významnou roli v přípravě mladých mužů na budoucí vojenskou službu.
4. DAF (Deutsche Arbeitsfront): DAF byla organizace, která měla za úkol organizovat pracovní síly a sledovat nacistické cíle v oblasti ekonomiky a práce. DAF měla monopol na odbory a sloužila jako prostředek k utužování kontroly nad pracující třídou a zajišťování jejich loajality k režimu.
5. SS (Schutzstaffel): SS byla jednou z nejdůležitějších paralelních organizací. Původně se jednalo o ochrannou složku NSDAP, ale postupně získala větší autonomii a byla odpovědná za vnitřní bezpečnost, represe a koncentrační tábory. SS byla také zodpovědná za rasovou čistotu a provádění holocaustu.¹⁰⁶

7 Proces získávání moci

Způsoby převzetí politické moci fašistickými režimy jsou zpravidla následkem rozhodnutí a strategie mocného a následovaného vůdce. Nutný předpoklad pro konečný úspěch fašismu zde tkví v nutnosti souhlasu těch, kdo drželi politickou moc v té době, a byli ochotni se o ni s fašistickými vůdci (vzhledem k vyvinutému tlaku) podělit. Každý fašistický vůdce měl strategii postavenou jinak a zde docházíme do bodu, který dominantně odlišuje Mussoliniho a Hitlerův přístup.

¹⁰⁶ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

V říjnu 1922 se Mussolini, vůdce italské Národní fašistické strany */Partito Nazionale Fascista/*, rozhodl uskutečnit masový pochod na Řím, aby vyjádřil nespokojenost se stávající politickou situací v zemi. Cílem bylo získat politickou moc a provést změny ve prospěch fašistického hnutí. Dne 28. října 1922 se tisíce fašistů sešly v Římě a začaly pochodovat směrem ke středu města. Vláda a král Viktor Emanuel III. nebyli ochotni použít sílu k potlačení pochodu, a tak se fašisté setkali s relativně málo odporu. Během pochodu Mussolini a jeho fašisté oslabili vládní instituce a získali podporu od vojáků, policistů a civilistů. Postupně se jim podařilo obsadit strategické body v Římě a vyvíjeli tlak na krále, aby jmenoval Mussoliniho premiérem. Mussoliniho pochod na Řím měl obrovský dopad na italskou politickou scénu - přinesl fašistům moc a umožnil jim postupně ovládnout vládu a instituce.¹⁰⁷

Nakonec to byla pouze Itálie, kde fašisté získali moc hned během prvního vytvoření většího tlaku na stávající politickou elitu. Jinde se poválečných vládám podařilo vytvořit stabilnější politický režim, který z rozložených poválečných států činil relativně normalizované země, schopné živého fungování.¹⁰⁸ I Hitler, jakožto Mussoliniho obdivovatel, se pokusil o obdobný pochod. V průběhu setkání německých nacionalistů 8. listopadu 1923 v mnichovském pivovaru *Bürgerbräukeller* se Hitler pokusil unést držitele současné vlády v Bavorsku, a přinutit je k podpoře jeho puče proti celé spolkové vládě. Hitler věřil, že pokud získá moc nad Mnichovem a vyhlásí zde novou vládu, vytvoří dostatečně velký tlak na ostatní úředníky a armádní důstojníky v Bavorsku, aby jeho iniciativu podpořili.¹⁰⁹ Hitler poněkud naivně věřil, že místní armádní složky jeho puči nebudou klást odpor. Tohoto přesvědčení nabyl zaprvé ze vzoru Mussoliniho pochodu na Řím, který nepřímou duplikoval, a navíc zadruhé z toho, že s ním puč vedl veterán první světové války a uznávaný dobový hrdina, generál Ludendorff.¹¹⁰ Výsledek byl pro Hitlera nicméně velmi nešťastný, puč byl zablokován, a 14 nacistů bylo při přestřelce s policií při pochodu na hlavní mnichovské náměstí zabito. Mnoho dalších, včetně samotného Hitlera, bylo zatčeno.¹¹¹ V souvislosti s mnichovským pivovarem nazývaný “pivní puč” Hitlera natolik zahanbil, že už se nikdy více nepokusil

¹⁰⁷ De Felice, Renzo. *Mussolini il Rivoluzionario*. Einaudi, 2019.

¹⁰⁸ Maier, Charles S. *Recasting Bourgeois Europe*. Princeton University Press, Princeton, 1975

¹⁰⁹ Gordon, Harold J. jr. *Hitler and the Beer Hall Putsch*. Princeton University Press, Princeton, 1972

¹¹⁰ tamtéž

¹¹¹ Hitler, Adolf. *Mein Kampf*. Naše vojsko, Praha, 2016.

převzít moc za použití síly. Pro celé nacistické hnutí tím vznikla nutnost držet se (alespoň pro zdání veřejnosti) v mezích legality. Ústřední ideou NSDAP násilí však zůstalo, a bylo praktikováno i nadále tak, jsem jsem popisoval výše.¹¹²

I ostatní fašistické pokusy o mocenské převraty byly neúspěšné. Klasickým příkladem toho jsou rakouští nacisté, kteří v červenci roku 1934 zavraždili tehdejšího kancléře Engelberta Dolfusse, jeho nástupce Kurt von Schuschnigg se jim postavil tak tvrdě a důrazně, že rakouský nacismu v podstatě úplně vyhladil.¹¹³

Ač byli Mussolini i Hitler jmenováni do svého vůdčího úřadu tehdejšími hlavami příslušných států, a to legálně a v mezích oficiálních pravomocí těchto státníků, je však na místě zdůraznit, že obě tato jmenování proběhla v době maximálně krizové, jejíž problémy fašisté ještě navíc uměle zveličovali a podporovali.¹¹⁴ K převzetí moci však musel Hitler oproti Mussolinimu vyvinout mnohem nenápadnější a komplikovanější strategii plnou politických intrik a dohod v politickém zákulisí, kterým věnuji následující podkapitoly.

7.1 Dohody v politickém zákulisí

Komplikovaná situace poválečné Výmarské republiky zapříčinila mnoho děr v celém státním systému, které vládnoucí elita nestíhala zalepit. Ústava republiky nebyla s to získat si respekt a legitimitu, většina obyvatel Německa ji vnímala jako prostředek jejich podrobení nové vládě a jakousi vnitrostátní zradu. Paxton přirovnává Výmarskou republiku ke svíčke hořící na obou koncích - nacisté ji spalovali zprava, komunisté zleva. Střed svíčky postupně ubýval a v neustálé snaze o udržování parlamentního režimu byl nucen tvořit nesmyslné, myšlenkově rozporuplné koalice, které často tvořili naprosto nesourodé strany, jako extrémní socialisté se středovými klasickými liberály. I za normálních okolností by obdobný systém stál proti nezměrným potížím v cestě za dosažením politické shody, a v této krizové době tomu tak bylo dvojnásob.¹¹⁵

¹¹² Kershaw, Ian. *Hitler 1889-1936: Hubris*. Norton, New York, 1999

¹¹³ Payne, Stanley. *A History of Fascism, 1914-1945*. University of Wisconsin Press, Madison, 1995

¹¹⁴ tamtéž

¹¹⁵ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

Vláda Výmarské republiky čelila na přelomu 30. let velké hospodářské krizi, kterou za tehdejšího složení nebyla schopna zvládnout. Krach na newyorské burze spolu s válečnými reparacemi způsobil masivní nezaměstnanost týkající se milionů Němců, a ideologicky neslučitelná vláda se musela shodnout, zda srovná státní rozpočet aby dostála svým povinnostem vůči zahraničním věřitelům, nebo zda přidá peníze pro podporu svých nezaměstnaných občanů. Pro příslušné rozhodnutí nebylo za daných okolností reálné získat většinový hlas.¹¹⁶

Po pádu poslední standardní vlády v březnu roku 1930 spoléhal tehdejší kancléř, hlavní představitel katolíků, Heinrich Brüning, na mimořádné pravomoce prezidenta Hindenburga, dané mu článkem 48 ústavy. Díky nim mohl podepisovat návrhy zákonů bez podpory v Říšském sněmu. Německo téměř tři roky žilo v nouzovém stavu této vlády, která nebyla opřena o parlamentní většinu. Odborníci to pojmenovávají “ironií dějin”, že právě Hitlerův nástup k moci s sebou nesl naději na návrat k vládě s podporou většiny. Politická levice očekávala další nacistický puč podle italského vzoru, aby mohla legálně zasáhnout, k tomu ale nedošlo.¹¹⁷ Hitler se záměrně stranil jakéhokoliv násilného útoku až do jara roku 1933, kdy už jeho politická pozice byla upevněná.¹¹⁸

Bezesporu nejvýznamnější roli v sérii zákulisních intrik pro Hitlera sehrál bývalý německý kancléř Franz von Papen, kterého po jeho odvolání nahradil ve funkci generál Kurt Schleicher, bývalý armádní důstojník. Ten byl ve své nové funkci značně aktivní a hned v prvních týdnech svého působení vybudoval sofistikovaný program na zlepšení vztahů dělnictva a státní moci, především díky návrhům na sestavení nových pracovních míst. Hitlerovi tím hrozil neopomenutelný úbytek voličstva. Byl to právě von Papen, kdo v této chvíli nacistického vůdce zachránil. Ve své nevraživosti ke svému nástupci přesvědčil prezidenta Hindenburga, že ho má Schleicher v plánu zlikvidovat a zavést v zemi vojenskou diktaturu. Sjednal s prezidentem dohodu, na jejímž základě se on sám stal místokancléřem a Adolf Hitler kancléřem. Věřil, že v tomto postavení dokáže na takto vysoké politické pozici nezkušeného Hitlera ovládnout a řídit stát z místokancléřské pozice. Hindenburg jmenoval Hitlerovu a von Papenovu vládu 30.

¹¹⁶ Bracher, Karl Dietrich., Sauer, Wolfgang., Schulz, Gerhard. *Die nationalsozialistische Machtergreifung*. Westdeutscher Verlag, Köln - Opladen, 1960

¹¹⁷ Hunt, Richard N. *German Social Democracy, 1918-1933*. Quadrangle, Chicago, 1970

¹¹⁸ Mathias, Erich., Morsey, Rudolf., eds. *Das Ende der Parteien*. Droste, Düsseldorf, 1960

ledna 1933. Hitler se tedy narodil od Mussoliniho skutečně nedostal k moci silou, nýbrž pomocí zákulisní konspirační dohody.¹¹⁹

Ve březnových volbách roku 1933, kdy už Hitler zaujímal pozici kancléře a nacistická propaganda stejně jako zastrašovací politika SA byla na svém vrcholu, ještě stále více než každý druhý Němec dal svůj hlas nějaké jiné, než nacistické straně. NSDAP získala 6. 3. 1933 přesně 43,9 % hlasů.¹²⁰

7.2 Vytváření nacistických spojení

Nacisté se stali tak významným hráčem na politickém poli, že je již více nežlo ignorovat. Není tajemstvím, že ke svému probíjení se do čela používali prvky populismu či násilného zastrašování. Poválečnou krizí zasažení konzervativci se museli rozhodnout, jak budou k nacistům nadále přistupovat, tedy zda se je budou snažit usměrňovat, nebo se je pokusí silou vytlačit ze společnosti. Hitler sám o sobě byl konzervativcům částečně sympatický, protože se jako vůdce NSDAP zaručoval za parlamentní většinu, která poprvé mohla zcela vyřadit levici z politického rozhodování. Rozhodující bylo pro konzervativce to, že se státní policii a soudní moci podařilo držet nacisty v mezích zákonů. Vůdčí osobnosti konzervativců věděli o rizicích nacistických úmyslů a cílů, nicméně spoléhali na to, že k nim reálně nikdy nedojde a soustředili se na sílu nacistů v odšťihávání veřejnosti z dosahu vlivu levice.¹²¹ Konzervativci byli přesvědčeni, že jsou již nacisté dostatečně “znormalizováni”, aby jim byli ochotni svěřit podíl na politické moci. My dnes zpětně samozřejmě víme, jak hluboce se mýlili.

Období sjednávání politických spojení bylo velmi stresující. Jediným výsledkem musel nutně být nějaký kompromis, nějaké řešení zlatou střední cestou, neideální ani pro jednu ze stran. Díky odstřihání levice však byly konzervativci i nacisté povolnější k dělání ústupků. Toto období popisují odborníci jako období mocenských kompromisů - *Periode des Herrschaftskompromises*.¹²² Hlavním cílem konzervativní

¹¹⁹ Turner, Henry A. jr., *Hitler's Thirty Days to Power*. Addison-Wesley, Boston, 1996

¹²⁰ Bracher, Karl Dietrich., Sauer, Wolfgang., Schulz, Gerhard. *Die nationalsozialistische Machtergreifung*. Westdeutscher Verlag, Köln - Opladen, 1960

¹²¹ Linz, Juan J., Stepan, Alfred. *The Breakdown of Democracy Regimes*. John Hopkins University Press, New Haven, 1989

¹²² Del Boca, Angelo a kol. *Il regime fascista*. Laterza, Roma, 1995

politiky této doby bylo odstranění socialistické levice. Mnozí konzervativci spolupracovali s nacisty při antilevicových násilnostech a díky svému tradičnímu postavení dodávali těmto událostem dojem veřejné ctnosti.

S rokem 1933 začala NSDAP dostávat značnou finanční podporu od vděčných podnikatelů, kteří se již začínali připravovat na zbraňové zakázky. Vlastníci firem byli nacistickým režimem odměněni vypálením socialismu, státními zakázkami a později zrušením všech odborářských organizací v zemi.¹²³ Peter Hayes ve své knize popisuje shody a střety zájmů podnikatelského a nacistického vládního sektoru. Jako významné společné jmenovatele uvádí výhodné zakázky na zbrojení, podněty k vytváření nových pracovních míst nebo ukázněnost dělnictva. Co už se podnikatelům na nacistických záměrech nelíbilo, byla především četná obchodní omezení, všeobecná hospodářská regulace, či vysoká cena za hospodářskou samostatnost, pomocí které měli nacisté v plánu vyřešit nouzi o potraviny a zboží, které (alespoň částečně) zapříčinily německou prohru ve Velké válce.¹²⁴

Vstup do parlamentního politického prostředí, dělání kompromisů a vytváření spojeneckých svazků byl sice jedním z nejtaktičtějších Hitlerových tahů, které ho dostaly na samotný politický vrchol a v posledku mu dovolily nastolit totální diktaturu, ovšem obzvláště během roku 1933 ho stály řadu vnitrostranických rozbójů. Příslušníci SA, frustrovaní tímto postupem a vlastním finančním podhodnocením, obsadili a zničili kanceláře NSDAP v Berlíně. Tento akt vnitřního boje vedl tehdejší velitel SA Walter Stennes, jehož Hitler nechal okamžitě z organizace vyhodit. Vzpouora dále pokračovala tím, že příslušníci SA obsadili ústředí NSDAP. V reakci na to bylo z SA vyhozeno více než 500 vzbouřenců.¹²⁵

7.2.1 Co mohli fašisté svým spojencům nabídnout

Hlavní zbraní nacistů byla jejich masová podpora, která byla tak stabilní, že konzervativcům s fašisty v koalici garantovala pevnou parlamentní většinu s

¹²³ Renzi, William A. *Mussolini's Sources of Financial Support, 1914-1915*. Wiley, Hoboken, 1971

¹²⁴ Hayes, Peter. *Industry and Ideology: I. G. Farben in the Third Reich*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987

¹²⁵ Linz, Juan J., Stepan, Alfred. *The Breakdown of Democracy Regimes*. John Hopkins University Press, New Haven, 1989

předpoklady pro dynamické rozhodování bez zdržování se jen těžko přijatelnými kompromisy s levicovými partnery. Právě v situaci nouzového stavu, kdy byl legislativní systém jako takový pozastaven, nabízeli nacisté velmi výhodné podmínky pro spolupráci. Hitlerova NSDAP byla nejsilnější německou stranou právě díky masám, jejichž získávání představovalo pro konzervativce jejich největší problém.¹²⁶ Konzervativce s nacisty spojoval strach z hrozby bolševické revoluce. Je na místě zdůraznit, že v roce 1932 byla tato revoluce skutečně reálným strašákem. V mnoha městech získali starostovské funkce socialisté, kteří začínali organizovat stávky a konfiskovat půdu místním farmářům. Vrcholem této činnosti bylo obsazení továren v Turíně v září 1920. V kombinaci s otevřenou ruskou tendencí tíhnoucí k jednomu celosvětovému komunistickému společenství byly obavy z bolševické revoluce doopravdy živé, a mobilizovaly konzervativce tak, jako by už revoluce skutečně probíhala.¹²⁷

Kromě podpory mas měli nacisté v rukávu také bohatou stranickou základnu s velmi nízkým věkovým průměrem, což na veřejnost, zklamanou starými politickými reprezentanty, obviňovanými z prohrané války, působilo jako rozkvetlá louka pro motýly. V Itálii i v Německu představovaly jediné mládím zastoupené strany komunisté a nacisté. Občané obou těchto států chtěli vidět v politice nové tváře a fašistická hnutí působila jako věčný zdroj mladé energie.¹²⁸

Dalším klíčovým prvkem nacistické nabídky byla jejich propaganda národní ideí. Z Marxových myšlenek vyplývá, že dělníci nemají žádnou vlast. To chtěli vyvrátit konzervativci, kteří bez výsledku zkoušeli mnoho způsobů společných jmenovatelů, jako vzdělání nebo náboženství. Nacisté formulovali své myšlenky tak, že síla národa bezmezně převyšuje třídní příslušnost, že chtějí společnost sjednotit a ne rozdělovat do tříd, a na to slyšeli jak voliči, tak konzervativní spojenci. Těmito hesly, inspirovanými mobilizací před Velkou válkou, se podařilo odradit dělníky od dávání svých hlasů marxistům. Nacisté dále hojně šířili svou vizi, že ukončí nepokoje a zmatky, které ale dříve sami rozpoutávali a rozdmýchávali.¹²⁹

¹²⁶ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹²⁷ Chabod, Federico. *A History of Italian Fascism*. Howard Fertig, New York, 1975

¹²⁸ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹²⁹ tamtéž

Konzervativce s nacisty pojil především společným cíl, a to znovunastolení silné vlády a likvidace marxismu. Hans Mommsen popisuje později vzniklý vládní systém koalice nacistů a konzervativců jako spojení mezi “fašistickou elitou na vzestupu a příslušníky tradičních vůdčích skupin spojených (...) navzdory odlišnostem”¹³⁰, právě díky již zmíněnému společnému cíli.

Konzervativci se nakonec s vidinou vlastních výhod a s vírou v prosazení vlastních cílů odvážili vstoupit do nacistické koalice a nechat své nové spojence zaujmout ty nejvyšší státní funkce. Konzervativní zástupci si byli jistí, že vládnutí jako takové budou stále kontrolovat oni. Od Hitlera, který byl na této úrovni státní politiky naprostým nováčkem, nikdo nečekal, že se chopí otěží tak pevně. Před první světovou válkou, a dokonce i po ní, bylo v rámci Evropy naprosto běžné, že vysoké politické posty (prezidenti, ministři, ...) jsou obsazeny vzdělanými reprezentanty vyšších tříd, kteří si s sebou na tyto pozice přinesly své dříve získané politické zkušenosti ze služby ve státní správě nebo diplomatických zahraničních cest. Mussolini a Hitler byli první “hochštapleři” pocházející z nižších sociálních tříd, kterým se podařilo v takto velkých státech získat ty nejvyšší politické pozice. Konzervativci se mylně domnívali, že Hitler bude v této politické sféře bezradný, a že oni díky svým zkušenostem dostanou jeho vládnutí pod kontrolu.¹³¹

7.3 Hitlerovo získání absolutní moci

Spojenectví s konzervativci pomohlo Mussolinimu v Itálii i Hitlerovi v Německu obsadit nejvyšší státní úřady více či méně legálním způsobem, přičemž ale tito fašističtí vůdci své koaliční vlády stále nemohli plně kontrolovat. Vůdci měli pod svojí pravomocí pouze část exekutivy, kterou měli i běžní premiéři v tradičních demokratických systémech. Navíc byli neustále nuceni k tvorbě kompromisů v rámci koaliční spolupráce s konzervativci. Němečtí nacisté měli obsazenou titěrnou menšinu parlamentních křesel, ve vládním kabinetu na začátku roku 1933 seděli pouze 2 nacisté, a to ministři vnitra a hospodářství. Hitler potřeboval mít obsazenou především pozici ministra vnitra, jelikož pod jeho pravomoce spadala policie. Hitler i Mussolini se však

¹³⁰ Mommsen, Hans. *Der Nationalsozialismus und die deutsche Gesellschaft*, eds. Rowohlt, Reinbeck bei Hamburg, 1991

¹³¹ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

na této metě nezdržovali dlouho, a brzy se vydali směrem k diktatuře. Hitler nejprve z pozice kancléře vytvořil jakousi neomezenou autoritu své osoby, a tím se konečně skutečně chopil moci. Pak stačilo už jen podrobit si své konzervativní spojence.¹³²

Hitlerova cesta k diktatuře však netrvala den nebo týden. Německý *Führer* stále věřil, že by mohl v nejbližších svobodných volbách získat absolutní většinu. Měsíc před volbami ale přišla (pro Hitlera) šťastná událost, která ho postrčila k nenápadnému, leč klíčovému puči, který proběhl tak rychle a nečekaně, že mu žádný z antinacistických politických aktérů nestačil čelit. Budovu Říšského sněmu */Reichstag/* totiž 28. února 1933 zničil požár. Nacisté z požáru usvědčili mladého komunistu Marinuse van der Lubbeho, který byl v prostorách sněmu dopaden, a legitimizovali tak před širokou veřejností extrémně tvrdá opatření proti komunistům. Mnoho Němců pohltila panika z předzvěsti komunistické revoluce, a antikomunistická opatření více či méně otevřeně vyžadovali. Ještě ve druhé polovině 20. století se poměrně hojně držel názor, že sami nacisté zapálili Říšský sněm a van der Lubbeho obvinili falešně, aby získali souhlas veřejnosti s antikomunistickými opatřeními. Moderní historici však tvrdí, že požár skutečně založil onen mladý holandský komunist.¹³³

Velkou část německé populace pohltila panika a strach z bolševické revoluce, čehož Hitler na pozici kancléře bleskově využil a začal těžit ze strachu z komunistických “teroristů”, přičemž čítal nejen otevřenou podporu veřejnosti, ale také konzervativních politiků. Ještě v den požáru schválil prezident Hindenburg “Nařízení na ochranu národa a státu”, čímž došlo k zastavení zákonné garance základních lidských práv, jako právo na shromažďování či vlastnictví, právo na svobodu slova a především právo na osobní svobodu. To v praxi znamenalo, že bylo možné zatýkat komunisty jakožto “teroristy” naprosto libovolně a bez omezení. Dalším důležitým efektem tohoto nařízení byla suverenita státního vládního aparátu nad vládami dílčích spolkových zemí, především co se činnosti policejních jednotek týče. Tím zmizela velká část potenciální podpory pro vzepření se těmto nařízením.¹³⁴

¹³² Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹³³ Fritz, Tobias. *Der Reichstagsbrand: Legende und Wirklichkeit*. Grote, Rastatt-Baden, 1962

¹³⁴ Haffner, Sebastian. *Defying Hitler: A Memoir*. Straus and Giroux, New York, 2002

Hindenburg ze své pozice prezidenta nechal vyhlásit nové volby, které i přes všechnen nacistický útlak levice nepřinesl NSDAP kýženou absolutní většinu hlasů. K absolutnímu převzetí moci museli tedy nacisté přistoupit jinak. Nakonec sepsali návrh tzv. “zmocňovacího zákona”, plným názvem “Zákona o skoncování se svízelnou situací národa a říše”, který by po schválení prezidentem dával Hitlerovi pravomoce, aby následující čtyři roky vládl sám pomocí úředních výnosů, a to bez jakékoliv kontroly prezidentem nebo parlamentem. Hitler zaručil svoji abdikaci po uplynutí této lhůty. Návrh toho zákona schválily dvě třetiny parlamentu, což se Hitlerovi podařilo převážně díky tomu, že nechal levicové poslance předem zatknout a uvěznit. Pro schválení návrhu nicméně hlasovali i představitelé katolické strany Centrum, jelikož se drželi tvrzení tehdejšího papeže Pia XI., který tvrdil, že nacismus je proti komunismu menším zlem.¹³⁵

Před Hitlerem už nezbyly žádné překážky k rozpuštění všech zbylých politických stran a hnutí, což uskutečnil hned v průběhu následujících dnů. Tím došlo k zavedení systému jedné politické strany a diktatury. Proti svému slibu se Hitler v roce 1937 své funkce nevzdal, ale prodloužil platnost zmocňovacího zákona o dalších pět let. Ani zde se neseťkal s žádnou překážkou, protože prezident Hindenburg byl již třetím rokem po smrti a Hitler byl u moci sám a neomezený. Po uplynulých pěti letech, tedy v roce 1942, prodloužil Hitler platnost zákona znovu, již na neurčito. Zmocňovacím zákonem zakrýval Hitler svůj režim za závojem legality.¹³⁶

7.4 Srovnání s mezinárodní fašistickou scénou

Drtivá většina fašistických hnutí skončila ještě před touto fází, tedy před získáním politické moci. Buď se hnutí nedokázala přizpůsobit svým koaličním partnerům, nebo byla tak chatrná, že o ně žádní spojenci neměli do koalice zájem. Hitler s ostatními fašistickými hnutími v ostatních zemích spolupracoval jen velmi zřídka, a to ani v náročných fázích druhé světové války. Od fašisty okupovaných zemí, jakými byli například Norsko, Holandsko, Francie, Chorvatsko nebo Belgie, chtěl Hitler dostat pouze množství vojenské síly, ochotné jít bezděčně zemřít na ruskou frontu.

¹³⁵ Klemperer, Victor. *The Language of the Third Reich: LTI, Lingua tertii imperii: A Philologist's Notebook*. Athlone, New Brunswick, NJ, 2000

¹³⁶ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

Francouzský vůdce Jacques Doriot¹³⁷ a Belgičan Léon Degrelle¹³⁸ Hitlerovi své muže skutečně poslali.

Úspěšnost fašistických hnutí závisela primárně na okolnostech dobových a lokálních krizí (potažmo úrovně beznaděje potenciálních fašistických spojenců) v kombinaci se schopnostmi předních fašistických představitelů a hranic, které byli schopni přejít. Rozhodně nelze tvrdit, že se fašistické hnutí může uspět pouze čistým kopírováním italského nebo německého vzoru. Pro úspěch fašistů je klíčová jakási patová situace v politickém působení současné vlády, mobilizace mas běžných občanů proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli, a bezpochyby také spoluúčast dobových vládnoucích elit. Scénář, kdy by se nějaká fašistická strana dostala k moci ziskem absolutní většiny hlasů v rámci svobodných voleb, představuje sice další potenciální možnost pro zisk moci, ovšem je nutné dodat, že ani nejsilnější fašistická strana všech dob - německá NSDAP, absolutní většinu nikdy nezískala. Většině fašistických hnutí se nepodařilo probojovat se do otevřeného politického prostoru, a byli omezeni na šíření symbolických gest a ideologické propagandy. Fašisté po celém světě oslovovali voliče svými dlouhodobými předsevzetími, tedy mobilizací mas pro sjednocení národa, jeho oživení, očistění a umravnění, a pro obranu společnosti před škůdci.¹³⁹

Když opět skočíme zpět do německého kontextu, je vhodné položit si otázku, jaké jiné možnosti vlastně Německu zbývaly, pokud by se chtělo vyhnout politické spolupráce s nacisty. Jako první se nabízí vláda nestranných odborníků, kteří by objektivně řešili dobovou krizi státních institucí a nestabilní vládní autority. Druhou možností by byla slabá koaliční vláda levice a stran politického středu, které za doby Hindenburga (i po něm) chyběla silná osobnost prezidenta. Třetí a poslední možností by byla vojenská diktatura, ke které se nakonec uchýlili Španělé. Ani o jednu z těchto možností se však v německém kontextu v meziválečném období nikdo nepokusil.¹⁴⁰

Je nicméně nutné dodat, že Adolf Hitler měl během svého nástupu k moci častokrát velké štěstí, a mnohdy se skutečně objevil ve správný čas na správném místě.

¹³⁷ Burrin, Philippe. *La dérive fasciste: Doriot, Déat, Bergery: 1933-1945*. Seuil, Paris, 1986

¹³⁸ Conway, Martin. *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist Movement*. Yale University Press, New Haven, 1993

¹³⁹ Baldwin, Peter. *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990

¹⁴⁰ Linz, Juan J., Stepan, Alfred. *The Breakdown of Democracy Regimes*. John Hopkins University Press, New Haven, 1989

Hitler velkou část svého politického posunu získal díky žárlivosti von Papena na jeho nástupce na postu kancléře, Schleichera. Byl to právě von Papen, kdo úmyslně dosadil Hitlera na pozici říšského kancléře, a to jen kvůli dosažení parlamentní většiny ve fašistické koalici, která by mu pomohla odstranit z politiky jak levici, tak kancléře Schleichera. Dále využil sdílenou nenávist konzervativců vůči socialistům. Nacistům se podařilo vstoupit do otevřeného politického prostoru vytvořeného specifickou sociální, ekonomickou a politickou krizovou situací ve státě, jejíž obdobu bychom jinde dohledávali jen těžko.¹⁴¹

8 Výkon moci

Přizpůsobení nacistického hnutí původnímu liberálnímu a konzervativnímu státnímu zřízení bylo sice nezbytné pro jeho úspěch v dosažení moci, nicméně zásadně ovlivnilo podobu nacistických metod, například od metod praktikovaných Stalinem. Je to důvod, proč se nikdy do fáze výkonu politické moci nedostal “čistý” fašismus bez ideologických změn. Jak jsem popisoval v předchozí kapitole, taková podoba fašismu si nemohla ani v tehdejších podmínkách udržet dlouhodobou existenci a dosáhnout úspěchu. Úspěšné fašistické režimy s sebou nutně nesly prvky dohod a spojenectví, které je vnitřně ovlivňovaly. Karl Dietrich Bracher k tomu dodává, že “nacionalní socialismus vznikl a následně se dostal k moci za podmínek, které umožňovaly spojenectví mezi konzervativně-autoritářskými a technokratickými, nacionalistickými a revolučně-diktátorskými silami”¹⁴²

Ústřední postavou výkonu politické moci zastřešující celou činnost nacistické strany byl Adolf Hitler, obecně bychom řekli jedinečný vůdce ve svém prominentním postavení. Osobnost *Führera* bohatě vykreslovala úspěšná nacistická propaganda, která z Hitlera udělala někoho, kdo byl zkrátka osudem předurčen k záchraně národního společenství, jeho očistě a vedení. Vůdce nicméně samozřejmě nevládl sám. Musel si umět zajistit podporu nebo přinejmenším souhlas společnosti a vlivných mocenských aktérů, jakými byla policie, armáda, nebo soudní moc. Franz Neumann ve své dobové

¹⁴¹ Turner, Henry A. jr., *Hitler's Thirty Days to Power*. Addison-Wesley, Boston, 1996

¹⁴² Bracher, Karl Dietrich. *The German Dictatorship: The Origins, Structure, and Effect of National Socialism*. Praeger, New York, 1970

knize popisuje, že v Německu vykonával politickou moc “kartel” složený z politické strany, byrokracie, armády a průmyslníků, soudržný jen díky sdílené touze po prestiži, finančním zisku a budování společenského strachu.¹⁴³

Byl by omyl tvrdit, že jakmile fašistická strana dosáhne moci, skončí její aktivita a stane se pasivním a statickým režimem. Naopak, historie ukazuje, že fašistické režimy byly od začátku do konce prostoupené napětím a dynamikou vnitřních i vnějších konfliktů. Právě ve fázi obsazování klíčových mocenských pozic se tyto konflikty typicky vyostřují. Fašistickou vládu je nutné vnímat jako nikdy nekončící soubor o primární postavení v rámci vládní koalice, a zároveň nepřehlížet šarvátky o zaujímání vrcholných pozic přímo v rámci strany. Každý fašistický režim se i v této fázi vydával trochu jiným směrem. Italský systém se po získání moci začal více podobat tradiční autoritářské vládě, zatímco německý nacismus postupně dosahoval libovůle svého působení.¹⁴⁴

Ernst Fraenkel detailně rozebírá vzniklý spor mezi státem a nacistickou stranou. Přichází ve své explanaci se dvěma novými pojmy - normativní stát a svrchovaný stát. Za normativní stát považuje stát legálně vzniklých a fungujících úřadů a státní správy, uplatňující řádné právní postupy. Úředníci normativního státu jsou nabíráni ve shodě s normami byrokracie. Oproti tomu stát svrchovaný tvoří paralelní instituce vládnoucí strany, které namísto zákonů respektují pouze vůli vůdce. Cílem tohoto státu je naplnění osudu národa a obecně všeho, s čím vůdce přijde.¹⁴⁵ Svrchovaný a normativní stát v době německého nacismu koexistovaly společně v nesouladné, nicméně poměrně fungující spolupráci. Nejen ta nacistickému Německu dává přídomek bizarního mišmaše volného násilí a jurisdikční paralýzy. Příkladem toho je množství Židů, kteří individuálně jako oběti nacistického násilí měli možnost až do dubna roku 1938 nechat dané útočníky zatknout státní policií a soudit (potažmo potrestat) státními soudy.¹⁴⁶

Hitler v žádné fázi své krutovlády ústavu Výmarské republiky (sepsanou po první světové válce, v roce 1919) oficiálně nezrušil, a ani se nikdy zcela nezbavil

¹⁴³ Neumann, Franz. *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism, 1933-1944*. Oxford University Press, New York, 1944

¹⁴⁴ Bullock, Alan. *Hitler: A Study in Tyranny*. Harper and Row, London, 1962

¹⁴⁵ Fraenkel, Ernst. *The Dual State*. Oxford, New York, 1941

¹⁴⁶ Johnson, Eric A. *Nazi Terror: The Gestapo, Jews, and Ordinary Germans*. Basic Book, New York, 1999

německého normativního státu, přestože sám se od něj omezovat nenechal.¹⁴⁷ Nicméně síla svrchovaného státu postupně pronikala do státu normativního více a více (obzvláště v souvislosti se zmiňovaným požárem Říšského sněmu v únoru roku 1933)¹⁴⁸, a soustavně ovlivňovala jeho činnost tak, aby za žádných okolností nemohlo dojít k omezení nacistického režimu v potlačování individuálních práv a svobod.¹⁴⁹

Po souboji o získání vrcholné moci nastal souboj o nadvládu v rámci systému diktatury. Nešlo zde jen o rozpor mezi NSDAP a státním zřízením, nebo formou normativního a svrchovaného státu. Německý (i italský) režim zrušil množství tradičních mocenských středisek a nahradil je svými paralelními organizacemi. Zrušeny byly například mládežnické spolky, výrobní sdružení nebo odbory. Zrušeny byly i malé nezávislé farnosti.¹⁵⁰ Vrchol této tendence přišel s nacistickým pokusem vštípit protestantské církvi své vlastní doktríny a jmenovat vlastního “německého křesťanského” biskupa.¹⁵¹ Destrukce tradičních mocenských středisek a jejich nahrazování vlastními organizacemi bylo jednou z hlavních příčin chaosu a neforemnosti úřední moci, což jsou vlastnosti pro fašistické vlády zcela typické, a zároveň vlastnosti, které tyto vlády odlišují od tradičních autoritativních režimů či od vojenských diktatur.¹⁵²

Pro efektivní výkon moci byla až do roku 1942 potřebná neustálá symbióza mezi nacisty a konzervativci. Konzervativci se stále ostýchali sesadit Hitlera z kancléřského postu, protože se obávali návratu liberálů k moci, nebo hůře, zisku moci levicí. Ani Hitler či Mussolini se nemohli svých konzervativních spolupracovníků zbavit úplně. Vůdci byli drženi v šachu vojenskými a ekonomickými zdroji, nad kterými měli konzervativci kontrolu. Ani jedna ze stran tedy nemohla úplně zruinovat druhou, protože narušení jejich vzájemného balancu by je mohlo připravit o jejich vlastní mocenské pozice. Obě strany by v nejhorším případě riskovali kompletní zborcení své

¹⁴⁷ Kershaw, Ian. *Hitler 1936-1945: Nemesis*. Norton, New York, 2000

¹⁴⁸ Wachsmann, Nikolaus. *Annihilation through Labour: The Killing of State Prisoners in the Third Reich*. Journal of Modern History, 1999

¹⁴⁹ Funke, Manfred. *Hitler, Deutschland und die Mächte*. Droste, Düsseldorf, 1976

¹⁵⁰ Friedrich, Carl J., Brzezinski, Zbigniew K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Praeger, New York, 1965

¹⁵¹ Bergen, Doris L. *Twisted Cross: The German Christian Movement in the Third Reich*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1996

¹⁵² Broszat, Martin., Hiden, John W. *The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich*. Longman, London, 1981

politické autority a zisk moci socialistickou levicí, tím pádem vlastní kompletní destrukci.¹⁵³ Hitler se nezbavil nutnosti dělat kompromisy až do roku 1942, kdy se druhá světová válka stala skutečně světovou. Do té doby musel vůdce vést sofistikovaná diplomatická jednání nejen s konzervativními politiky, ale také s majiteli firem dostávajících zakázky na vyzbrojení Německa, s armádními hodnostáři, nebo s představiteli církve. I navzdory tomu si však nacističtí předáci drželi enormní úroveň autority. Respekt *Führera* nebo v Itálii *duceho* se nedal podložit legitimní výhrou ve svobodných volbách, ale spočívala v osobnosti daného vůdce. Vůdce musel umět číst veřejné mínění a dokázat navázat skutečné spojení (nebo alespoň spojení, které by jako skutečné působilo) s národem, tedy s *Volk*, příp. *razza*. Hitler i Mussolini byli ve své době považováni za mýtické zhmotnění lidové vůle, nositele národního osudu, a bylo na ně jejich lidem nahlíženo jako na mediální celebrity.¹⁵⁴

Fašistická propaganda hlásala, že výkon moci je pouze o vůli diktátora uváděné do praxe, ovšem realita se od těchto tvrzení výrazně lišila. S fašistickou exekutivou se prohlubovalo napětí mezi vůdcem a jeho stranou, stranou a politickými kolaboranty, a stranou a státem. Tato fáze připomíná Hobbesův popis přirozeného stavu, ve kterém vidí svět jako boj všech proti všem.¹⁵⁵ Hans Mommsen nazývá Hitlera “slabým diktátorem”. Oproti Mussolinimu, který proseděl mnoho hodin ve své kanceláři, Hitler o sobě velmi často nedával vědět a užíval si bohémského života. Mnoho dobových deníků vypovídá o tom, že Adolf Hitler rád vstával až kolem poledne a většinu času se oddával svým vlastním zájmům. Když se po únoru roku 1938 přestal setkávat kabinet vlády, mnoho ministrů se Hitlerem vůbec nikdy neseťkalo.¹⁵⁶

V následujících podkapitolách bych se rád pověřoval právě zmiňovaných vnitrostátním napětím a rozporům, konkrétně mezi NSDAP a konzervativci, mezi Hitlerem a jeho stranou a mezi NSDAP a státem.

¹⁵³ Peterson, Edward N. *The Limits of Hitler's Power*. Princeton University Press, Princeton, 1969

¹⁵⁴ Zitelmann, Rainer. *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Olzog ein Imprint der Lau Verlag & Handel KG, Germany, 2017

¹⁵⁵ Broszat, Martin., Hiden, John W. *The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich*. Longman, London, 1981

¹⁵⁶ Mommsen, Hans. *Beamtenum im Dritten Reich*. Deutsche Verlags-Austalt, Stuttgart, 1966

8.1 Napětí mezi NSDAP a konzervativci

Když Hitler 30. ledna 1933 nastupoval do funkce říšského kancléře, konzervativní spojenci si byli jistí, že nezkušeného buřiče z nižší třídy bez problému udrží pod kontrolou. Konzervativci hrubými nacisty tiše opovrhovali, hodnotu přikládali své tradici, zkušenostem z veřejné sféry a univerzitním diplomům. Sázeli na svého místokancléře Franze von Papena, že ze své pozice bude řídit politickou moc v zemi a prosazovat cíle své strany, zatímco Hitler bude promlouvat k masám a získávat je na jejich společnou stranu.¹⁵⁷

Komunisté nahlíželi na nacistickou koalici jako na krátkodobý úspěch, který za nedlouho nutně skončí utopený ve vlastním nezdaru. Věřili, že Hitlerovo naklonění voličstva na pravou stranu politického spektra po krachu jeho režimu a zklamání občanské společnosti vytvoří jojo-efekt, tedy náklon na opačnou stranu, kde na svůj úspěch budou čekat sociální demokraté.¹⁵⁸

K velkému překvapení komunistů i konzervativců si Hitler rychle vybudoval nevídanou autoritu. Jeho charisma, entuziasmus, manipulace, bezostyšné dávání najevo své nadřazenosti, ochota porušovat právní normy a dopouštět se vražd, proces formování Hitlerovy vůdcovské aury velmi uspíšily. Hitlerova dominance ve vztahu ke konzervativcům byla zřejmá již v polovině roku 1933, kdy došlo k rychlému uzákonění vlády jedné strany a pro konzervativce nebylo možné provést jakoukoliv legální formu boje proti nacistické nadvládě.¹⁵⁹ Od července 1933 se konzervativci pouze snažili o udržení svých stávajících mocenských center, na které dopadaly zákroky paralelních organizací NSDAP. Museli bránit církve před nacistickou tendencí vytvořit vlastní německé křesťanství, armádu před hitlerovskou SA, a hospodářské cíle před vlivy SS.¹⁶⁰

V této době byl prezident Hindenburg již velmi nemocný a oslabený, aby konzervativce nějak podpořil, a místokancléř von Papen ve spojitosti s nedostatkem byrokratické síly neměl proti Hitlerovi téměř žádnou podporu. Po smrti prezidenta 2.

¹⁵⁷ Kershaw, Ian. *Hitler 1889-1936: Hubris*. Norton, New York, 1999

¹⁵⁸ Brauthal, Julius. *History of the International, 1914-1943*. Praeger, New York, 1967

¹⁵⁹ Bracher, Karl Dietrich., Sauer, Wolfgang., Schulz, Gerhard. *Die nationalsozialistische Machtergreifung*. Westdeutscher Verlag, Köln - Opladen, 1960

¹⁶⁰ Blinkhorn, Martin, ed. *Fascist and Conservatives*. Allen und Unwin, London, 1990

srpna 1934 byly naděje konzervativců na omezení Hitlerovy moci již kompletně ztraceny. Po této události ještě proběhlo několik nezdařených pokusů o obranu konzervativních hodnot, ty však ustaly s rokem 1938, kdy Hitler zahájil důraznou a agresivní zahraniční politiku. Hitler se osobně chopil velení ozbrojených sil *Oberkommando der Wehrmacht (OKW)* a své předchůdce - velícího důstojníka armádního štábu generála Fritsche a velícího důstojníka generálního štábu Blomberga - zdiskreditoval zinscenovanými obviněními z impertinentního sexuálního harašení.¹⁶¹

I přes mnoho sporů a konfliktů mezi nacisty a konzervativci (které zpravidla končily drsnými porážkami konzervativních představitelů) je nutné vyzdvihnout fakt, že v zásadních rozhodovacích momentech, při zpříšňování antisemitských opatření, při každém expanzivním kroku zahraniční politiky a při všech hospodářských podřizcích pro potřeby rychlého zbrojení, upřednostnila drtivá většina konzervativců potlačení socialismu a své vlastní politické výhody nad odpor vůči nacistickému vedení státu. Bylo skutečně jen málo výjimek, jako například Helmut von Moltke, a otevřeně odsuzovali nacistické postupy výkonu moci. Právě von Moltke se svými stoupenci jen těsně neuspěli při pokusu o atentát na Hitlera 20. července 1944, kdy si uvědomili, že Hitler skutečně táhne svou zemi do záhuby.¹⁶²

Podrobně vztahy konzervativců k Hitlerovi, včetně jejich marných pokusů Hitlera udržet na uzdě, popisuje Jeremy Noakes ve svém textu “German Conservatives and the Third Reich: An Ambiguous relationship” v knize Martina Blinkhorna “Fascist and Conservatives.” vydané v Londýně roku 1990.¹⁶³

8.2 Napětí mezi NSDAP a Hitlerem

Nacistická propaganda hlasitě rozšiřovala představu souznění strany a vůdce v jedno ztělesnění záměru národního blaha. Realita ovšem byla opět poněkud jiná - i v tomto vztahu přetrvávalo neustálé napětí. Během existence NSDAP a Adolf Hitlera jako jejího vůdce docházelo k mnoha konfliktům. I když Hitler byl nezpochybnitelným

¹⁶¹ Ueberschär, Gerd P. *General Halder and the Resistance to Hitler in the German High Command, 1938-1940*. European History Quarterly, 1988

¹⁶² Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹⁶³ Blinkhorn, Martin, ed. *Fascist and Conservatives*. Allen und Unwin, London, 1990

vůdcem strany, existovala určitá rivalita a neshody mezi ním a jinými prominentními členy strany, případně i jeho vlastními paralelními organizacemi.

Hitler se mnoha svým straníkům zprotivil odmítnutím “antipolitické” cesty přebrání moci a vstupem do parlamentní buržoazní arény politických stran. V zájmu vytvoření politických společenství musel vůdce vystupovat proti svým dřívějším slibům a přesvědčením, čímž ztratil důvěru u značného množství svých následovníků i stranických předáků. Například Gregor Strasser nebo Walter Stennes byli nespokojeni Hitlerovou hazardní taktikou “all-in”, snažili se ovlivňovat Hitlerovy postoje a postupy, a oba byli nakonec z NSDAP vyloučeni.¹⁶⁴

První paramilitární jednotka NSDAP byla SA, která sehrála klíčovou roli při nástupu strany k moci. SA byla vedena Ernstem Röhmem, který se těšil velké moci a popularitě mezi členy strany. Hitler se však obával přílišného vlivu SA a rozhodl se očistit stranu od jejího působení. V roce 1934 provedl Hitler násilnou akci známou jako Noc dlouhých nožů, během které byli někteří vůdci SA zavražděni. Následně byla SS, kterou vedl Heinrich Himmler, povýšena na hlavní paramilitární sílu NSDAP a převzala roli SA.¹⁶⁵

Během svého vedení NSDAP Hitler často potlačoval nezávislost a rivalitu mezi významnými členy strany. Snažil se upevnit svou jedinečnou autoritu a přesvědčit ostatní, že on je jediným vůdcem a tvůrcem politického směru strany. Mnoho členů strany přijalo Hitlerovu vůdčí roli, ale byly i výjimky, jako například Otto Strasser, který byl po svém konfliktu s Hitlerem z NSDAP vyloučen.¹⁶⁶

8.3 Napětí mezi NSDAP a státem

Jedním z klíčových Hitlerových úkolů od převzetí politické moci bylo přinucení státního aparátu, ať již po dobrém či po zlém, aby plnil jeho úkoly. Všeobecně neměly fašistické režimy nikdy větší problémy v udržení kontroly nad státní správou, mimo jiné

¹⁶⁴ Broszat, Martin., Hiden, John W. *The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich*. Longman, London, 1981

¹⁶⁵ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹⁶⁶ tamtéž

mnoho německých úředníků s nacistickou ideologií otevřeně sympatizovalo, nebo dávali najevo svoji náklonnost pro Hitlerovu osobnost.¹⁶⁷

Nejdůležitějším prvkem k ovládnutí byla minimálně v prvotní fázi nacistické vlády policie. Ta byla rychle odebrána z dosahu normativního státu pod dohled nacistické SS. Heinrich Himmler byl v červnu roku 1936 povýšen z šéfa bavorské policie na vrchního velitele celostátně působící SS. Himmler byl mimochodem zakladatelem prvního nacistického koncentračního tábora v Dachau.¹⁶⁸ Procesu odvolání policie z jurisdikce normativního státu pomáhal i fakt, že mnoho policejních důstojníků bylo zahořklých proti Výmarské republice a jejímu “rozmazlování kriminálních”¹⁶⁹. Oproti tomu je zaujala tendence nového režimu zvyšovat veřejnou prestiž policejních důstojníků a zvyšovat jejich finanční ohodnocení. Překvapující je velmi malá velikost Gestapa, která nicméně k výkonu Hitlerovi vůle stačila. Tajná policie měla tak bohaté zdroje udání od žárlivých či silně prorežimních občanů, že jí stačil jeden policejní důstojník na 10 - 15 tisíc občanů. V porovnání s pozdější StaZi poválečné NDR se jednalo o násobně nižší počet policistů.¹⁷⁰

Po policii následovala oblast justice. V roce 1933 patřili z tehdejších 122 soudců nejvyššího německého soudu k NSDAP jen 2.¹⁷¹ Už ve dvacátých letech zavedli soudci v Německu tendenci udělovat komunistům větší tresty než nacistům. Odměnou za to jim byly jen pouze velmi umírněné zásahy takzvaného Zvláštního a Lidového soudu NSDAP do záležitostí jejich profese. Soudci všeobecně v nacistickém Německu představovali skupinu, která s vládním systémem relativně ochotně spolupracovala.¹⁷²

I lékaři s nacisty kooperovali poměrně ochotně. Nacistické rozhodnutí očistit panskou rasu s sebou neslo velké benefity pro oblast medicíny obecně, nakonec i pro sféru veřejného zdravotnictví konkrétně. Lékaři měli dostatek finančních prostředků,

¹⁶⁷ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹⁶⁸ Krausnick, Helmut., Buchheim, Hans., Broszat, Martin., Jacobsen, Hans-Adolf. *Anatomy of the SS-State*. Walker, New York, 1968

¹⁶⁹ Gellately, Robert. *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford University Press, Oxford, 2002

¹⁷⁰ Johnson, Eric A. *Nazi Terror: The Gestapo, Jews, and Ordinary Germans*. Basic Book, New York, 1999

¹⁷¹ Müller, Ingo. *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1991

¹⁷² Gruchmann, Lothar. *Justiz im Dritten Reich: Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*. Oldenbourg, München, 1990

nacisté podporovali lékařské výzkumy (Němci byli například světově první, kdo odhalil průkaznou kauzalitu mezi kouřením a rakovinou), takže můžeme tvrdit, že se medicíně v rámci nacistické vlády nebývale dařilo. Mimo jiné byl spuštěn i obšírný program mapování úrovně zdravotnické péče v Německu.¹⁷³ Nedílnou součástí pozdější lékařské činnosti byla účast na zvěrstvech koncentračních táborů. Robert Jay Lifton ve své knize provádí zajímavý psychologický rozbor toho, jak byli oni dotyční lékaři v koncentračních táborech schopni separovat každodenní ukrutnosti od svého rodinného života, díky svému povolání plného luxusu.¹⁷⁴ Neměli bychom také opomenout brutální pokusy dr. Josepha Mengeleho, které po dlouhou dobu prováděl právě na věznicích v koncentračních táborech. Nacisté se často naparovali důsledností úředních procesů, kterými tyto záležitosti řešili, a které se výrazně lišily od nepřehledných a zmatených pogromů, které prováděly slovanské národy. Významnými složkami tohoto procesu byrokracie byla technokracie, dehumanizace, a organizovanost koncentračních táborů. Němci skutečně vyvinuli expertní mašinérii na vyřazení (nejen, ale primárně) Židů z běžné společnosti, jejich označení, vedení v systému, transporty a vraždění.¹⁷⁵

Nejprve probíhalo masové vraždění pomocí střelných zbraní, což se nakonec ukázalo jako způsob poněkud nečistý, pomalý a mentálně náročný pro střelce. Zanedlouho vynalezli Němci specificky upravené dodávky *Gaswagen* s výfukovými trubicemi zavedenými do zavazadlového prostoru, v němž byli Židé převáženi. Jednalo se o již poměrně efektivní vraždící stroj, a už koncem roku 1941 jich byly vyrobeny desítky kusů.¹⁷⁶ Následně přišli nacisté s ještě rychlejší a efektivnější vraždící technologií, kterými byly plynové komory postavené v šesti koncentračních táborech v bývalém Polsku. Kromě klasického kysličníku uhelnatého začala některá, v první řadě Osvětim, používat ještě rychlejší Cyklon-B. V těchto komorách byla celkově zavražděna více než polovina všech Židů, kteří během druhé světové války přišli o život.¹⁷⁷ Podrobněji se problematice holocaustu budu věnovat v deváté kapitole.

¹⁷³ Proctor, Robert N. *The Nazi War on Cancer*. Princeton University Press, Princeton, 1999

¹⁷⁴ Lifton, Robert Jay. *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*. Basic Books, New York, 1986

¹⁷⁵ tamtéž

¹⁷⁶ Beer, Mathias. *Die Entwicklung der Gaswagen beim Mord an den Juden*. Deutsche Verlags-Austalt, Stuttgart, 1987

¹⁷⁷ Dallin, Alexander. *German Rule in Russia: 1941-1945: A Study of Occupation Policies*. Westviews Press, Boulder, CO, 1981

8.4 Teror a užívání násilí

Jednou z hlavních dominancí fašistických režimů, kterými ve své době všechny ostatní politické směry předběhli, byla politika oslovování mas. Kontakt nacistů s veřejností a tvorba veřejného mínění ve státě neměla obdoby. V předchozích kapitolách jsem udával, že nakonec přibližně polovina populace podporovala nacistickou stranu otevřeně, nýbrž jistou podobu tichého souhlasu v pozdější fázi výkonu nacistické moci bychom viděli u naprosté většiny Němců. Nabízí se otázka, zda Němci podporovali nacistický režim dobrovolně a z vlastní vůle, možná dokonce s jistým zápalem, nebo byli přinuceni terorem a násilím? Moderní teorie nechává převládat verzi zahrnující násilí, pravděpodobně z části i proto, že ji dané národy používají jako vlastní alibi. Všeobecně můžeme konstatovat, že ani německý ani italský režim nebylo možné vést bez zahrnutí otevřeného teroru. Instrukce koncentračních táborů byly známé veřejně a tajné nebyly ani popravy politických odpůrců a členů antinacistické opozice.¹⁷⁸ Z detailní analýzy podpory NSDAP nicméně nevyplývá, že by její podpora byla v rámci občanské společnosti vynucována násilím. Nacistické selektivní násilí směřovalo proti těm skupinám, kterých se Němci chtěli z konkrétních důvodů zbavit. Jednalo se o komunisty, Židy, Cikány a “asociály” na společenském dně, tedy duševní mrzáky, lidi narozené s výrazným fyzickým postižením, a homosexuály.¹⁷⁹

Postup násilných činností se ve fašistickém Německu výrazně lišil od jeho zavedení v Mussoliniho Itálii. Zde byl nastaven silný trend násilí hned od začátku působení fašistického hnutí, přičemž vrcholnou podobu zaznamenala fáze zisku moci. Poté byla Mussoliniho diktatura již zdrženlivější, co se užívání násilných praktik týče. Místo vraždění či transportu do koncentračních táborů, představoval trest pro politické disidenty pouze vynucený pobyt ve vzdálených vesničkách na jihu země, v horách a daleko od lidské civilizace. Hitler naproti tomu začal užívat násilné prakticky v plné míře právě až po převzetí moci, a podobu teroru vyzvihl do nebývalých rozměrů.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Gellately, Robert. *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford University Press, Oxford, 2002

¹⁷⁹ Beevor, Anthony. *Berlin: The Downfall, 1945*. Viking, London, 2002

¹⁸⁰ Levi, Carl. *Christ Stopped at Eboli*. Farrar, Straus, New York, 1963

Jeden z největších odborníků na situaci německého dělnictva v meziválečném období Tim Mason, popisuje čtyři prostředky, kterými nacistická vláda dělnickou třídu držela pod kontrolou a usměrňovala - 1. rozbití dělnické třídní soudržnosti, 2. menší hospodářské ústupky, 3. zavedení integračních mechanismů (např. vyhlášená rekreační organizace “Radost k síle” /*Kraft duch Freude*/), a 4. teror.¹⁸¹ Dělníky rozpuštění jejich odborů a stran, které je zastupovaly, podstatně demoralizovalo a nacistům se podařilo připravit je o jejich “ostrůvky nezávislosti”, kde byli zvyklí se sdružovat. Právě členové německých komunistických a socialistických politických hnutí byli první, kdo hned z kraje roku 1933 začal plnit koncentrační tábory, tedy ještě dříve než Židé. Narozdíl od autoritářských režimů, jak je známe z dřívější doby, se nacistická diktatura nesnažila dělníky umlčet. “Fronta práce” si potřebovala udržet legitimitu a důvěru populace, a musela se tedy skutečně zaobírat podmínkami práce a reálnými nářky dělnictva. Hitler nezapoměl na revoluci roku 1918 a udělal by vše, než aby připustil podobnou vlnu nezaměstnanosti a nedostatku zboží a potravin. Nacistické hospodářství se naopak těšilo i ze zvyšování finančních injekcí, protože představovalo klíčovou dimenzi německé strategie válečného zbrojení. Bod integračních mechanismů bychom mohli shrnout jako manipulaci skupinové dynamiky. Nacisté pořádali stranická setkání a dali vzniknout mnoha rekreačním sdružením a mládežnickým hnutím. Na akcích těchto organizací byla do účastníků tlačena nacistická propaganda všemi směry, člověk se ani nenadál, a už sám naprosto přirozeně na pozdrav zvedal pravou ruku. Nacisté se mohli skutečně pyšnit vyvíjením sociálního tlaku a zastrášovacích technik.¹⁸²

Nacismus zaznamenal mimořádné úspěchy v rámci voličstva nižšího věkového průměru, často úplných prvovoličů.¹⁸³ Režim si získal si velkou oblibu nejen díky řadě vítězství své expanzivní zahraniční politiky, vnitrostátně pak díky extrémně nízké nezaměstnanosti, ale především nabízel mladým lidem nové příležitosti ke shromažďování a sdružování. Mladá generace Němců cítila možnost naplnění svých potřeb “někam patřit”¹⁸⁴ Už zde se někteří mladíci rádi chopili vůdčích pozic, kde se mohli seberealizovat a šikanovat ostatní. Již v předválečné době se zde projevovaly

¹⁸¹ Caplan, Jane. *Nazism, Fascism and the Working Class: Essays by Tim Mason*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995

¹⁸² Haffner, Sebastian. *Defying Hitler: A Memoir*. Straus and Giroux, New York, 2002

¹⁸³ Steinert, Marlis. *Hitler's War and the Germans*. Ohio University Press, Athens, OH, 1977

¹⁸⁴ Meyer, Werner., Barthelmeß-Weller, Usch. *Die Kinder aus Nr. 67*, 1980

náznaky tyranie a mládež přiznávala, že “je opravdu příjemné moci rozdávat rány a sám žádnou neutržit”¹⁸⁵ Všechny děti v nacistickém Německu byly do těchto organizací samočinně hlášeny, mezi nimi potom přecházeli na základě věku. První organizací, kam spadaly děti mezi 10. - 14. rokem života, byl *Jungvolk*, neboli mladý národ. Období dospívání, tedy 14 - 18 let věku, strávila mládež v nejznámější organizaci *Hitlerjugend*. Zajímavostí je, že mezi lety 1932 a 1939 stoupla účast mládeže v tomto spolku z 1 % na neuvěřitelných 87 %.¹⁸⁶ Dospělí vychovaní nacisté byli buď přijati přímo do NSDAP, nebo našli své místo v SS, SA, případně ve Frontě práce.¹⁸⁷

Po poválečné krizi, kdy musely ženy zaujmout nejrůznější pracovní pozice a byly vytrženy ze svého tradičního postavení, byly nacistické sliby o ženském návratu k vedení domácností a mateřství přesně to, po čem toužily. Tento slib se dařilo Hitlerovi plnit do doby, kdy začala válka přerůstat na dvě fronty, a ženy, poměrně nedávno zproštěné svých pracovních povinností, byly donuceny k návratu do práce a zajišťování chodu německého hospodářství.¹⁸⁸

8.5 “Revoluce” nacismu

S průběžným prosazováním fašistických režimů na politické scéně se měnily cíle a priority konkrétních fašistických hnutí. Po převzetí moci se nacisté zaměřovali na sjednocování společenství a národní obrodu a sílu, výrazně méně již o akumulaci nespokojenců a komunikování jejich problémů. Změny priorit s sebou nutně nesly porušování politických slibů, prohlašovaných k ekonomicky, společensky a politicky nespokojeným občanům, jak jsem nastínil již v posledním odstavci minulé kapitoly. Nacisté překračovali své sliby vůči především řemeslníkům a rolníkům, na jejichž počtu si na začátku své kariéry postavili svoji volební základnu, konkrétně prioritizací průmyslu a urbanizace před agrárním rozvojem.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Burleigh, Michael. *The Third Reich: A New History*. Hill and Wang, New York, 2000

¹⁸⁶ Jahnke, Karl-Heinz., Buddrus, Michael. *Deutsche Jugend, 1933-1945: Eine Dokumentation*. VSA - Verlag, Hamburg, 1989

¹⁸⁷ Noakes, Jeremy., Pridham, Geoffrey., eds. *A Documentary Reader*. University of Exeter Press, Exeter, 1984

¹⁸⁸ De Grazie, Victorie. *How Fascism Ruled Women*. University of California Press, Berkeley - Los Angeles, 1992

¹⁸⁹ Schoenbaum, David. *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany, 1933-1939*. Doubleday, New York, 1966

Přestože ve všeobecné fašistické rétorice najdeme mnoho zmínek o jejich “revoluci”, je dobré si všimnout toho, že o reálný společenský nebo ekonomický zvrat fašisté nikdy nestáli. Nacistická představa o revoluci zahrnovala především úlohu jejich národa v rámci světových mocností. Chtěli revoluci vlastních národních institucí, prosazení jejich jednotnosti a síly, nicméně změny národního společenského žebříčku nikdy příliš neřešili. Hlavním nacistickým cílem ve společenské sféře bylo prosazení čistoty a velikosti svého národa, a podrobení každého jedince tomuto národu. Po získání moci NSDAP zmizely jistoty právního státu */Rechtsstaat/* na ochranu osobních svobod. Obžalovaný, kterého zprostil viny soud normativního státu, byl často hned před soudní budovou zatčen znovu a bez jakéhokoliv řádného justičního procesu rovnou odeslán do koncentračního tábora. Nacisté mohli své nepřátele bez omezení okrádat, věznit i vraždit.¹⁹⁰

Od poloviny roku 1933 nezbyla občanům žádná forma legálního politického odporu nebo ovlivňování politické scény. Pravomoce parlamentu byly zrušeny, politické strany rozpuštěny, referenda “ano-ne” nahradila řádné volby, a Hitler získal takřka bezmeznou moc diktatury. Nacisté izolaci politického rozhodování odspravedlňovali obranou národa před úpadkem, který vysvětlovali taktikami volebního systému pro přípravu proletářské diktatury levice. Nacistický režim začal bořit hranice mezi veřejným a soukromým tak vehementně, že soukromá sféra života Němců téměř přestala existovat. Někteří odborníci popisují tendenci pohlcení soukromého života veřejnou sférou jako pravou podstatu fašismu, která ho diferencuje od klasického liberalismu i autoritářských režimů. V občanském životě již nebylo místo pro nezávislé, volnomyšlenkářské samostatné organizace - všechny byly podezírány z narušování národní vůle.¹⁹¹ Očekávali bychom, že rušení politických stran a odborů vyvolá extrémní vlnu odporu, což se ale nestalo. Nacisté pomocí své intenzivní propagandy dělnickou třídu předem srovnali s životem bez socialistického politického zastoupení, jehož protikapitalistické zaujetí bylo efektivně nahrazeno solidaritou národní identity.¹⁹²

¹⁹⁰ Gellately, Robert. *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford University Press, Oxford, 2002

¹⁹¹ Berezin, Mabel. *Making the Fascist Self*. Cornell University Press. Ithaca, London, 1997

¹⁹² Caplan, Jane. *Nazism, Fascism and the Working Class: Essays by Tim Mason*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995

Změny slibované a prováděné nacisty v oblasti hospodářství a využívání majitelů velkých podniků jsem již rozebíral v sedmé kapitole této práce. Chtěl bych zde nicméně ještě vyzdvihnout revoluční tendence hospodářského vývoje v rukou nacistů, kterým se po převzetí ochablého liberálního hospodářství z 20. let během krátké chvíle podařilo naladit společnost na nutnost snížení osobní spotřeby, umožňující šetření a potenciální i investování, takže při stejném vedení vytvářeli výrazně schopnější dojem. Dnes zpětně můžeme zhodnotit, že nacisté ve skutečnosti nikdy neudrželi rychlost hospodářského růstu v meziválečné Evropě, ba ani v Evropě před první světovou válkou. Některé demokratické státy držely i v časech válečné mobilizace svoji hospodářskou úroveň zdatněji, než Německo nebo Itálie. Hlavní prioritou fašistů však nikdy nebyl skutečný hospodářský pokrok, ale především vyzbrojení státu.¹⁹³

Revoluce sociálního státu byla naprosto zřejmá. Experimentování Výmarské republiky se sociální výpomocí stál Německo v časech velké hospodářské krize mnoho energie i finančních prostředků. Nacisté po převzetí moci změnili celé pojetí sociálního života, omezili možnost některých skupin k jeho příslušnosti (na základě nepodstatných vedlejších biologických faktorů nebo rasy), a tím začali šetřit. Německý i italský fašismus můžeme pokládat za revoluční hnutí právě v jejich přístupu ke konceptu plnohodnotného občanství a způsobům, jakým ovlivňovali společenský život.¹⁹⁴

9 Postupná radikalizace

Ani jeden z fašistických režimů neměl možnost se po získání moci v klidu uhnízdít. V procesu získávání moci slibovali režimoví předáci mnoho dynamických změn jako posílení a očistu svého národa od cizinecké i jiné invaze, národní sjednocení a záchranu před nekalostmi liberalismu a socialismu, před ochablostí předcházejícího demokratického vedení státu a před úpadkem společnosti jako takové. Nabízeli honosná řešení jako krevní očistu národního společenství, zahraniční expanzi, ochranu národa i jedinců, teror stanovených vnějších i vnitřních nepřátel. Hitler garantoval svému lidu “privilegovaný vztah s dějinami”.¹⁹⁵ Aby mohl režim tyto sliby (alespoň částečně)

¹⁹³ Cohen, Jon S. *Was Italian Fascism a Developmental Dictatorship?* Economic History Review. Wiley, Hoboken, 1988

¹⁹⁴ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

¹⁹⁵ Lyttelton, Adrian. *Kolloquien des Instituts für Zeitgeschichte, Der italienische Faschismus: Probleme und Forschungstendenzen*. Oldenbourg, München, 1983

naplnit, potřeboval nutně působit na své občany energickým dojmem, který předával nadšení masám a rozšiřoval tichý i otevřený souhlas s nacistickou činností skrz celý národ. Bez neustálého honění se za politickými výzvami by fašistické režimy riskovaly ztrátu klíčové dynamiky a přechod do podoby vlašné autoritářské vlády. Tento princip na ně však v konečném výsledku měl především sebeustrukční efekt.¹⁹⁶

Německo v režii nacistů si postupně prošlo kompletní radikalizací. Nacistický svrchovaný stát a jeho paralelní organizace se těšily neomezené libovůli výkonu moci. Především mimo geografickou oblast Německa, tedy v okupovaných zemích (především západní části Sovětského svazu a Polska), měli nacisté prostor pro realizaci svých nejzvrácenějších plánů. Vrchol radikalizace se dostavil díky válečným okolnostem, zejména v souvislosti s vyhlazovací válkou na Východě.¹⁹⁷

Vrátíme-li se na okamžik k Hitlerově zmiňovanému bohémskému životu a politické nečinnosti, pochopíme, proč mnozí historici dochází k přesvědčení, že radikalizační podněty a strategie vycházely převážně zezdola - z iniciativ od níže postavených úředníků frustrovaných menšími krizemi v oblasti jejich působení. Tito úředníci konali nepřímou v zájmu vůle Hitlera, o kterém byli přesvědčeni, že by jejich aktivity posvětil a kryl, jak dokazuje příklad vrahů z Potempy. Radikalizační tendence pocházející zezdola představují další prvek, který fašistické režimy odděluje od tradičních autoritářských diktatur. Režim úmyslně podporoval všeobecné očekávání dynamického postupu, nadšení a bezostyšnost, což zvyšovalo atraktivitu režimu jako takového a ztrátou těchto prvků by nacisté riskovali oslabení autority *Führera* a nacistické nezávislosti při výkonu moci.¹⁹⁸

Hybnou sílu nacistické radikalizace představoval každý jeden aktivista strany a ideologie. Žádný fašistický režim nebyl doopravdy fašistický bez silného hnutí lidu, které ho podpíralo při získávání moci, monopolizaci politického dění, a později během celé jeho působnosti prostřednictvím oficiálních paralelních organizací svrchovaného státu. Jak jsem již zmiňoval, dynamika strany znamenala pro vůdce předzvěst potenciálních vnitřních rozbrojů. Ani tak dominantní vůdci, jakými byli Hitler a

¹⁹⁶ O'Sullivan, Noel. *Revolutionary Theory and Political reality*. Wheatsheaf, London, 1983

¹⁹⁷ Sarti, Roland. *Fascism and the Industrial Leadership in Italy, 1919-1940: A Study in the Expansion of Private Power Under Fascism*. University of California Press, Berkeley, 1971

¹⁹⁸ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

Mussolini, neunikli konfliktům s vlastními stranami. Jednalo se především o nesouhlasy se stylem politického vedení, krivdy z utrpených dílčích porážek a touhu po financích, privilegiích a benefitech. Jakmile by vůdce na okamžik povolil otěže, riskoval by partajní převrat a ztrátu svého postavení ve prospěch svých “spolupracovníků”. Strana byla pro Hitlera klíčovým spolupracovníkem a zbavit se jí rozhodně nepřipadalo v úvahu. Vnitřní rozbroje ukončil Hitler několika svižnými brutálními kroky, nicméně bylo by pošetilé myslet si, že ho to nestálo mimořádně vypětí sil. Adolf Hitler byl ve své straně totálním pánem, vůdcem, *Führerem*, a využíval ji ke svému vlastnímu stoupání politickou scénou.¹⁹⁹ Po ukáznění svých podřízených spočívala Hitlerova práce především v rozsuzování jeho straníků, kteří ale všichni (s vědomím jeho sklonů k fanatismu) pracovali pro něj. Naproti tomu Mussolini odmítal delegovat jakékoliv pravomoce vlády ve fašistické Itálii, své pobočníky neustále podezíral, a svoji vládu si tedy tvrdě oddřel sám. Tento jeho přístup však směřoval jeho režim spíše ke statické než k dynamické radikalizaci.²⁰⁰

Největším hybatelem nacistické radikalizace byla válka. Válka sehrála u všech fašistických režimů klíčovou roli - první světová válka jim otevřela prostor ke vzniku, druhá světová válka je naopak ze světa odstranila. Samotné řízení války bylo jistou nezbytností pro soudržnost a disciplínu celého režimu. K již probíhající všestranné radikalizaci přidala válka nutnost ještě více extrémních kroků a jejich bezpodmínečné přijetí občanskou společností. Německý *Führer* i italský *duce* si svévolně zvolili válku jako nástroj pro nabytí plného potenciálu svých režimů. Z deníků Josepha Goebbelse si dovoluji citovat Hitlerovo prohlášení, že “válka (...) umožnila vyřešit celou řadu problémů, které by za normálních okolností vůbec řešit nešly”, a které by pravděpodobně jinak ani nevznikly.²⁰¹ Ještě v současnosti však existují zástupci teorií tvrdících, že Hitler se ocitl ve válce neúmyslně a že zdrojem násilností byl ministerský předseda Velké Británie Neville Chamberlain, který poskytl v březnu roku 1939 Polsku záruku, že mu v případě jeho napadení přijde Británie na pomoc a vstoupí do války.²⁰² Pravda se pravděpodobně skrývá někde uprostřed v té verzi, že Hitler pravděpodobně

¹⁹⁹ Noakes, Jeremy., Pridham, Geoffrey. *State, Economy and Society, 1933-1939: A Documentary Reader*. University of Exeter Press, Exeter, 1984

²⁰⁰ Kershaw, Ian. *Hitler 1889-1936: Hubris*. Norton, New York, 1999

²⁰¹ Lochner, Louis. *The Goebbels Diaries*. Doubleday, New York, 1948

²⁰² Taylor, A.J.P. *Origins of the Second World War*. Atheneum, New York, 1962

nestál o takto dlouhou válku na dvou frontách zároveň, ale o bleskovou válku /*Blitzkrieg*/ proti Polsku, kterou by by během krátkého času vyhrál. Minimálně na veřejnou sféru však Hitler potřeboval působit jako silný a nezdolný vůdce, který se nezastaví před ničím. Propaganda hlásala hesla jako “povaha národa musí být zformována bojem”²⁰³ či “válka je pro muže tím, čím je pro ženy mateřství”. Celé nacistické Německo se soustředilo na vyzbrojení země, s válkou se již počítalo, a její neuskutečnění by vedlo k osudné ztrátě Hitlerovy důvěry.²⁰⁴

S příchodem války přirozeně dochází k radikalizaci všech zapojených režimů, včetně těch demokratických. V době války všechny státy od svého lidu chtějí povolnost, loajalitu a oddanost, a potřebují vzbudit v jejich víru ve spravedlnost dané války. Díky té jsou potom národy ochotny obětovat mimořádně mnoho, stejně jako se mimořádně mnohého vzdát. S tímto postupem roste ruku v ruce autorita daného státu a jeho obrana před nepřítelem působí naprosto logicky. *Tato situace by se dala velmi konkrétně parafrázovat současným děním v Rusku napadené Ukrajině, do toho ale však v mezích této práce pouštět nechci.* Formu vlády a diktátu fašistických režimů však není reálně porovnávat se zmíněným dobrovolným omezením individuálních svobod v rámci nouze demokratického státu. Radikalizace se vyvíjela i v okupovaných státech, kde byli místní úředníci nahrazeni nacistickými představiteli, zástupci německého svrchovaného státu. Místní právní a byrokratické normy byly podrobeny chaotické improvizaci nacistů s minimem politických zkušeností, uměle dosazených do mocenského postavení nad dobytými státy a jejich národy.²⁰⁵

9.1 Holocaust

Neopomenutelnou kapitolou nacistické radikalizace a přehledným ukazatelem jejího vývoje, je holocaust, tedy systematického a masového genocidního vyhlazování Židů a dalších společenských menšin, kterými byli například Romové, invalidé, političtí odpůrci, polští intelektuálové, gayové a další. Celkový počet zavražděných se odhaduje na šest milionů Židů a miliony dalších obětí. Holocaust je jedním z největších zločinů proti lidskosti v dějinách a pro současnou dobu představuje důrazné varování před

²⁰³ Ciano, Galeazzo. *Diary 1937-1943*. Enigma, New York, 2002

²⁰⁴ Biancini, Bruno. *Dizionario Mussoliniano*. Ulrico Hoepli, Milano, 1939

²⁰⁵ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

nenávistí, rasismem, xenofobií a nedemokratickými ideologiemi. Jedná se bezpochyby o nejkrajnější proces nacistické radikalizace.²⁰⁶

Teorie objasňující vznik a průběh holocaustu poukazují zejména na dva důležité faktory onoho dění. Prvním je fakt, že nelze holocaust připisovat pouze Hitlerově zaujaté nevraživosti vůči Židům a ostatním “nečistým” skupinám, ale (a možná především) tisíců jeho spolupracovníků, kteří svou činností umožňovali fungování antisemitských mechanismů. Bez velké podpory lidských zdrojů by žádné Hitlerovy zabijácké tendence nemohly být realizovány. Jako druhý faktor je zde fakt, že holocaust nepřišel na svět ze dne na den, nicméně se vyvíjel postupně a strategicky. Současní odborníci již dávají za pravdu teoriím, podle kterých se nacistický teror vůči Židům nezjevil pouze z neorganizovaných lidových pogromů, ani nešlo čistě o nařízení z vyšších pozic, tedy jakýsi vražedný celostátní politický krok. Obě tyto iniciativy k holocaustu nejspíše došly ruku v ruce.²⁰⁷

První fází holocaustu byla segregace - označení vnitřních nepřátel, jejich vyjmutí z národního společenství a potlačení jejich práv. Tato fáze započala okamžitě po Hitlerově převzetí moci, tedy na jaře roku 1933, formou častých malých akcí militantních nacistů, takzvaných nositelů revoluce. Při těchto akcích docházelo ke každodennímu označování a rabování židovských obchodů. Tyto události byly později eskalovány Norimberskými zákony z 15. září 1935, které Židům anulovaly občanství a odebraly právo na sňatky, čímž antisemitskou segregaci povýšily na oficiální politickou úroveň.²⁰⁸ Další stupeň segregace přišel z hlavy ministra propagandy, Goebbelse. Jednalo se o událost zvanou Křišťálová noc /*Kristallnacht*/. V noci z 9. na 10. listopadu 1938 proběhlo rozbíjení židovských obchodů, vypalování synagog a množství pouličních potyček s Židy. Lidové protizidovské akce byly posvěceny politickým vyhlášením takzvané “arizace”.²⁰⁹ Segregace našla svůj vrchol ve viditelném označování všech Židů - ti museli (od podzima 1939 pouze v dobytém Polsku, od srpna 1941 i v

²⁰⁶ Burrin, Philippe. *Hitler and the Jews: The Genesis of the Holocaust*. Edward Arnold, London - New York, 1994

²⁰⁷ Schleunes, Karl A. *The Twisted Road to Auschwitz*. University of Illinois Press, Urbana, 1970

²⁰⁸ Friedlander, Saul. *Nazi Germany and the Jews: Volume 1: The Years of Persecution 1933-1939*. Harper Perennial, 1998

²⁰⁹ Noakes, Jeremy., Pridham, Geoffrey. *State, Economy and Society, 1933-1939: A Documentary Reader*. University of Exeter Press, Exeter, 1984

Německu) nosit na prsou našitou žlutou Davidovu hvězdu. V této době již současně probíhala druhá fáze holocaustu, vysídlování.²¹⁰

Oficír nacistické SS, Adolf Eichmann, vypracoval projekt, díky němuž platili bohatí Židé, postižení nacistickým terorem, za povolení k emigraci. Záchranou svých životů tak nepřímo poskytli finanční prostředky použité na vysídlení ostatních Židů.²¹¹ Jako nejlepší místo pro odklad vysídlených Židů se nacistům zdálo dobyté Polsko. Na jaře roku 1940 začali transportovat evropské Židy také do francouzských kolonií na Madagaskaru.²¹² Dále nacisté doufali, že jejich napadení SSSR v červnu 1941 povede k rychlé výhře a získání dalších prostor pro shromáždění dalších Židů. Tyto plány držely vysídlování jako finální řešení židovské otázky za do konce roku 1941.²¹³

Mezi nacistickými hodnostáři spravujícími židovská odkladiště se mezi lety 1939 a 1941 začaly rodit neshody o tom, jak s Židy vlastně zacházet. V rámci jejich působnosti bylo pouze na nich, aby vyřešili překvapivě obtížné bezpečnostní problémy, problémy s nemocemi nebo zásobováním. Správci již v roce 1941 často experimentovali, každý se vydal trochu jinou cestou. Mnozí uměle tvořili ghetta nebo nutili své svěřence do práce.²¹⁴ Mnoho těchto nacistických správců, podle dostupných pramenů čistě z vlastní iniciativy, přešlo od likvidace mužské části židovské populace (z bezpečnostních důvodů) k hromadnému vybijení kompletních židovských rodin či vesnic, a to již i včetně žen a dětí.²¹⁵ V návaznosti na konferenci ve Wannsee 20. ledna 1942 začala pod rozkazy Himmlera a Heydricha probíhat celorežimová koordinace těchto iniciativ židovského vyhlazování. Proč a kdy konkrétně přestala být vysídlovací taktika pro nacisty dostačující, že zavedli novou taktiku totálního vyhlazení celé židovské populace, tedy včetně žen a dětí, je dodnes hojně diskutovanou otázkou všemožných interpretací holocaustu.

²¹⁰ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

²¹¹ Herbert, Ulrich. *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies*. Fischer, New York, 1998

²¹² Brechtken, Magnus. *Antisemitische Idee und Politische Praxis, 1885-1945*. Oldenbourg, München, 1997

²¹³ Herbert, Ulrich. *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies*. Fischer, New York, 1998

²¹⁴ tamtéž

²¹⁵ tamtéž

Šlo tedy o iniciativu shora, od Hitlera, nebo zespoda od jeho jednotlivých podřízených? Ve vůdcových záznamech se nepodařilo dohledat žádné konkrétní rozkazy takzvaného konečného řešení, což nicméně Hitlera neomlouvá a nic to přímo nedokazuje. Hitlerovu kompletní odpovědnost za nacistická zvěrstva nelze zpochybňovat. Bláhová teorie Davida Irvinga, ze kterého se později stal popírač holocaustu, že až do roku 1943 dění v nacistickém režimu řídil Himmler, byla již dávno zdiskreditována.²¹⁶ Hitlerova xenofobie a antisemitská nenávisť nebyla žádným tajemstvím, a o akcích, kterých se neúčastnil přímo, byl pravidelně informován a garantoval jejich politickou záštitu.²¹⁷ Z konkrétních zdrojů vyplývá, že Hitler na podzim 1941 vydal jakýsi rétorický (papírově nezaznamenaný) příkaz k zahájení holocaustu, a to buď ze vzteku z nedosažení utopické bleskové výhry nad SSSR²¹⁸, nebo, což je méně pravděpodobné, z nadšení nad malými úspěchy prvních tažení na ruské frontě.²¹⁹ Sám Hitler ve svém projevu 30. ledna 1939 řekl, že “pokud se válka stane celosvětovou, budou tím vinni Židé a zaplatí za to”.²²⁰

Existují dvě kategorie vývoje antisemitských postupů, které pomáhají objasnit příčiny a okolnosti ochotného vyvražďování všech Židů. Jedná se zaprvé o sérii tří “generálních zkoušek”, jež zajišťovaly otrlost a ztrátu morálních zábran příslušného personálu, zadruhé potom krizové stavy a překážky, které přiměly zmiňované nacistické správce vnímat Židy jako bezpečnostní ohrožení a přítěž. První generální zkouškou byla asistovaná sebevražda (eutanázie) duševně chorých a nevléčitelně nemocných, zavedena jako program “T-4” první den války, tedy 1. září 1939. Vědecké eugenické teorie ospravedlňovaly odstraňování těchto podřadných osob, *Untermenschen*. Válka rozšířila spektrum *Untermenschen* ještě více. Mezi zářím 1939 a 1941 bylo programem T-4 zavražděno přes 70 000 lidí. Pokud bychom chtěli počítat i vraždy ve východní Evropě do konce druhé světové války, vzrostl by počet obětí přes 200 000.²²¹ Druhou generálkou bylo nasazení zásahových jednotek *Einsatzgruppen*, které se pro NSDAP

²¹⁶ Irving, David. *Hitler's War*. Viking, New York, 1977

²¹⁷ Fleming, Gerald. *Hitler and the Final Solution*. University of California Press, Berkeley - Los Angeles, 1984

²¹⁸ Burrin, Philippe. *Hitler and the Jews: The Genesis of the Holocaust*. Edward Arnold, London - New York, 1994

²¹⁹ Browning, Christopher R. *German Studies Review*. The Johns Hopkins University Press, 1994

²²⁰ Gerlach, Christian. *Krieg, Ernährung, Völkermord: Forschungen zur deutschen Vernichtungspolitik im Zweiten Weltkrieg*. Hamburger Edition, Hamburg, 1998

²²¹ Burleigh, Michael. *Death and Deliverance: Euthanasia in Germany, c.1900-1945*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995

zbavovaly kulturních a politických intelektuálů v dobytých státech. V průběhu obsazování Polska popravili příslušníci *Einsatzgruppen* všechny hlavní politické představitele v zemi, v Rusku dostali pověstný “komisařský příkaz” k vyvraždění Cikánů, Židů a příslušníků všech ideologicky komunistických stran.²²² Poslední generálkou bylo testování zabijáckého insekticidu zvaného Cyklon-B, stvořeného pro masové zabíjení, používaného v plynových komorách koncentračních táborů.²²³

Druhou vývojovou kategorií pomáhající vražednému odhodlání, byly výše zmiňované krizové stavy, kvůli kterým nacisté nahlíželi na Židy jako na ohrožení, potažmo neúnosné břemeno. V rámci správy částí okupovaných států vymýšleli nacisté nejrůznější dočasná řešení své “péče” o Židy. Mnozí nacisté vytvářeli židovská ghetta nebo nutili své svěřence do práce.²²⁴ Ghetta se později ukázala být spíše špinavými středisky přenosu nemocí a byla náročná na zásobování. Tendence zapojit Židy do německého zbrojního průmyslu se též ukázala jako neúčinná, jejím hlavním efektem bylo vytvoření další kategorie *Untermenschen*, a to osob neschopných práce.²²⁵ Jiným pokusem byla snaha transportovat Židy do Afriky, potažmo v případě výhry nad Sovětským svazem, na ruský odlehlý venkov. Selhání všech těchto provizorních řešení přispělo k provedení konečného řešení.

Prvním způsobem hromadného vyvražďování bylo zavedení střelných zbraní, které se projevilo jako metoda špinavá, neefektivní a plná psychických těžkostí. Nejbližším nacistickým vynálezem byly dodávky s utěsněným zavazadlovým prostorem, do něž byly vedeny výfukové plyny, nazývané *Gaswagen*. Tento objev byl sice v rámci vraždících metod průlomový, nicméně stále relativně neefektivní.²²⁶ Dotažení k vražedné dokonalosti provedli Němci sestrojením již nepřevozných plynových komor, implementovaných do koncentračních táborů na území dobytého Polska. V těchto komorách, kde povětšinou používal již vyzkoušený zmiňovaný

²²² Krausnick, Helmut., Wilhelm, H. H. *Die Truppe des Weltanschauungskrieges: Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, 1938-1942*. Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart, 1997

²²³ Benz, Wolfgang., Graml, Hermann Weiss. *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1997

²²⁴ Herbert, Ulrich. *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies*. Fischer, New York, 1998

²²⁵ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

²²⁶ Beer, Mathias. *Die Entwicklung der Gaswagen beim Mord an den Juden*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1987

Cyklon-B přišlo o život asi 60 % všech Židů, zavražděných během holocaustu.²²⁷ Důvodem, proč tyto komory vznikaly především na území bývalého Polska, byla výrazná svoboda a autonomie nacistických paralelních jednotek, které zde byly mimo dosah německého normativního státu.²²⁸

Je zřejmé, že představa provedení holocaustu pro naplnění politických slibů NSDAP či ochranu německého národního společenství, je holým nesmyslem. Nacisté vyvinuli nespočet sofistikovaných opatření, jak realitu vyhlazování držet v tajnosti nejen před očima celého světa, ale právě před německým lidem. Oficiální prohlášení popisovala vraždy jen nepřímou a eufemisticky, ústředním termínem se stalo takzvané *Sonderverhaltung*, tedy “zvláštní zacházení”, a proběhlo mnoho akcí s cílem zahlázení stop po nacistických zvěrstvech.²²⁹ I přes tyto akce však Němci měli obecné povědomí o tom, co se Židům za hranicemi děje.²³⁰ Mnozí armádní důstojníci dokonce posílali domů svým rodinám zvrácené snímky masových popravišť.²³¹

Holocaust byl výsledkem nacistické radikalizace. Na začátku svého vládnutí se Adolf Hitler a Národně socialistická německá dělnická strana (NSDAP) soustředili na šíření své ideologie a posilování své moci. Postupem času však nacistický režim přijímal opatření, která diskriminovala a perzekvovala určité skupiny obyvatelstva, především Židy, na kterých se radikalizační proces podepsal nejvíce. V roce 1933 Hitler převzal moc jako kancléř a začal provádět legislativní změny a omezovat práva vybraných skupin. Nacistický režim tak otevřeně zneužil svoji moc a propagandu k prosazení nemorální antisemitské nenávisti a idealizaci násilí jako ctnosti.

²²⁷ Dallin, Alexander. *German Rule in Russia: 1941-1945: A Study of Occupation Policies*. Westviews Press, Boulder, CO, 1981

²²⁸ tamtéž

²²⁹ Herbert, Ulrich. *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies*. Fischer, New York, 1998

²³⁰ Kershaw, Ian. *Popular Opinion and Dissent in the Third Reich: Bavaria 1933-1945*. Clarendon Press, Oxford, 1983

²³¹ Goldhagen, Daniel Jonah. *Hitlerovi ochotní katani*. NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 1997

10 Šance fašismu v kontextu dnešního světa

Je fašismus již mrtvou ideologií neschopnou znovuzrození, nebo bychom měli mít obavy z hrozby nějaké “Čtvrté říše”? Vznik fašistických hnutí umožnila především souhra mnoha sociálních, ekonomických, kulturních, psychologických, politických i individuálních aspektů a otázka zní, zda bychom někde v dnešním světě našli obdobné podmínky, které by mohl dát neofašismu šanci na své prosazení a ovlivňování tamní politické scény. Mnozí politologové tvrdí, že fašismus vzešel z jedinečných okolností krize, vycházející z pesimismu konce 19. století, horlivosti první světové války, trendu “nacionalizace mas”²³² a neschopnosti čerstvých demokratických režimů, si s těmito výzvami poradit. Převládá přesvědčení, že fašismus byl ukončen rokem 1945. Ernst Nolte píše, že přestože ideologie fašismu v nějaké minimální podobě přetrvává dodnes, svůj skutečný význam v roce 1945 ztratila.²³³

Rok 1945 byl pro fašistickou ideologii skutečně destruktivní, speciálně pro jeho nacistickou odrůdu v Německu. S průběžným odkrýváním válečných důkazů a především fotografických snímků z koncentračních táborů, se lidem z Hitlera i celého nacismu dělalo špatně. Mnoho Němců již před koncem války vycítilo, že Hitler vede jejich zemi do záhuby, a vinilo ze své bídy Hitlera osobně. Psychologickému efektu přidalo pošpinění charakteru dvou nejvýznamnějších fašistických vůdců po jejich smrti. Hitlerovo tělo bylo nalezeno znetvořené ohněm a Mussoliniho mrtvola visící za kotníky na pusté benzínové stanici v Milánu.²³⁴

Po konci druhé světové války nabralo dění ve světě nový směr a trend, a pro znovuprosazení fašismu vzniklo mnoho překážek. Poválečný postup přivedl rostoucí prosperitu, individuální konzumerismus, globalizaci světového hospodářství, neschopnost války jakožto politického nástroje v atomovém věku a další jednotlivosti, které naznačují, že fašismus po roce 1945 nemá již v Evropě šanci, alespoň tedy ne ve stejné podobě, jakou známe z první poloviny 20. století.²³⁵ Stanley Payne tuto teorii shrnuje tak, že “specifický historický fašismus nelze obnovit”, přestože neofašismus

²³² Mosse, George L. *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. Howard Fertig, New York, 1975

²³³ Nolte, Ernst. *Der Faschismus in seiner Epoche*. Piper Verlag, München, 1963

²³⁴ Kershaw, Ian. *The Hitler Myth: Image and Reality in the Third Reich*. Oxford University Press, 1987

²³⁵ Payne, Stanley. *A History of Fascism, 1914-1945*. University of Wisconsin Press, Madison, 1995

nějakým způsobem a s radikálně sníženým počtem přívrženců přetrvává, a je možné, že se časem objeví “nové a částečně související podoby autoritářského nacionalismu”.²³⁶

Ke zpochybnění zániku fašismu došlo v průběhu 90. let 20. století, vzhledem k tehdejšímu etnickým čistkám probíhajícím na Balkáně, eskalaci nacionalistických proudů v postkomunistické Evropě, násilný rozmach hnutí Skinheads proti přistěhovalcům nejen v USA, ale také v Německu, Itálii, Velké Británii nebo Skandinávii. V neposlední řadě se objevilo také několik individuálních politiků, obsazujících buď samostatně nebo se svými stranami, klíčové pozice ve vládních uskupeních nové doby.²³⁷ V roce 1994 se italská strana Alleanza Nazionale (bezprostřední nástupce neofašistické MSI - Movimento Sociale Italiano) připojila k vládě premiéra Silvia Berlusconiho. V roce 2000 se do rakouské vlády dostala krajně pravicová Freiheitspartei, Strana svobodných. V roce 2002 skončil na druhém místě v prvním kole voleb francouzského prezidenta Jean-Marie Le Pen, vůdce místní krajní pravice.²³⁸

S přihlédnutím k Nolteho zmiňované teorii můžeme konstatovat, že pravděpodobnost obnovení fašismu je závislá na tom, jak ho vykládáme. Kdo chápe fašismus volněji, jako jakýsi akční typ násilného nacionalismu a rasismu, může se návratu fašismu reálně obávat.²³⁹ Pokud ale bereme v potaz klíčové fašistické charakteristiky, tedy propagaci války, společnost postavenou na násilnickém vylučování určitých skupin, či neomezené svrchovanosti režimu, můžeme si být poměrně jisti, že takový fašismus už dnešním světu své místo nenajde.²⁴⁰ Přestože se po celém světě vyskytují fašisté, převládá názor, že tak specifické podmínky pro zakládání a prosazování silných hnutí, jaké jim nabídla meziválečná Evropa, již neexistují.²⁴¹ Leaders dnešních hnutí, pohybujících se na hranici krajní pravice, se naučili prezentovat světu svoji umírněnou podobu, zatímco často v soukromí jednoznačně sympatizují s mnoha prvky fašistické ideologie. Většinou se jedná o ideje obnovení postavení a hrdosti svého národa, privilegovaný vztah k dějinám, a podobné. Tato hnutí a strany často kumulují zbylé obdivovatele Mussoliniho a Hitlera. Odolnost Evropy proti

²³⁶ Payne, Stanley. *A History of Fascism, 1914-1945*. University of Wisconsin Press, Madison, 1995

²³⁷ Martin, Lee A. *The Beast Reawakens*. Little - Brown, Boston, 1997

²³⁸ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

²³⁹ Martin, Lee A. *The Beast Reawakens*. Little - Brown, Boston, 1997

²⁴⁰ Nolte, Ernst. *Three Faces of Fascism: Action Francaise, Italian Fascism, National Socialism*. Henry Holt & Company, Inc., New York, 1966

²⁴¹ Prowe, Diethelm. *Contemporary European History*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994

fašismu, nabytá jeho destrukcí a veřejným pošlapáním po druhé světové válce, je bezpochyby jen dočasná. Postupně vymírají generace těch, kdo hrůzy fašismu viděli na vlastní oči.²⁴²

Pro analýzu, zda má fašismus v kontextu dnešní doby ještě šanci, může být nápomocná i struktura této diplomové práce, tedy rozbor jednotlivých fází a postupů vzniku a vývoje fašistických hnutí. Automaticky můžeme připustit, že první stádium (zakládání) je i dnes poměrně často viditelné. Jedná se o radikálnější pravicová uskupení vykazující skryté či zjevné vazby na fašistickou ideologii. Taková hnutí vznikala po druhé světové válce ve všech urbanizovaných zemích, kde politici pracovali s masami. Fáze následující, ve které se tato hnutí v rámci místních politických systémů již snaží prezentovat své politické zájmy a soupeřit o konkrétní politické role, je pro drtivou většinu novodobých neofašistických hnutí nedosažitelná. Po roce 1945 byly všechny obdoby klasického fašismu natolik dechberoucí a neobvyklé, že si nebyly schopny získat žádné politické spojence. Dokonce i hnutí Skinheads, obdoba nacistické SA nebo italských squadristů, se dostávalo místo obdivu spíše odsuzování. Pokud vůbec nějaké neofašistické hnutí této druhé fáze vývoje po roce 1945 dosáhlo, muselo to být hnutí vynakládající ohromné úsilí na svoji normalizaci a získání podoby umírněné strany.

10.1 Kontext poválečné Evropy

Někteří obdivovatelé fašismu své postoje neměnili ani po pošlapání celé ideologie v roce 1945, a zakládali i po skončení války násilné organizace napříč Evropskými zeměmi. Přirozeně nejděsivější obavy se týkaly opět Německa. Západní SRN vymezila ve svých zákonech všechny projevy nacismu, nicméně podpořila v rámci budování demokratických principů pluralismus politických stran. Tehdejší krajně pravicová hnutí a strany byly kromě svých názvů dočista prolezlé nacistickou symbolikou a ideologickými prvky. Mimo tyto “viditelné” strany si své postavení stále drželo nenápadnější, nicméně nebezpečnější nacistické podsvětí. Dobové statistiky svědčí o tom, že před rokem 1950 bylo až 18 % západních Němců stále loajálních nacismu, počátkem 50. let tento počet klesl na 3 % populace západního bloku. Místní

²⁴² Leber, Norbert., Leber, Stephan. *My Father's Keeper: Children of Nazi Leaders - An Intimate History of Damage and Denial*. Back Bay Books, New York, 2002

Socialistická říšská strana /*Sozialistische Reichspartei, SRP*/ získala ve svobodných volbách roku 1951 celých 11 % hlasů, nicméně o rok později byla státní mocí zrušena.²⁴³ Východní NDR pod vlivem ruské okupace politický pluralismus nepovolila, a v zemi existovala pouze tradiční komunistická strana a Sjednocená socialistická strana Německa (SED), takže zde nemohli neonacisté otevřeně fungovat.²⁴⁴ Ani v dalších státech bývalého fašistického režimu, tedy například v Itálii nebo Francii, se extrémně pravicovým stranám příliš nedařilo.²⁴⁵

Během 80. let 20. století některá hnutí krajní pravice však začala znovu uspívat a proboujovat se po veřejného povědomí. Hlavním impulsem zvláště pro nové mladé voliče bylo tehdejší hospodářské dění, které s sebou neslo řadu nepříjemných sociálně-ekonomických následků. Tradiční těžký průmysl začal po prvním a druhém “ropném otřesu” v letech 1973 a 1979 upadat, Evropa se v rámci soupeření s “asijskými tygry” dostala na nízkou úroveň mezd, byla vystavena nákladům sociálního systému a nedostatku energetických zdrojů. Evropská společnost se začala měnit v postindustriální, což rapidně změnilo podmínky pracovního trhu. Poprvé od meziválečného období se v Evropě opět projevila dlouhodobá masivní nezaměstnanost. Se stále vyššími požadavky na vzdělání pracovníků se kopala společenská propast stále hlouběji a kdysi plně kvalifikované řemeslníci a pracovníci těžkého průmyslu byli předurčení k trvalému nižšímu společenskému postavení.²⁴⁶ V západní Evropě byli kdysi vítáni imigranti ze zemí třetího světa, využívání na špinavější nízkovýdělečné práce, ve fázi zmiňované nezaměstnanosti se však stali přítěží systému. Noví imigranti přispěli i krizi kultury, neboť často lpěli na uchování svého jazyka, svých zvyků a náboženského vyznání. Evropané byli nuceni naučit se přijímat cizinecké odlišnosti a koexistovat s příslušníky jiných kultur, etnik a národností. Nejen sociální a hospodářská krize, ale právě především krize kultury podnítila vznik a rozmach mnoha extrémně pravicových hnutí v 80. letech.²⁴⁷ Německo zaznamenalo vrchol neonacistických hnutí druhé poloviny 20. století po roce 1989, kdy po pádu SSSR ztratila marxistická levice

²⁴³ Payne, Stanley. *A History of Fascism, 1914-1945*. University of Wisconsin Press, Madison, 1995

²⁴⁴ Herf, Jeffrey. *Divided Memory: The Nazi Past and the Two Germanies*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1997

²⁴⁵ Hainsworth, Paul. *The Politics of the Extreme Right*. Bloomsbury Publishing, London, 2016

²⁴⁶ Ignazi, Piero. *The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe*. 1992

²⁴⁷ Cotter, John M. “*Sounds of Hate: White Power Rock and Roll and the Neo-Nazi Skinhead Subculture.*” *Terrorism and Political Violence*. 1999

svoji důvěryhodnost a extrémní pravicová hnutí neměla žádné seriózní konkurenty v soupeření o role nositele zloby ztroskotanců postindustriální, multikulturní, environmentálně zaměřené globalizované Evropy.²⁴⁸ Krajní pravice dostala příležitost ke svému rozvinu a přesunutí “z okraje do hlavního proudu”, jak vystihuje podtitul knihy Paula Hainswortha.²⁴⁹ V návaznosti na tyto události zaznamenalo Německo v roce 1992 celkem 2639 případů žhářství, fyzických napadení a vražd.²⁵⁰ V roce 1994 došlo k výbuchu připravené bomby v lübecké synagoze na severu země, a tatáž událost v synagoze v Drážďanech roku 2000.²⁵¹

Po roce 1983 se vůdcem německé strany *Republikaner* stal Franz Schönhuber, bývalý důstojník SS. tato a další německé krajně pravicové strany nabízeli útočiště bývalým nacistům a válečným veteránům. Jejich voliči byli z velké části také bývalí voliči NSDAP.²⁵² Programová prohlášení těchto stran byla ozvěnami tradičních nacistických témat jako důraz na identitu národa, její ohrožení, strach z úpadku společnosti a z nepřizpůsobivých imigrantů, a především nutnost jakési větší autority, která by tyto problémy dokázala vyřešit. Hnutí byla často monotematicky zaměřená a soustředila se především na deportaci přistěhovalců zpět do jejich vlastí. Naopak jiná klíčová témata, například fašistická kritika volného trhu či konzumního individualismu, v programech chyběla.²⁵³ Žádné z neonacistických hnutí rovněž nezmiňovalo jakékoliv tendence ke svržení demokratického státního zřízení, v nejzazších případech se snažili prosadit vyšší pravomoce pořádkových sil a rozsáhlejší působnost exekutivy.²⁵⁴ Dalším tématem bývalé nacistické propagandy, kterou již žádné pravicové strany nebo hnutí v západní Evropě nepoužily, byly návrhy války jako politického nástroje. To je jejich nejvýraznější odlišení od klasického fašismu nebo Hitlerova nacismu, jejichž hlavním úsilím byla právě válečná expanze.²⁵⁵

²⁴⁸ Bale, Jeffery M. *National revolutionary' groupuscules and the resurgence of 'left-wing' fascism: the case of France's Nouvelle Résistance. Patterns of Prejudice*, 36, 3. Taylor & Francis, Routledge, 2002

²⁴⁹ Hainsworth, Paul. *The Politics of the Extreme Right*. Bloomsbury Publishing, London, 2016

²⁵⁰ tamtéž

²⁵¹ *International Herald Tribune*, 14.6.1994

²⁵² Hainsworth, Paul. *The Politics of the Extreme Right*. Bloomsbury Publishing, London, 2016

²⁵³ Prowe, Diethelm. *'Classic' Fascism and the New Radical Right in Western Europe: Comparisons and Contrasts*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994

²⁵⁴ Chombeau, Christiane. *Entre mouvements ultras et partis traditionnels, des frontières parfois floues*. Le Monde, 2002

²⁵⁵ Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007

Nejprůraznější neonacistické hnutí v západní Evropě po konci druhé světové války bychom našli v Belgii. Vlámští nacionalisté */Vlaams Blok/* spolupracovali s NSDAP už v letech 1940 - 1945²⁵⁶, přičemž po válce byli nuceni svoji činnost utlumit. Zpět do aktivní politické role se pustili po roce 1977, kdy byl v Belgii zaveden feudální systém, který s sebou nesl nespočet sociálně-ekonomických problémů. Později, v letech 1991 a 1994 byli v rámci parlamentních voleb nejsilnější politickou stranou v Antverpách, a jejich získání moci zabránila pouze megakoalice všech ostatních stran.²⁵⁷ Hans-Georg Betz popisuje *Vlaams Blok* jako tu “nejhanebnější xenofobní krajně pravicovou stranu v západní Evropě” a dodává, že strana dosáhla “takové zvrácenosti, jaká překonávala i [francouzskou] Národní frontu”.²⁵⁸

Nelze ale srovnávat pouze formulace programových prohlášení. Výraznější rozpor nalezneme v porovnání meziválečnou politickou a společenskou situaci s tou dnešní. Rokem 1945 začala v západní Evropě éra prosperity, míru, demokracie a pořádku (postkomunistické země tento trend zaznamenávají od roku 1989). Nové demokratické systémy už mají své fungování pevně v rukou a jsou stabilní.²⁵⁹ Jistý odkaz fašistické ideologie je sice stále přítomen, avšak průběh druhé poloviny 20. století změnil evropské podmínky natolik, že není dohledatelná žádná významnější hrozby, že by se fašismus znovu alespoň blížil svému prosazení a zisku moci.

Co se týče postkomunistických států východní Evropy vznikla zde po roce 1989 množství krajně pravicových hnutí, naprostá většina z nich ale zůstala pouze zoufalými slabými pokusy.²⁶⁰ Začínající nestabilní demokracie v prostředí rozdrásaného hospodářství opět představovaly pro hnutí krajní pravice závan příležitosti. Bohužel pro ně byla v 90. letech již tak silná tendence států ke vstupu do Evropské unie, OSN a NATO, že žádné z těchto politických uskupení nikdy nemělo skutečnou naději na jakýkoliv úspěch.²⁶¹

²⁵⁶ Betz, Hans-Georg., Immerfall, Stefan. *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. Palgrave Macmillan, London, 1998

²⁵⁷ tamtéž

²⁵⁸ Betz, Hans-Georg. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Palgrave Macmillan, London, 1994

²⁵⁹ Prowe, Diethelm. *'Classic' Fascism and the New Radical Right in Western Europe: Comparisons and Contrasts*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994

²⁶⁰ Hainsworth, Paul. *The Politics of the Extreme Right*. Bloomsbury Publishing, London, 2016

²⁶¹ tamtéž

10.2 Mimosvobodský kontext

Někteří historici a politici jsou vůči existenci fašismu mimo evropský kontext značně skeptičtí. Pro tento názor svědčí teorie, že historický fašismus potřeboval konkrétní evropské podmínky nabídnuté dobou po první světové válce, tedy výraznou rivalitu mezi politickými uskupeními, jejich souboj o kontrolu vládních institucí, masové nacionalistické tendence, kulturní revoluci a především krizi společnosti, morálky, ekonomiky, které jsou již neduplikovatelné jak v Evropě, tak mimo ni.²⁶²

V závěru zkoumání této problematiky se nicméně osobně domnívám, že fašismus není omezen pouze na určitý region či kontinent, ale je ideologií, která může překročit hranice a nalézt své uplatnění v různých částech světa, což pokládám za důležité si uvědomit. I když byl fašismus původně spojen s Evropou a významně ovlivnil její politické dění, domnívám se, že jeho ideologie a charakteristiky mohou najít své paralely v jiných částech světa. V různých zemích se objevily a stále se objevují autoritářské a nacionalistické režimy, které vykazují znaky fašismu. Tyto režimy mohou mít různé názvy a formy, ale sdílejí společné rysy jako kult osobnosti, potlačování politických svobod, etnickou nebo národnostní homogenizaci, militantní nacionalismus a tendenci využívat síly a násilí ke svému prosazení. Například v Latinské Americe se objevily autoritářské režimy, které měly prvky fašismu, jako byl například režim Juana Peróna v Argentině nebo Getúlia Vargase v Brazílii. Osobně bych neopomínal ani japonský režim Šówa, který vládl během druhé světové války, také charakterizován fašistickými tendencemi.

11 Konečné vymezení fašismu

Fašistické režimy od klasických tyraní vymezuje během svých přednášek na Harvardu Gaetano Salvemini. Popisuje fašismus jako odstranění demokracie a právního systému z veřejného života, za robustního souhlasu mas. Klasické tyranie své občani zpravidla umlčují, naproti tomu fašističtí vůdci chtějí svému národu předávat nadšení a

²⁶² De Felice, Renzo. *Il Fascismo: Le interpretazioni dei contemporanei e degli storici*. Laterza, Bari, 1998

energii, a podnitit jejich zápal ve vnitrostátní sjednocení a vnější expanzi.²⁶³ Fašismem bychom neměli označovat předdemokratické diktatury. Tyto systémy sice sdílejí mnoho krutých charakteristik, nicméně diktatury, které nevzešly z předcházejících neúspěšných demokratických režimů mají naprosto odlišný kontext vzniku, neobsahují masovou propagandistickou manipulaci a fašistický náboj, táhnoucí svůj národ do války v zájmu národního obrození a očisty.

Snadno dochází k záměně fašistických režimů a vojenských diktatur. Mussolini i Hitler jako nejvýznamnější fašističtí vůdci svůj národ chtěli modifikovat na vyzbrojené bratrstvo. Oba vůdci se vyznačovali tím, že společnost, které vládli, zmilitarizovali a jako středobod své propagandy si zvolili téma války.²⁶⁴ S jistotou můžeme tvrdit, že naprosto všechny fašistické režimy byly militaristické, nicméně ne všechny vojenské diktatury jsou fašistické. Vojenští diktátoři zpravidla jednají tyransky, nicméně na rozdíl od vůdců fašistických se nepouštějí do explozí lidových mánií.²⁶⁵

V neposlední řadě pokládám za důležité vymezení fašismu proti klasickým autoritářským režimům, na které jsem v průběhu psaní této práce mnohokrát narazil. V průběhu 30. let 20. století si osvojily mnohé autoritářské režimy jisté prvky fašismu, který se v té době těšil maximální popularitě a úspěchům, proto není vždy snadné najít mezi nimi pevnou hranici. Autoritářské režimy sdílí s nacismem principy odpírání základních práv a svobod jedincům nebo vraždy protirežimních disidentů, nicméně jsou výrazně méně totalitní. V rámci své populace tolerují autoritáři například místní hodnostáře, důstojnické sbory, hospodářská sdružení, instituci rodiny či církve.²⁶⁶ Klíčovým rozdílem mezi fašistickým a autoritářským režimem je mobilizace společnosti. Vůdci autoritářských režimů chtějí svoji společnost udržovat pasivní, chtějí státy silné a umírněné, nezasahují do ekonomiky. Naproti tomu fašisté se snaží v lidech bude energii a nadšení.²⁶⁷

²⁶³ Harvardské přednášky Gaetana Salveminiho, vydané v publikaci *Opera de Gaetano Salvemini, sv. VI., Scritti sul Fascismo, sv. I.* 1970

²⁶⁴ Kershaw, Ian. *Hitler 1936-1945: Nemesis.* Norton, New York, 2000

²⁶⁵ Bullock, Alan. *Hitler: A Study in Tyranny.* Harper and Row, London, 1962

²⁶⁶ Del Boca, Angelo a kol. *Il regime fascista.* Laterza, Roma, 1995

²⁶⁷ Brooker, Paul. *The Faces of Fraternalism: Nazi Germany, Fascist Italy, and Imperial Japan.* Clarendon Press, Oxford, 1991

11.1 Interpretace fašismu

V rámci této diplomové práce jsem popisoval vznik a vývoj fašismu, respektive nacismu, v jeho stádiích růstu. Z těchto stádií je nyní patrná otázka, který z těchto jednotlivých vývojových typů je ten skutečný fašismus? Pro většinu odborníků jsou odpovědi počáteční fašistické režimy ve svých počátečních fázích, kdy jsou ještě čisté fašistické, nezkomolené politickými kompromisy, nutnými k jejich prosazení a získání moci.²⁶⁸ Wolfgang Schieder nicméně tvrdí, že plnohodnotná definice nacismu jej musí vykreslovat ve všech fázích jeho vývoje stejnoměrně. Rozběhnutý fašistický režim již není “čistý” ve svém slova smyslu, ale tváří se spíše jako propletená dynamická síť vztahů, se společným jmenovatelem vnímání nepřítele a touze po očistěném a silném národě, a to za jakoukoliv cenu.²⁶⁹

Některé socio-ekonomické teorie popisují fašismus jako nástroj kapitalismu v boji proti komunistům a jako nástroj pro zastavení proletářské revoluce v Evropě. Tento přístup má ale jeden významný nedostatek. Skuteční kapitalisté upřednostňovali před fašismem tradiční autoritářské režimy, přestože třeba odmítali demokracii jako takovou. Když se však fašisté chopili moci, přijali jejich vládu kapitalisté jako nejlepší dosaženou alternativu, prosazující antisocialistickou politiku. Vztahy mezi kapitalisty a fašisty sice oběma stranám přinášely jisté benefity, ale je radno na ně nahlížet spíše jako na partnery, než tak, že jeden byl nástrojem toho druhého k prosazení svých zájmů. Existují také obrácené teorie popisující kapitalisty jako oběti fašistických nešvarů. Nacistický režim měl k podnikání a kapitalismu dvoustranný vztah. Zatímco nacisté preferovali státní kontrolu a plánování v některých oblastech, jiné kapitalistické podniky byly využívány ve prospěch války. Nicméně, mnoho kapitalistů a obchodníků, kteří nepodporovali nacistický režim nebo byli němečtí odpůrci, se také stali obětmi perzekuce a represí. Mnozí byli pronásledováni, vězněni nebo omezováni ve svém podnikání.²⁷⁰

²⁶⁸ Sternhell, Zeev. *Neither Left nor Right: Fascist Ideology in France*. University of California Press, Berkeley, 1988

²⁶⁹ Schieder, Wolfgang. *Der Faschismus als soziale Bewegung*. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1976

²⁷⁰ Friedrich, Carl J., Brzezinski, Zbigniew K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Praeger, New York, 1965

Mnohé sociologické přístupy prosazují teorii, že průmyslová doba konce 19. století vytvořila koncept roztržité společnosti, ve které fašističtí propagandisté téměř bez práce našli úslužné publikum pro své dodávky nenávisti a ideologického ovládní.²⁷¹ S touto teorií pracuje například Hannah Arendtová, která popisuje nový typ davu, odtrženého od morálních a intelektuálních kruhů, a rozvášněného nacionalistickým a antisemitským západem, který nechal vzniknout plebiscitní diktatuře založené na manipulaci mas.²⁷² Sociolog Seymour Martin Lipset, který se zabývá fašismem především v jeho raných stádiích, popisuje tento režim jako “středový extremismus”, stojící na horlivosti zbídačených rolníků, řemeslníků, obchodníků a dalších příslušníků tradiční střední třídy, která se historicky dostala do svízelné pozice a neustála přicházející společenské a hospodářské změny.²⁷³ Nicméně voličská základna i stranické zastoupení se během vývoji tolik obměnilo, že není možné formulovat žádná jednoznačná sociologická vysvětlení nacistické podpory.²⁷⁴ Svědčí tomu mimo jiné i to, že po nacistickém získání moci se členství v NSDAP stalo jistým trendem a do strany mohl vstoupit téměř kdokoliv, kdo se chtěl na úspěchu nacismu podílet.²⁷⁵

Jiné interpretace fašismu na něj nahlíží jako na odrůdu totality.²⁷⁶ Například Mussolini se svým “totalitním režimem” často vychloubal, nicméně většina poválečných politologů italský fašismus za totalitní režim nepovažuje.²⁷⁷ Mussolini se snažil svůj režim normalizovat a přivést ho do jakési sociální rovnováhy, která by například nepotlačovala církevní instituce, ke skutečné absolutní moci měl ještě daleko.²⁷⁸ Mussoliniho, Stalinovu ani Hitlerovu režimu se nikdy nepodařilo pohltnout všechny aspekty soukromé sféry pod složku veřejného života.²⁷⁹ Hitlerův režim se tomu ale blížil nejvíce. Nacisté zavedli vládu jedné strany, ovládli propagandu šířící propracované ideologie, ozbrojené síly, hospodářství i mediální prostředky, a drželi

²⁷¹ Kornhauser, William. *The Politics of Mass Society*. Free Press, Glencoe, IL, 1989

²⁷² Arendt, Hannah. *Origins of Totalitarianism*. Meridian Books, New York, 1958

²⁷³ Lipset, Seymour Martin. *Political Man*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981

²⁷⁴ Mommsen, Hans. *Der Nationalsozialismus und die deutsche Gesellschaft*, eds. Rowohlt, Reinbeck bei Hamburg, 1991

²⁷⁵ Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980

²⁷⁶ Meier, Hans. *Totalitarismus und die Politischen Religionen: Konzepte des Diktaturvergleichs*. Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1996

²⁷⁷ Arendt, Hannah. *Origins of Totalitarianism*. Meridian Books, New York, 1958

²⁷⁸ Germino, Dante L. *The Italian Fascist Party in Power: A Study in Totalitarian Rule*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1959

²⁷⁹ Peterson, Edward N. *The Limits of Hitler's Power*. Princeton University Press, Princeton, 1969

násilný všudypřítomný dohled nad každodenním veřejným děním.²⁸⁰ Totalitářské interpretace zkoumají nacismus dle aspektů jeho usilování o absolutní moc a nástrojů jejího výkonu.²⁸¹ Tyto teorie se soustředí především na centrální autoritu a upozadují vyhlazovací strategie, které nacismus praktikoval.²⁸² Proti totalitářskému paradigmatu stojí fakt chaotičnosti Hitlerovy vlády, která vládnoucí proces omezila na působení *Führera* na své přímé podřízené, vylučující jakoukoliv diskuzi o variacích možných vládnoucích postupů a volby mezi nimi.²⁸³

Jiné, nepříliš zastoupené teorie, vykládají nacismus jako jedno z politických náboženství. Hitler už v roce 1926 ve svých ideologických projevech používal ve spojení s nacismem označení “naše náboženství”²⁸⁴ Koncept politického náboženství v sobě však nese několik zcela odlišných charakteristik, které tyto teorie od základu boří.²⁸⁵ Dalo by se říci, že oproti nacismu mají blíže ke klasifikování jako politické náboženství i dnešní environmentální hnutí, pokoušející se zasahovat do politického rozhodování. Dalším aspektem je také fakt, že fašismus a náboženství nebyli nutně nespolupracující instituce, jak dokládají historické prameny z Německa i Itálie, kde církve a režim spojily síly v boji proti socialismu.²⁸⁶

12 Závěr

Tato diplomová práce se zaměřila na podrobné vyložení historických příčin vzniku a vývoje fašismu, potažmo nacismu. Na základě historické analýzy a pojmové analýzy jsme nejprve definovali pojmy fašismus a nacismus a získali jasnější obraz o jejich specifických charakteristikách a vzájemném propojení. Následně jsme se věnovali procesům vedoucím ke vzniku nacismu v Německu a jeho historickému kontextu, přičemž jsme analyzovali politické, ekonomické, psychologické a sociokulturní aspekty,

²⁸⁰ Friedrich, Carl J., Brzezinski, Zbigniew K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Praeger, New York, 1965

²⁸¹ Gleason, Abbott. *Totalitarianism*. Oxford University Press, Oxford, 1995

²⁸² Courtois, Stéphane a kol. *The Black Book of Communism*. Harvard University Press, Cambridge, 1999

²⁸³ Menzel, E. A. *Totalitarianism Reconsidered*. Kennikat Press, Port Washington, NY, 1981

²⁸⁴ Burrin, Philippe. *Political Religion: The Relevance of a Concept*. Indiana University Press, Bloomington, 1997

²⁸⁵ Burleigh, Michael. *The Third Reich: A New History*. Hill and Wang, New York, 2000

²⁸⁶ tamtéž

které hrály klíčovou roli při formování nacistického režimu. Následoval podrobný rozbor nacistického přebírání státní moci a jejího pozdějšího vykonávání. Práce se rovněž bohatě věnovala také procesu nacistické radikalizace, a jejího vyvrcholení v podobě holocaustu.

Cílem této diplomové práce je přinést podrobný a komplexní pohled na historické příčiny vzniku a vývoje fašismu v rámci teoretických přístupů, jejichž rozbor je postupně rozvíjen v rámci dílčích kapitol dle jednotlivých fází struktury vývoje především nacistického režimu. Jsem přesvědčen, že tato strukturace nabízí čtenáři kvalitní chronologický přehled vývoje fašistické, potažmo nacistické ideologie, jejího probíjení se k moci a její postupné radikalizace. Z poslední kapitoly můžeme vyvodit, že ani jedna z interpretací fašismu nepokrývá komplexní problematiku vzniku a vývoje tohoto proudu. Fašismus je jedinečný jev, který vznikl na základě konkrétní kombinace mnoha sociálních, ekonomických, kulturních, psychologických a politických aspektů, typických pro specifický kontext Evropského kontinentu v době po první světové válce. Práce odhaluje, že vznik a vývoj fašismu (nebo konkrétně nacismu) není možné sledovat či popisovat za pomoci pouze jedné z těchto perspektiv. K dostatečnému objasnění této problematiky je skutečně klíčové kombinovat všechny výše popsané teoretické přístupy, které popisují a snaží se vyložit vznik tohoto proudu a jeho zmocnění, ze svého úhlu pohledu.

Seznam použité literatury

Agulhon, Maurice. *Marianne au combat. L'imagerie et la symbolique républicaines de 1789 à 1880*. Flammarion: Paris, 1979.

Allardyce, Gilbert. *What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept*. American Historical Review, 1979.

Amos, Keith. *The New Guard Movement, 1931-1935*. Melbourne University Press, Melbourne, 1976.

Aschheim, Steven E. *Culture and Catastrophe*. New York University Press, New York, 1996.

Arendt, Hannah. *Origins of Totalitarianism*. Meridian Books, New York, 1958.

Baldwin, Peter. *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Bale, Jeffery M. *National revolutionary groupuscules and the resurgence of 'left-wing' fascism: the case of France's Nouvelle Résistance*. *Patterns of Prejudice*, 36, 3. Taylor & Francis, Routledge, 2002.

Baranowski, Shelley. *East Elbian Landed Elite and Germany's turn to Fascism: The Sonderweg Controversy Revisited*. European History Quarterly, 1996.

Bartov, Omer. *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*. Oxford University Press, New York, 1991.

Baumann, Barbara. *Deutsche Literatur in Epochen*. Max Hueber Verlag, Deutschland, 2000

Beetham, David. *Marxists in Face of Fascism: Writings by Marxists on Fascism from the Interwar Period*. University of Manchester Press, Manchester, 1983.

Beer, Mathias. *Die Entwicklung der Gaswagen beim Mord an den Juden*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1987.

- Beevor, Anthony. *Berlin: The Downfall, 1945*. Viking, London, 2002.
- Benz, Wolfgang., Graml, Hermann Weiss. *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1997.
- Bergen, Doris L. *Twisted Cross: The German Christian Movement in the Third Reich*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1996.
- Berezin, Mabel. *Making the Fascist Self*. Cornell University Press. Ithaca, London, 1997.
- Betz, Hans-Georg., Immerfall, Stefan. *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. Palgrave Macmillan, London, 1998.
- Betz, Hans-Georg. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Palgrave Macmillan, London, 1994.
- Biancini, Bruno. *Dizionario Mussoliniano*. Ulrico Hoepli, Milano, 1939.
- Birnbaum, Pierre. *The Anti-Semitic Moment: A Tour of France in 1898*. Hill and Wang, New York, 2002.
- Blinkhorn, Martin, ed. *Fascist and Conservatives*. Allen und Unwin, London, 1990.
- Bracher, Karl Dietrich. *The German Dictatorship: The Origins, Structure, and Effect of National Socialism*. Praeger, New York, 1970.
- Bracher, Karl Dietrich., Sauer, Wolfgang., Schulz, Gerhard. *Die nationalsozialistische Machtergreifung*. Westdeutscher Verlag, Köln - Opladen, 1960.
- Braunthal, Julius. *History of the International, 1914-1943*. Praeger, New York, 1967.
- Brechtken, Magnus. *Antisemitische Idee und Politische Praxis, 1885-1945*. Oldenburg, München, 1997.
- Brooker, Paul. *The Faces of Fraternalism: Nazi Germany, Fascist Italy, and Imperial Japan*. Clarendon Press, Oxford, 1991.

- Broszat, Martin., Hiden, John W. *The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich*. Longman, London, 1981.
- Browning, Christopher R. *German Studies Review*. The Johns Hopkins University Press, 1994.
- Brustein, William. *The Logic of Evil. The Social Origins of the Nazi Party, 1925-1933*. Yale University Press, New Haven, 1996.
- Bullock, Alan. *Hitler: A Study in Tyranny*. Harper and Row, London, 1962.
- Burleigh, Michael. *Death and Deliverance: Euthanasia in Germany, c.1900-1945*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Burleigh, Michael. *The Third Reich: A New History*. Hill and Wang, New York, 2000.
- Burrin, Philippe. *Hitler and the Jews: The Genesis of the Holocaust*. Edward Arnold, London - New York, 1994.
- Burrin, Philippe. *La dérive fasciste: Doriot, Déat, Bergery: 1933-1945*. Seuil, Paris, 1986.
- Burrin, Philippe. *Political Religion: The Relevance of a Concept*. Indiana University Press, Bloomington, 1997.
- Caplan, Jane. *Nazism, Fascism and the Working Class: Essays by Tim Mason*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Chabod, Federico. *A History of Italian Fascism*. Howard Fertig, New York, 1975.
- Chalmers, David M. *Hooded Americanism: The First Century of the Ku Klux Klan, 1865-1965*. Duke University Press, Durham, NC, 1987.
- Childers, Thomas. *The Social Language of Politics*. American Historical Review, 1990.
- Children, Thomas., Caplan, Jane. *Reevaluating the Third Reich*. Holmes and Mayer. New York, 1993.

Chombeau, Christiane. *Entre mouvements ultras et partis traditionnels, des frontières parfois floues*. Le Monde, 2002.

Ciano, Galeazzo. *Diary 1937-1943*. Enigma, New York, 2002.

Cohen, Jon S. *Was Italian Fascism a Developmental Dictatorship?* Economic History Review. Wiley, Hoboken, 1988.

Conway, Martin. *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist Movement*. Yale University Press, New Haven, 1993.

Corner, Paul. *The Road to Fascism: An Italian Sonderweg?* Contemporary European History. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Cotter, John M. "Sounds of Hate: White Power Rock and Roll and the Neo-Nazi Skinhead Subculture." *Terrorism and Political Violence*. 1999.

Courtois, Stéphane a kol. *The Black Book of Communism*. Harvard University Press, Cambridge, 1999.

Cuomo, Glenn R. *National Socialist Cultural Policy*. St. Martin's Press, New York, 1995.

Dallin, Alexander. *German Rule in Russia: 1941-1945: A Study of Occupation Policies*. Westviews Press, Boulder, CO, 1981.

De Felice, Renzo. *Il Fascismo: Le interpretazioni dei contemporanei e degli storici*. Laterza, Bari, 1998.

De Felice, Renzo. *Mussolini il Rivoluzionario*. Einaudi, 2019.

De Grazie, Victorie. *How Fascism Ruled Women*. University of California Press, Berkeley - Los Angeles, 1992.

Delzell, Charles F. *Mediterranean Fascism, 1919-1945*. Harper & Row, New York, 1970.

Del Boca, Angelo a kol. *Il regime fascista*. Laterza, Roma, 1995.

Dimsdale, Joel E. *Survivors, Victims, and Perpetrators: Essays in the Nazi Holocaust*. Hemisphere Publishing Corp., Washington, 1980

Domarus, Max. *Hitler Speeches and Proclamations, 1935-1942*. I. B. Taurus, London, 1990.

Fraenkel, Ernst. *The Dual State*. Oxford, New York, 1941.

Fleming, Gerald. *Hitler and the Final Solution*. University of California Press, Berkeley - Los Angeles, 1984.

Friedlander, Saul. *Nazi Germany and the Jews: Volume 1: The Years of Persecution 1933-1939*. Harper Perennial, 1998.

Friedrich, Carl J., Brzezinski, Zbigniew K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Praeger, New York, 1965.

Fritz, Tobias. *Der Reichstagsbrand: Legende und Wirklichkeit*. Grote, Rastatt-Baden, 1962.

Funke, Manfred. *Hitler, Deutschland und die Mächte*. Droste, Düsseldorf, 1976.

Furet, Francois. *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*. University of Chicago Press, Chicago, 1999.

Gasset, Ortega Jose. *The Revolt of the Masses*. Norton, New York, 1957.

Gay, Peter. *Weimar Culture: The Outsider as Insider*. Harper and Row, New York, 1968.

Gellately, Robert. *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford University Press, Oxford, 2002.

Gentile, Emilio. *Le origini dell'ideologia fascista, 1918-1925*. Il Mulino, Bologna, 2011.

Gerlach, Christian. *Krieg, Ehrnährung, Völkermord: Forschungen zur deutschen Vernichtungspolitik im Zweiten Weltkrieg*. Hamburger Edition, Hamburg, 1998.

Germino, Dante L. *The Italian Fascist Party in Power: A Study in Totalitarian Rule*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1959.

Gleason, Abbott. *Totalitarianism*. Oxford University Press, Oxford, 1995.

Gordon, Harold J. jr. *Hitler and the Beer Hall Putsch*. Princeton University Press, Princeton, 1972.

Griffin, Roger. *Fascism*. Oxford University Press, Oxford, 1995.

Griffin, Roger. *The Nature of Fascism*. Routledge, London, 1991.

Gruchmann, Lothar. *Justiz im Dritten Reich: Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*. Oldenbourg, München, 1990.

Haffner, Sebastian. *Defying Hitler: A Memoir*. Straus and Giroux, New York, 2002.

Hainsworth, Paul. *The Politics of the Extreme Right*. Bloomsbury Publishing, London, 2016.

Hamilton, Richard F. *Who Voted for Hitler?* Princeton University Press, Princeton, 1982.

Hardy, Henry. *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas*. Knopf, New York, 1991.

Hayes, Peter. *Industry and Ideology: I. G. Farben in the Third Reich*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

Heberle, Rudolf. *From Democracy to Nazism: Regional Case Study on Political Parties in Germany*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1945.

Heiber, Helmut. *Goebbels Reden 1932-1939*. Droste Verlag, Düsseldorf, 1971.

Heller, Stephen. *The Swastika: Symbol Beyond Redemption?* Allworth, New York, 2001.

Herbert, Ulrich. *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies*. Fischer, New York, 1998.

Herf, Jeffrey. *Divided Memory: The Nazi Past and the Two Germanies*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1997.

Heywood, Andrew; Drábek, Vladimír. *Politické ideologie*. Victoria Publishing, Praha, 1994

Hitler, Adolf. *Mein Kampf*. Naše vojsko, Praha, 2016.

Hughes, Stuart H. *Consciousness and Society: The Destruction of European Social Thought, 1890-1930*. Random House, New York, 1961.

Hunt, Richard N. *German Social Democracy, 1918-1933*. Quadrangle, Chicago, 1970.

Ignazi, Piero. *The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe*. 1992.

Irving, David. *Hitler's War*. Viking, New York, 1977.

Jahnke, Karl-Heinz., Buddrus, Michael. *Deutsche Jugend, 1933-1945: Eine Dokumentation*. VSA - Verlag, Hamburg, 1989.

Jamin, Mathilde. *Zwischen den Klassen: Zur Sozialstruktur der SA-Führerschaft*. P. Hammer, Wuppertal, 1984.

Johnson, Eric A. *Nazi Terror: The Gestapo, Jews, and Ordinary Germans*. Basic Book, New York, 1999.

Kater, Michael. *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders, 1919-1945*. Harvard University Press, Cambridge, 1983.

Kershaw, Ian. *Hitler 1889-1936: Hubris*. Norton, New York, 1999.

Kershaw, Ian. *The Hitler Myth: Image and Reality in the Third Reich*. Oxford University Press, 1987.

Kershaw, Ian. *Popular Opinion and Dissent in the Third Reich: Bavaria 1933-1945*. Clarendon Press, Oxford, 1983.

Kevles, Daniel. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Knopf, New York, 1985.

Klemperer, Victor. *The Language of the Third Reich: LTI, Lingua tertii imperii: A Philologist's Notebook*. Athlone, New Brunswick, NJ, 2000.

Kornhauser, William. *The Politics of Mass Society*. Free Press, Glencoe, IL, 1989.

Krausnick, Helmut., Buchheim, Hans., Broszat, Martin., Jacobsen, Hans-Adolf. *Anatomy of the SS-State*. Walker, New York, 1968.

Krausnick, Helmut., Wilhelm, H. H. *Die Truppe des Weltanschauungskrieges: Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, 1938-1942*. Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart, 1997.

La Palombara, Joseph., Weiner, Myron., eds. *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press, Princeton, 1966.

Larsen, Stein U., Hagtvet, Bernt., Myklebust, Peter Jan. *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Universitetsforlaget, Bergen, 1980.

Leber, Norbert., Leber, Stephan. *My Father's Keeper: Children of Nazi Leaders - An Intimate History of Damage and Denial*. Back Bay Books, New York, 2002.

Ledeen, Michael A. *Universal Fascism*. Howard Fertig, New York, 1972.

Levi, Carl. *Christ Stopped at Eboli*. Farrar, Straus, New York, 1963.

Levy, Richard S. *The Downfall of the Antisemitic Political Parties in Imperial Germany*. Yale University Press, New Haven, 1975.

Lifton, Robert Jay. *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*. Basic Books, New York, 1986.

Linehan, Thomas. *East London for Mosley: The British Union of Fascist in East London and South West Essex, 1933-1940*. Frank Cass, London, 1996.

- Linz, Juan J., Stepan, Alfred. *The Breakdown of Democracy Regimes*. John Hopkins University Press, New Haven, 1989.
- Lipset, Seymour Martin. *Political Man*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981.
- Lochner, Louis. *The Goebbels Diaries*. Doubleday, New York, 1948.
- Lyttelton, Adrian. *Kolloquien des Instituts für Zeitgeschichte, Der italienische Faschismus: Probleme und Forschungstendenzen*. Oldenbourg, München, 1983
- Maier, Charles S. *The Unmasterable Past: History, Holocaust, and German National Identity*. Harvard University Press, Cambridge, 1988.
- Maier, Charles S. *Recasting Bourgeois Europe*. Princeton University Press, Princeton, 1975.
- Mann, Thomas. *Diaries 1918-1939*. H. N. Abrams, New York, 1982.
- Marrus, Michael R. *The Unwanted: European Refugees in the Twentieth Century*. Oxford University Press, New York, 1985.
- Martin, Lee A. *The Beast Reawakens*. Little - Brown, Boston, 1997.
- Maschman, Melitta. *Account Rendered: A Dossier on My Former Self*. Abelard Schuman, London, 1965.
- Mathias, Erich., Morsey, Rudolf., eds. *Das Ende der Parteien*. Droste, Düsseldorf, 1960.
- Matzerath, Horst., Turner, Henry A. *Die Selbstfinanzierung der NSDAP, 1930-1932*. Geschichte und Gesellschaft, 1977.
- Mayer, Arno J. *The Political Origins of the New Diplomacy, 1917-1918*. Yale University Press, New Haven, 1959.
- Mc. Kibbin, R. I. *The Myth of the Unemployed: Who Did Vote for the Nazis?* Australian Journal of Politics and History, 1969.

Meier, Hans. *Totalitarismus und die Politischen Religionen: Konzepte des Diktaturvergleichs*. Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1996.

Meyer, Werner., Barthelmeß-Weller, Usch. *Die Kinder aus Nr. 67*, 1980

Menzel, E. A. *Totalitarianism Reconsidered*. Kennikat Press, Port Washington, NY, 1981.

Mommsen, Hans. *Beamtentum im Dritten Reich*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1966.

Mommsen, Hans. *Der Nationalsozialismus und die deutsche Gesellschaft*, eds. Rowohlt, Reinbeck bei Hamburg, 1991.

Mommsen, Wolfgang J., Hirschfeld, Gerhard., eds. *Social Protest, Violence and Terror in Nineteenth and Twentieth Century Europe*. St. Martin's Press, for the German Historical Institute of London, New York, 1982.

Mosse, George L. *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. Howard Fertig. New York, 1975.

Milza, Pierre. *Mussolini*. Fayard, Paris, 1999.

Muller, Jerry Z. *The Other God that Failed: Hans Freyer and the Deradicalization of German Conservatism*. Princeton University Press, Princeton, 1987.

Müller, Ingo. *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1991.

Neumann, Franz. *Behemot: The Structure and Practice of National Socialism, 1933-1944*. Oxford University Press, New York, 1944.

Nietzsche, Friedrich. *Thus Spoke Zarathustra*. Penguin, Baltimore, 1961.

Noakes, Jeremy., Pridham, Geoffrey., eds. *A Documentary Reader*. University of Exeter Press, Exeter, 1984.

- Noakes, Jeremy., Pridham, Geoffrey. *State, Economy and Society, 1933-1939: A Documentary Reader*. University of Exeter Press, Exeter, 1984.
- Nolte, Ernst. *Der Faschismus in seiner Epoche*. Piper Verlag, München, 1963.
- Nolte, Ernst. *Three Faces of Fascism: Action Francaise, Italian Fascism, National Socialism*. Henry Holt & Company, Inc., New York, 1966.
- O'Sullivan, Noel. *Revolutionary Theory and Political reality*. Wheatsheaf, London, 1983.
- Passmore, Kevin. *From Liberalism to Fascism: The Right in French Province, 1928-1939*. Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Paxton, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.
- Payne, Stanley. *A History of Fascism, 1914-1945*. University of Wisconsin Press, Madison, 1995.
- Peterson, Edward N. *The Limits of Hitler's Power*. Princeton University Press, Princeton, 1969.
- Poliakov, Léon. *The Aryan Myth: A History of Racist and Nationalist Ideas in Europe*. Basic Books, New York, 1974.
- Proctor, Robert N. *The Nazi War on Cancer*. Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Prowe, Diethelm. *'Classic' Fascism and the New Radical Right in Western Europe: Comparisons and Contrasts*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Prowe, Diethelm. *Contemporary European History*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Renneberg, Monika., Walker, Mark., eds. *Science, Technology, and National Socialism*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

- Renzi, William A. *Mussolini's Sources of Financial Support, 1914-1915*. Wiley, Hoboken, 1971.
- Rogger, Hans. *Jewish Policies and Right-Wing Politics in Imperial Russia*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1986.
- Rosenhaft, Eva. *Beating the Fascist? The German Communists and Political Violence 1929-1933*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- Salvemini, Gaetano. *Harvardské přednášky vydané v publikaci Opera de Gaetano Salvemini, sv. VI., Scritti sul Fascismo, sv. I*. 1970
- Sapolsky, Robert M. *Chování. Biologie člověka v dobrém i ve zlém*. Dokořán, Praha, 2019.
- Sarti, Roland. *Fascism and the Industrial Leadership in Italy, 1919-1940: A Study in the Expansion of Private Power Under Fascism*. University of California Press, Berkeley, 1971.
- Schieder, Wolfgang. *Der Faschismus als soziale Bewegung*. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1976.
- Schleunes, Karl A. *The Twisted Road to Auschwitz*. University of Illinois Press, Urbana, 1970.
- Schoenbaum, David. *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany, 1933-1939*. Doubleday, New York, 1966.
- Schoenbaum, David. *Zabern 1913*. Allen and Unwin, Boston, 1982.
- Schorske, Carl E. *Fin-De-Siecle Vienna*. Knopf, New York, 1980.
- Sorel, Georges. *Reflection on Violence*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Spengler, Oswald. *A Critical Estimate*. Scribner, New York, 1952.
- Steinert, Marlis. *Hitler's War and the Germans*. Ohio University Press, Athens, OH, 1977.

- Stephenson, Jill. *Women in Nazi Society*. Croom Helm, London, 1975.
- Sternhell, Zeev. *Neither Left nor Right: Fascist Ideology in France*. University of California Press, Berkeley, 1988.
- Sternhell, Zeev a kol. *The Birth of the Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*. Princeton University Press, Princeton, 1994.
- Stille, Alexander. *Benevolence and Betrayal: Five Italian Jewish Families Under Fascism*. Penguin, New York, 1993.
- Tannenbaum, Edward R. *The Fascist Experience: Italian Society and Culture, 1922-1945*. Basic Books, New York, 1972.
- Taylor, A.J.P. *Origins of the Second World War*. Atheneum, New York, 1962.
- Turi, Gabriele. *Giovanni Gentile: Una biografia*. Giunti, Firenze, 1995.
- Turner, Henry A. jr. *German Big Business and the Rise of Hitler*. Oxford University Press, New York, 1985.
- Turner, Henry A. jr., *Hitler's Thirty Days to Power*. Addison-Wesley, Boston, 1996.
- Turner, Stephen P., Käsler, Dirk., eds. *Sociology Responds to Fascism*. Routledge, London, 1992.
- Ueberschär, Gerd P. *General Halder and the Resistance to Hitler in the German High Command, 1938-1940*. European History Quarterly, 1988.
- Wachsmann, Nikolaus. *Annihilation through Labour: The Killing of State Prisoners in the Third Reich*. Journal of Modern History, 1999.
- Wanrooij, Bruno. *Journal of Contemporary History*. Sage Publications, London, 1987.
- White, Dan. *A Splintered Party: National Liberalism in Hessen and the Reich, 1867-1918*. Harvard University Press, Cambridge, 1976.

Wolin, Richard. *The Terms of Cultural Criticism: The Frankfurt School, Existentialism, Poststructuralism*. Columbia University Press, New York, 1992.

Woolf, Stuart J. *Nature of Fascism*. Random House, New York, 1968.

Zitelmann, Rainer. *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Olzog ein Imprint der Lau Verlag & Handel KG, Germany, 2017.